

HITEL

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

AUGUSZTUS

Magyar nevek

MIKECS LÁSZLÓ

Benes külpolitikája

VÁJLOK SÁNDOR

Változások a magyar nemzetgazdaságban

HANTOSLÁSZLÓ

A román propaganda hatása

Nyugateurópa közvéleményére

POLÓNYI NÓRA

MAGYAR FIGYELŐ

Az olasz változások – Dél-Erdély irodalmi és művészeti élete –
A Beveridge-terv

SZEMLE

Szabó Endre: Középeurópa és a pánszlávizmus

VIII. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1943

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR

Megjelenik havonta négy ív terjedelemben. – Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. – Telefonszám: 20–83.
Póstacsekk száma: T2.809.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 12 Pengő. Egyes szám 1 Pengő.

T A R T A L O M

MIKECS LÁSZLÓ: Magyar nevek	453
VÁJLOK SÁNDOR: Beneš külpolitikája	473
HANTOS LÁSZLÓ: Változások a magyar nemzetgazdaság szerkezetében	483
POLÓNYI NÓRA: A román propaganda hatása Nyugateurópa közvéleményére	492

MAGYAR FIGYELŐ:

NAGY JÓZSEF: Az olasz változások	507
NAGY GÉZA: Dél-Erdély irodalmi és művészeti élete	510
BERÉNYI ÁDÁM: A Beveridge-terv	513

SZEMLE:

SZABÓ ENDRE: Középeurópa és a pánszlávizmus	516
---	-----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfőjét Széchenyi *Hitelének* 1830. évi első kiadása címbetűi után
készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

AZ IGAZI NACIONALIZMUS

Miben lehet egy tényleges közösség összetartó ereje? Nemcsak az állam szerveiben, nem csupán a politikai és gazdasági intézményeiben, – ezek csak keretek – hanem elsősorban a határozott közösségi öntudatban, a fajtestvériség gondolatában, az azonos élet- és kultúrszemléletben és nem utolsósorban az esztétikai és biológiai ideáltípus, az ízlésvonal azonosságában. Az ösztönös erők: *a nemzeti művészet és a faji ízlés* és a tudatos erők: *a politikai és gazdasági célkitűzések állandó kölcsönhatása* adja, vagy adná a nemzeti közösségi élet igazi belső tartalmát. Egy olyan állapotra gondolok, amelyben a nemzeti közösségi eszme és a fajtestvériség gondolata nem politikai program, nem pártelnevezés, hanem eleven valóság, amely beleépült a nemzetet alkotó egyének tudatába, ösztönébe, vérébe és idegrendszerébe s így éppoly ki-mozdíthatatlan, mint maga az élet. Csak külső erőszak semmisítheti meg a teljes elpusztítás útján, de belső lényegében pusztá parancsszóra nem változtatható meg. Viszont a nem erőszakos behatásokat meg áthasonítja, belső lényegéhez idomítja s így nem változik meg, hanem gazdagodik vele.

Ahhoz, hogy a mai korban a természettel és a többi nemzetekkel már gépekkel is hadakozó nemzetek helyt álljanak és fennmaradjanak, népközösségi öntudatra és tömegkultúrára van szükség. Népközösségi öntudatot, azonban csak belső szabadság és a közös cselekvésben való részvétel teremthet. Ugyancsak népi tömegkultúrát is csak a népi tömegek ösztöneire, tapasztalat- és ismeret-alapjára lehet építeni. *Vagyis a kultúra csak nemzeti lehet.* Nem programmszerűen nemzeti, hanem lényegében, mert a nemzeti közösség teljes valóságát kifejezi. Amelyik kultúra csak programmjában nemzeti, az nem is nemzeti, hanem álnemzeti, vagyis valójában belföldi-, vagy nemzetközi osztálykultúra. (Előbbi a menekülő passzív, multibanézó, másrólbeszélő sovíniszta és imperialista, utóbbi a kozmopolita, felelőtlen, csak szórakoztató polgári kultúra.)

Az igazi nacionalizmus tehát elkerülhetetlen folyamat az általános emberi felszabadulás útján.

(Veres Péter: *Szocializmus-nacionalizmus*)

E S Z Á M M U N K A T Á R S A I

*Hantos László dr., a Magyar Nemzeti Bank felülvizsgálója, Budapest **
*Mikecs László dr., a berlini Magyar Intézet lektora * Nagy Géza, ref. kollégiumi tanár, az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkára * Nagy József, az Ellenzék belső munkatársa * Polónyi Nóra dr., tanársegéd, Kolozsvár * Szabó Endre, az Ellenzék belső munkatársa * Vájlok Sándor dr., minisztériumi előadó, Budapest.*

A HITEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

- Venczel József dr.:* Erdély és az erdélyi román földreform.
- Molter Péter:* Falukutatás Bálványosváraán.
- Albrecht Dezső:* Magyarság a változásban.
- Tamási Áron:* Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.
- László Dezső:* Korszerű magyarság.
- Venczel József dr.:* A székely népfelesleg.
- Szabó István dr.:* Az asszimiláció a magyarság történetében.
- Zathureczky Gyula:* Magyar politika Európában.
- Tamás Lajos dr.:* A román nép és nyelv kialakulása.
- Martonyi János dr.:* Közigazgatásunk reformja.
- Szabó T. Attila dr.:* A románok újabbkori erdélyi betelepülése.
- Ifj. Boér Elek dr.:* Nagy tér-gazdaság.
- László Gyula dr.:* A magyar őstörténelem régészetéről.
- Makkai László dr.:* Északerdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása.
- Erdei Ferenc:* Parasztságunk legújabb alakulása.
- Zathureczky Gyula:* A magyar szellem forradalma.
- Malán Mihály:* A szláv veszedelem.
- Bónis György dr.:* Magyar törvény – magyar lélek.
- Mikó Imre dr.:* Kormányzó és kormányzóhelyettes.
- Balogh Jolán dr.:* Kolozsvár régi lakói.
- vitéz Rajty Tivadar dr.:* Munkabérendszerek.
- Gagybátori E. László:* Kodály Zoltán és kórusai.
- László Gyula dr.:* A honfoglaló magyarság lelkialkatáról.
- Bíró József dr.:* Erdély műemlékeinek sorsa a belvederei döntés után.
- Venczel József dr.:* Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában.
- Bárdossy László:* Két világ között.
- Palotás Zoltán:* A geopolitika mint államtudomány.
- Csörtán Márton dr.:* A kolozsvári Tizes Szervezet.
- Mályusz Elemér dr.:* A magyarság a középkori Erdélyben.
- Szöllősy András:* Magyar zeneírás.
- Martonyi János dr.:* Új magyar közgazgatás felé.
- Pukánszky Béla dr.:* Szászok a magyarság és a románság közt.
- Aldobolyi Nagy Miklós dr.:* Magyarok a Kis-Szamos mellékén.
- Ifj. Boér Elek dr.:* Az arany és a kliring harca.

MAGYAR NEVEK

ÚTON-ÚTFÉLEN találkozunk velük. Pólyás korunkban ünne-
pélyesen összekötnek közülük eggyel s ettől a halál sem választ el:
őrzi a fejfánk, s ha megérdemeltük, a hírünk is. Nap mint nap az
ajkunkra vesszük őket: ha bemutatkozunk, ha gyermekünket szó-
lítjuk, ha dicsérünk, vagy pokolba kívánunk valakit. Lakóhelyün-
kön minden utcasarkon rájuk bukkanunk; leveleinken, újságokban
unos-untalan a szemünk elé tolulnak. Ha vonatban ülünk, táblákon
futnak előttünk; kirándulásainkon térképeken kutatjuk, arrajárók-
tól kérdezzük őket. Némelyik hallatára megdobog a szívünk: a szülő-
falut, vagy a szerelmezt emlegették. Sokja jóleséssel önti el a lel-
künk: a jóbarátra fordult a beszéd, vagy a nagy emberre, mintá-
képünkre, a hősrre, vagy íróra. Egyike-másika lebiggyeszi az
ajkunk: egy friss asszimiláns választotta háromszínűnek, hivalkodó-
nak. Van, amelyikre felszisszenünk, mert valami ósdit, nem a mai
világba valót takar: egy székely primort, vagy egy előnevét ma is
magára ragasztó nemest. Egy-egy körül küzdelmet látunk: tudósok
vetik latba az erejüket a megfejtésükért, sokszor a politika építi
rájuk aspirációit.

Tájékozottságunk róluk már korántsem mondható olyan nagy-
nak, mint a mindennapos szerepük, fontosságuk. A tudomány ugyan
hosszú évtizedek óta foglalkozik velük állandóan. A nyelvészeti
folyóiratok, kiadványok, szótárak régóta gyűjtik őket, s munkatár-
saik, nyelvészeink legjobbjai, mind a mai napig egyik legfontosabb
feladatuknak tekintik magyarázatukat.¹ Az utóbbi évtizedben nagy
lépéssel haladt előre szisztematikus feltárásuk. Egy új tudomány-
ágnak, a településtörténetnek lett ugyanis egyik legfontosabb kutató-
eszköze a névgyűjtés és névmagyarázás. Ennek segítségével állapít-
juk meg a magyar népi szállásterület kiterjedését s az idegenek
feltűnését, térhódítását a magyar szállásterületben. Ma már több
értekezésünk, tanulmányunk, vaskos kötetünk van, mely magyar
nevek százait, ezreit gyűjtötte össze oklevelekből s egyéb írásos for-

¹ Az 1872-ben megindult *Magyar Nyelvőr* (Nyr.) régebbi évfolyamaiban
állandóan közölt személy- és helynévgyűjtéseket. Az 1905-től megjelenő
Magyar Nyelv (MNy.) és számos kiváló munkatársa a neveink megfejtésében,
magyarázásában oroszlanrészt vállalt. Az 1914-től készülő, de még feleútra
sem ért *Magyar Etymologiai Szótár* (EtSz.) rendkívül sok nevünket tár-
gyalja, kimerítő pontossággal, megbízhatósággal.

rásokból vagy a nép ajkáról.² Velük a magyar névanyag hatalmas corpora épül, kárpátmedencei életünk, kulturmunkánk egyik legnagyobb jelentőségű bizonyítéka. Sajnos, még ezek ellenére is keveset tudunk azonban a magyar névadás természetéről, neveink életéről. A gyűjtés közben csak itt-ott merült fel még a szándék, a nevekben a *törvényszerűséget*, a *jellemzőt* megtalálni. Vagy talán helyesebben mondva: a gyűjtött anyag még nem látszik elég terjedelmesnek ahhoz, hogy belőle az egész magyar nyelvterületre, szállás-területre érvényesen lehessen megállapítani a szabályokat. A helynevek terén aránylag még kedvező a helyzet. Több kutató keze alatt is megfordult már annyi helynév, hogy lassanként megkezdheti a magyar helynévadás törvénykönyvének összeállítását. A személynévadás módozatait és elveit azonban még nehezen lehetne összehasonlítani, bonyolultabbak is igaz, mint a helynévadáséi. Egy magyar névkönyvre még valószínűleg sokáig kell várunk, – s ezzel, sajnos, a nevekről való ismereteink teljes tisztázására is. A tudománynak ezzel a hátramaradásával magyarázható viszont közvéleményünk s főleg közigazgatásunk tájékoztatlansága, vagy ami még rosszabb, sokszor téves, elferdült gondolkodása a magyar nevekről.

A MAGYAR NÉVADÓ SZELLEM ÉS A VEZETÉKNEVEK

ILYEN TÉVES, ELFERDÜLT VÉLEKEDÉS például mindjárt az, hogy a »magyar« vezetéknévek *y-ra*, végződnek. *Y-ra* végződő neveink, igaz, eléggé gyakoriak, de hogy az »igazi«, a »tipikus« magyar nevekké tudtak válni, ezt nem valami neveink vizsgálatából eredő, tehát tárgyhiú szempont tette lehetővé, hanem tőle teljesen idegen, társadalmi szempont. Mint általánosan ismeretes, *y-os* neveink eredetileg jobbra nemesi eredetű magyarokat takarnak. Így tudták ezt ezelőtt 100 évvel is, amikor többen magyar nemesek, *i-vel* cserélték fel nevük végén az *y-t*, hogy ezzel is kifejezzék nagyobb elterjedtségre, sajnos, szert nem tett modern gondolkodásukat: nem akarnak különbséget látni nemes és nem nemes eredetű magyar között. Ezért lett *Jókay*-ból *Jókai* s valószínűleg ezért nem írta *Petőfi* sem *y-nal* a nevét. Ma már, hogy történeti távlatban is láthatjuk neveinket, tudjuk, hogy a lényeg tulajdonképp nem az *y-on*

² A nyelvészek közül megemlítjük *Melich János* számtalan névfejtő, településtörténeti szempontból is rendkívül hasznos munkáját, elsősorban „A honfoglalás kori Magyarország”-ot, Bp., 1925–9. A fiatalabb nemzedékből különösen *Knieza István* működik a nyelvészet s településtörténet területén. Legfontosabb műve: Magyarország népei a XI. században. Szt. István Emlékkönyv, Bp., 1938. II, 365. Több kisebb tanulmányában a Kárpátmedence népeinek, magyaroknak, románoknak, szlovákoknak nem egy településtörténeti kérdését vizsgálta meg. *Szabó T. Attila* rendkívüli gyűjtőenergiájával vált ki. A régi, írásos emlékekben megőrzött nevek mellett ő a ma élő neveket is felgyűjti a nép szóbeli közlése alapján. Erdély nem egy helyéről való gyűjtését publikálta már, a most megjelenőben lévő hatalmas kalotaszegi gyűjtése nemcsak az ő pályájának, hanem tudományosságunknak is jelentős eredménye. – A modern értelemben vett településtörténeti munkákat s ezzel együtt személy- és helyneveink történeti feltárását néhai *Györffy István*

van, hanem hangértékén, az *i*-n. Csak véletlen, hogy a magyar helyesírás régi, ingadozó korszakaiban az *i* hangot *y* betűvel is jelölték. Éppen ezért a merő véletlen szabta meg azt is, hogy régi neveink közül ki tett a neve végére *i*-t s ki *y*-t, nem is szólva arról, hogy sokan egyszer *i*-vel, egyszer meg *y*-nal írták nevüket. Mindenki meggyőződhetik erről, ha pl. a Szilágyi-féle milléniumi 10 kötetes történetet forgatja, mely igen gyakran mutatja be fakszimilében a történelem szereplőinek aláírását. Az *y* csak a 17. és 18. században került túlsúlyba, a barokkban és rokokóban. Bizonyára azért, mert e kornak – mint ismeretes – kedve telt a cikornyában. Nemcsak az oltárok oszlopait csavarta meg s nemcsak az emberek parókáit fodorította meg, hanem az aláírásokat is kicifrázta. S erre az *y* a nevek végén sokkal alkalmasabb volt, mint az *i*. Akármilyen is azonban az *y* győzelmének az oka, a mult században már egyedüli kifejezője lett a nevekben a közvélemény előtt a magyar nemességnek, s ennek kizárólagos joga, szerepe miatt a magyar nemzet politikai és szellemi életében, – egyúttal az igazi magyar embernek. Asszimilánsainknak, akik tulajdonképp először kerültek szembe a magyar név problémájával (ezért lett az *ő* vélekedésük a közvéleményünké is), minden vágyuk az volt, hogy egy *y*-os magyar névhez jussanak. Mikor ezt később elzárták előlük, sokan ravaszul *gyi*, *lyi*, *nyi*, *tyi* végű neveket választottak, hogy elmondhassák: az *y*-os kettőshangzó miatt nem írhatnak *y*-t a nevük végén. Rendben volna, ha ez a multszázadi magyar tünet, neveink társadalmi, nemzeti szempontú méltánylása, a mult századdal kimult volna. De csak egy listán kell végigfutnunk, amelyen rajta vannak a mai kor megmagyarosított nevei. Az *i*-hez, s ha lehet, az *y*-hoz térnek vissza állandóan, tanusítva, hogy a multszázadi felfogás az *y*-os magyar nevekről még ma sem változott meg. Sőt, az asszimilánsok révén az eredeti magyar nevek között is elterjedt: nem egy szegyenkezve sütné le közülük a szemét, ha a sors valamilyen fordulata megfosztaná az *y*-tól, magyarsága legbüszkébbnek tartott jegyétől. A jelenleg nemcsak a nevek életét kutató számára különös, hanem s főleg a társadalomvizsgáló számára meggondolkoztató. Azt mutatja ugyanis (mint még számtalan más, apró, de biztos következtetésre jogot adó jelenség), hogy társadalmunk a multszázadi állapotában s formájában ragadt meg, s hiába a sok beszéd, elszórt akarat s

kezde el ma is megbecsülhetetlen értékű tanulmányával, a Feketekörösvölgyi magyarság településével (Földrajzi Közl. 1913, 451.). Ma a munkálatait Mályusz Elemér vezeti, aki maga Túróc megye településéről érkezett (Túróc megye kialakulása, Bp., 1922.), s a településtörténet feladatait, jelentőségét tisztázta több írásában. Az ő irányításával indult meg az a sorozat, melynek mintaszerű első kötetét (Szabó I.: Ugocsa megye. Bp., 1937.) remélhetőleg nemsokára újabbak követik. A Mályusz-szemináriumban – minderről volt már szó a Hittelben – eddig Nyitra, erdélyi Fehér, Szatmár, Bihar és Máramaros megyék középkori településéről készültek értekezések, azonkívül a felsőöri magyar népszigetről, jászkun reformátusok leköltözéséről a Bácskában, II. József alatt, rengeteg személy- és helynevet tárva fel a multból. A további feltárás a Teleki Pál Tudományos Intézet egy-két osztályának és a pesti bölcsészkar Magyarágtudományi Intézet bekapcsolódásával lendülettel folyik.

tehetetlen vágy, gyakorlatilag még messze áll a mindenkit előítélet-től mentesen, egyenlően értékelő, szociális, kollektív társadalomtól. Név-ideáljában legalábbis mindenkép, mert még manapság is úgy értékeli a neveket, mint egykor a nemesi társadalom s a hozzá nagy igyekezettel hasonulni akarók.

Ajánlatos volna pedig tudniok az *y*-os, az *y*-t megkaparintott, vagy az *y*-ra vágyó magyaroknak, hogy az *y*-nal, helyesebben – mint ezt már fentebb érintettük – az *i* hanggal végződő neveink csak *kis részét alkotják a magyar névanyagnak, formailag s jelentésük szerint a legsimplább, koruk szerint a legfrissebb neveink közé tartoznak.* A régi, primitív társadalomnak ugyanis sokáig nem volt szüksége származást jelző *i*-s nevekre, mert ha még nem telepedett le, akkor együtt vándorolt, mozgott, ha pedig letelepedett, akkor mozdulatlanul együttmaradt. Minden tagja egy helyről, egy tőből fakadt, máshonnan jött, más helyről származó nem igen tűnt fel benne, senkin nem volt tehát szükséges jelölnie a származást, a hovávalóságot, *i* végű névvel, s így másfajta neveket alkotott. Az *i* végű neveket csak később, a primitív társadalomnak anyagilag és szellemileg tehetősebbjei (a későbbi kiváltságosak ősei) közül kapták azok, akik a maguk kis közösségén, nemzetségén, telephelyén túl láttak s hozzájuk hasonlókkal, rendszerint valami rendkívüli egyéniség parancsai alapján, egy nagyobb terület, egy ország politikai és katonai szervezetét kezdték építeni. S mivel ezek szervezeti ügyekben, különösen ha harcolniok kellett, sokmindenfelől jöttek össze, egykönnyen kínálkozott, hogy aszerint nevezzék el őket: melyik helyről valók, honnan származnak. Így születtek a *Kolozsvári, Tordai, Hunyadi*-féle nevek. Hasonló neveket azonban, különösen később, amikor általánosabbá vált a mozgás, az egyik helyről a másikra való költözés, korántsem csak kiváltságosak, nemesek kaptak, hanem a nagy tömegek egyszerű, mozgó, költözőkődő tagjai is. Igaz, hogy nem annyira központibb, kiemelkedőbb helyek után, mint a nemesek, hanem falvak, kisebb földrajzi helyek után, ha közléről jöttek, mint pl. *Fenesi, Bácsi, és Gödöri, Dombi, Erdei, Hegyi, Pataki*, – vagy megyék, sőt országrészek nevei után, ha távolról jöttek, mint: *Erdélyi, Tolnai, Baranyai*, stb. Mindebből kiviláglik, hogy az *i* végű nevek nemcsak egyszerű jelentésűek és későiek, hanem nem is mindig nemest fednek. Így van ez a nevek harmadik csoportjával is, a *Ferenci* típusú nevekkal, melyekben az *i*, eredetileg éppúgy birtokos rag, mint a többi *i* végű névben, keresztnevekhez járul s azt jelenti, hogy pl. »a Ferencé, a Ferenc fia«. Nemeseket s nem nemeseket egyaránt neveztek el az idők folyamán e módon.

HA NEM TÖRŐDÜNK újabbkeletű, társadalmi értékelésükkel, hanem magából a névanyag vizsgálatából adódó szempontok szerint akarjuk a neveket végigtekinteni, az *i* végű nevektől jó meszszire vissza kell kanyarodnunk.

Az ősi, primitív korban – amint ez a kor sok rekvizitumából s a még ma is primitív népek analóg jelenségeiből megállapítható –, a *szónak*, a *névnek*, mint a lélek egy fajtájának, erőt, hatalmat

s szellemi képességeket tulajdonítottak. Innen ered pl. az a hit, hogy bizonyos szavak, a varázssigék, betegeket képesek gyógyítani s akik ezeket tudják, a sámánok, táltosok, nagy szellemi hatalom birtokosai. Hasonló a helyzet a nevekkal: aki tudja, s kimondja őket, a bennük lévő erő folytán felidézi s ezzel hatalmába is keríti azokat, akiket takar. Gondoljuk meg, milyen könnyen adódhatott ez a gondolat a primitív, állataival közösségben élő ember számára, aki mindennap tapasztalhatta, hogy pl. kutyája, lova nevének szólításával valóságos rendelkező, irányító hatalmat gyakorol felette. A név hatalmában való hit a primitív ember számtalan eljárását magyarázza. Sokszor választott magának pl. állatnevet, erős, félelmetes, ragadozó állat nevét, hogy annak ereje, hatalma, felvett neve által, beléje költözzék, ráragadjon. Némelykor rút nevet adott magának, olyanokat, hogy *Dög, Pizsok, Szemét, Disznó, Féreg, Por* stb. (magyar adatok), hogy senkinek se legyen kedve ajkára vennie (különösen nem a rossz szellemeknek), azaz ezáltal hatalmába kerítenie. Általában titokban tartotta nevét, mint valami tabut, hogy ezzel magát a másoknak való kiszolgáltatottságtól megóvja. E gondolat alapján nem volt szabad kimondania pl. a földöntúli hatalmasságok, elsősorban az *isten* nevét (jól ismeretes ez a régi zsidók történetében), melyet csak a papok, beavatottak tudták. De földi hatalmasságok neve is tabu volt. Ezért titkolták el pl. a hunok *Attila* nevét, ezért nem maradt az fönn hún, hanem csak gót alakjában. A név ereje folytán az is szokás volt a primitív korban, hogy a beteg nevét kicserélték. Azt remélték ugyanis, hogy az új névvel új lélek, új egészség költözik a betegbe. A névnek erre az emberrel való azonosítására mindmáig megőrzött szép példa a népmeséknek az a gyakori megidéző motívuma, mely szerint, ha a mesehős valaki nevét kimondja, az abban a minutumban előtte terem. A fentiekhez természetesen még számtalan hasonló jelenséget hozhatnánk fel.³

Mint már az eddigi kutatások is mutatják, alig van még kultúr-nép, mely a nevekről való egykori primitív vélekedésének oly sok nyomát megőrizte volna, mint a magyar. Sok nyom előtt ugyan még tehetetlenül állunk, vagy túlon túl a fantáziára vagyunk utalva. Van azonban néhány olyan névadó szokás, melyről alapos és megbízható filológiai kutatás alapján jól látjuk, hogy milyen primitív gondolkozásmódból eredt s a régi magyarságban mennyire volt elterjedve.

Ilyen régi, primitív magyar névadó szokás volt pl. *növénymagvak* neveit adni személyek neveiül. Sűrűn találkozunk a legrégebb magyar forrásokban, a fejedelmi családban s a szolgák között egyaránt ilyen nevekkal, mint *Árpa, Árpád, Buza, Buzád, Bors, Borsod, Zab, Kölesd, Mohar, Bab, Babszem, Makk, Makkod, Som, Somod, Somogy, Kökényd, Mag, Magd, stb.* E nevek megértéséhez tudnunk kell azt, hogy a primitív hitvilág a gyermeket hüvelyéből kipattant magnak tekintette, azt hitte, hogy a megtermékenyülés magevés útján történik. Ezért alakultak ki olyan szokások, hogy pl. a meny-

³ A primitív nevekről tájékoztatnak *Solymossy S.*: Névmágia. MNy. XXIII, 83; *Zlinszky A.*: A névvarázsz. MNy. XXIII, 100; *Lovas R.*: Név-lélek. MNy. XXX, 12.

asszonyt magvakkal szórták be, vagy almaevésre kényszerítették a nászéjszakán, mint állítólag a régi görögök Athénben. A felsorolt nevek tanúsága szerint a primitív mag-gondolat a magyarságban is ki volt fejlődve, változatos magvagnak tulajdonítva a gyermek születését, létét. Maga *Árpád* is árpából lett, neve szerint, szülei és környezete hitében.⁴ – Szépen tisztázódott az is, hogy a régi, primitív magyarok sokszor *állatok*, leginkább ragadozó állatok nevét adták újszülötteiknek. Fentebb már érintettük az állatnevek mögött rejlő gondolatot. Úgy látszik, legjobban ki volt ez fejlődve a nomád török népeknél, melyeknek törzsei állatoktól, totemektől származtatták magukat. A totemet, mint a törzs ősatyját és védőjét tisztelték, rá nem vadásztak, húsát nem ették meg. Az egy törzsbe tartozók, legalábbis az előkelők, személynévül a közös totem nevét választották, azzal a hittel, hogy ezáltal a totem-ős erejében, hatalmában részesednek. A magyarság törökös rétege számtalan állatnevet hozott magával. Így pl. a solymot jelentő *Ákos*, *Karcsa*, *Tiván*, *Torontál*, *Zongor* neveket, a sas jelentésű *Kartalt*, *Turult*, azonkívül a Bese (varjú, kánya), *Bika*, *Kaplyon* (tigris), *Kurd* (farkas), *Gyulán* (kígyó), *Thonuzoba* (disznóapa) neveket, stb. Ezek közül egyesek nemcsak divatosak lettek a nem-törökös eredetű magyarok között is, hanem a szokást is elterjesztették, úgyhogy számos finnugor eredetű állatnevet is találunk régi magyarok személynéveinél, mint pl. *Farkas*, *Ravasz* (= róka), *Medve*, *Csóka*, *Madár*, *Rígó*, *Borz*, *Hörcsök*, *Nyest*, *Nyulod*, stb.⁵

Az idők folyamán persze, hogy a fejlődéssel mindjobban sorvadt a primitív gondolkozásmód, mind ritkábbak lettek a fenti s hozzájuk hasonló nevek. Bár némelyikük még ma is elég gyakori (*Farkas*, *Ravasz*, stb.), jórészt már csak elsárgult oklevelek lapjai őrzik őket s a velük elmúlt primitív kort.

AHOGY AZ EMBER hite, fantáziája, esze tisztulni kezdett a praelogikus, mitikus elképzelésektől, gondolatoktól, egyszerű, reális jeleket keresett társai megjelölésére, névként. Mik lehettek ezek a jelek a régi, egyszerű felépítésű társadalomban, az egyenlősorsú, jobbára egyenlő anyagi és szellemi helyzetű emberek között? Alig mások, mint amelyek a testükről, a gazdagabb vagy valami ok folytán feltűnő egyéniségeknek a leikükről szembeötlőnek, képzeteket ébresztettek, vagy amelyek az egymáshoz való viszony, rokonság, függés, szeretet, gúny, gyűlölet kifejezésére szolgáltak. Ennek megfelelően azt tapasztaljuk, hogy a 12. század végéig első írásos emlékeinkben rengeteg magyar úr és szolga neve a testéről szembetűnő tulajdonságát, jellemzőségét jelöli, mint pl. *Kicsid*, *Nagyod*, *Nagy*, *Erős*, *Erősd*, *Gyenge*, *Asszú*, *Sovány*, *Hitványd*, *Keményd*, *Legény*,

⁴ L. a fentiekre *Kerényi K.* cikkét: *Árpád és a növényi termést jelentő magyar személynévek*. MNy. XXVII, 94.

⁵ Az állatnevekről, mint a nomád törökök totemisztikus nevééről *Gombóc Z.* írt: *Árpádkori török személynéveink*. MNy. X. kötet. A régi magyar állatnévből eredő személynéveket összeszedte *Pais D.*: *Régi személynéveink jelentéstana c. alapvető tanulmányában*, MNy. XVII. 158, XVIII. 26, 93.

Vénes, stb. Némelyek egyes testrészüik nevét kapták személynévül, talán azért, mert feltűnően fejlett volt: *Főd, Szem, Szemed, Két-szem, Fülés, Orrod, Szakáll, Hajad, Csipe, Körmös*, stb. Másoknak a haja, vagy a bőre színe volt a legfeltűnőbb, ezért kapták a *Fekete, Veres, Szőke, Fodor, Kese, Fehér, Tarka* stb. neveket s ezek igen sokfajta kicsinyítőképzős származékát. Sokakat testük fogyatékoságával jelöltek meg s e jelölések előfordulásából a magyarság multbeli biológiai állapotát kutató némi következtetéseket is vonhatna le: *Bal, Balog, Csorba, Sánta, Karika, Görbe, Kancsal, Beteg, Vak, Süket, Finta, Csipa*, stb. Igen gyakran neveztek el embereket lelki tulajdonságaik, jellemük alapján: *Forró, Tüzes, Lángos, Meleg, Harmad, Örömdi, Szomorú, Keserű, Haragos, Hazuga, Alnok, Jámbor, Jólegény, Jóleány, Gonosz, Buta, Csaló, Féltő, Csodáló, Tagadó, Bízó, Hisz, Nemhisz, Hitlen, Szerető, Szerelmes*, stb. Családtagokat, rokonokat sokszor a rokonsági fok megjelölésével neveztek el: *Apa, Ős, Déd, Fiad, Unoka, Öcse, Vőd, Feled, Árva*, stb.; gyermekek neve a születés sorrendjében: *Előd, Ketüd, Harmad, Negyed*. Azoknak, kiket tiszteltek, vagy szerettek, tiszteleti és bókneveket adtak, mint *Bátor, Hős, Hősd*, nőknek: *Gyönyörű, Szépa, Drága, Hold, Csillag, Bibor, Tüköra, Gyöngy, Virágos*, némelykor kis prémes állatok nevét: *Nyuszt, Nyest, Hölgy* (menyét). Sokakkal, csúnyákkal, butákkal gúnyolódtak. Így lettek a gúnynevek: *Csúnya, Szennyes, Szömörcsök, Csiperke, Kobak*, stb.⁶

A felsorolt nevek közül már nem egyet találunk olyat, mely ma is igen elterjedt, gyakori. Ez azonban korántsem jelenti, hogy ezek, folytonosságukat megőrizve, a 12. század előtti időből származnak. A nevek ugyanis igen sokáig, mégpedig a rendszeres anyakönyvezés megindulásáig, tehát nálunk a 18. századig, általában nem állandósultak. Ez konkrét példán bemutatva azt jelenti, hogy ha valakit balkezessége miatt *Balog*-nak neveztek el, a fiát, ha feltűnően kis termetű volt, már *Kis*-nek hívhatták, az unokáját meg *Sánta*-nak, a dédunokáját talán *Veres*-nek. Persze az is megtörtént, hogy egy-egy kiemelkedőbb család, ragaszkodva őséhez, aki birtokot, nemesiséget, oklevelet kapott, a nevét is szívósan örökítette generációkon át, hiszen birtoka, nemesi oklevele az átörökített, megszilárdított névre szólt. Természetes azonban, hogy a magyarság csak egy kis töredékének volt érdekében ez a névállandósítás, a családnévmegőrzés. A nép nagy tömegében nem *egyes nevek* állandósultak, hanem *egy-egy névadó modor*. A fentebb leírtak közül leginkább az, hogy a testi külső alapján (hisz ez mindig feltűnő) neveztek el embereket. Ez az oka annak, hogy a magyarság névanyagában rendkívül népes csoportot képviselnek a testre vonatkozó nevek, mint *Kis, Nagy, Erős, Fekete, Fehér, Veres, Szőke, Balog, Sánta*, stb.

MINDEN EDDIG FELHOZOTT NÉV egymagában szolgált egy személy jelölésére. A régi kor, mely őket megalkotta, nem volt túlzófolva emberekkel, egy név is megkülönböztette az egyik embert

⁶ A fentebbiekre nézve l. *Pais D.* idézett tanulmányát.

a másiktól. A szaporodás azonban folyamatosan tartott s amint egy-egy közösségben mind többen merültek fel ugyanazzal a névvel (több nagy, sánta, szőke nagyon könnyen kerülhetett még egy kis faluban is), mind égetőbbé vált a szükség, hogy valami újabb, második jeggyel különböztessenek meg az emberek egymástól. Vagyis, ha egy közösségben csak – matematikai példával élve – három x nevű ember is volt már, szükséges volt, hogy az egyiket ax -nek, a másikat bx -nek, a harmadikat cx -nek hívják.

A fejlődésnek ebben a stádiumában segítségül jött, legalábbis a keresztyén világban, a keresztyénségnek az a szokása, hogy minden megkeresztelt tagjának egy szentje, vagy más kimagasló alakja nevét adja. A szokást könnyű volt elterjeszteni, hiszen éppúgy a primitív ősi hitvilágban gyökerezett, mint pl. a totemisztikus állatnévválasztás. A szent neve által a keresztyénség éppúgy részeltetni akarta tagjait a szent erejében, hitében, nagyságában, mint a nomád török a maga törzsének tagjait a totem-ős hatalmában, erejében. A szentek nevei által, melyekre sorjában keresztelték a megtérő népeket, tetemesen nőtt minden keresztyén nép névanyaga. Egyhamar uralkodó szerepet is vettek át a szentek nevei, hiszen az egyház csak ezeket ismerte el tagjai megjelöléséül. Ezt mai napig is még onnan láthatjuk, hogy a papok csak egy (vagy több) szent, illetve keresztyén nagyság nevére, az ú. n. *keresztnévre* keresztelik az újszülötteket, szerzetesek, apácák megszólítása a keresztnévükön történik. A keresztyénségnek eme felfogása következtében történt, hogy lassanként nemcsak az egyháziak, hanem a világiak megjelölésében is a keresztnév lett a fontos, az elsőrangú. Mutatja ezt az is, hogy amennyiben még ma is egy néven nevezünk valakit, családban, meghitt, baráti környezetben, ez a név a nevezettnek keresztnéve.

A keresztnév uralkodói szerepre téve szert, egyideig önmagában is szolgált emberek nevéül, akárcsak az eddig felsorolt primitív nevek. Közben az említett szükségszerű fejlődés, hogy egy újabb, második taggal bővüljön az emberek megjelölése, a következőképp ment végbe. A megjelölés alapja, kündulópontja, tehát az elsőrendű fontosságú, a keresztnév lett, mondjuk *Gergely*. Ehhez járult második tagnak, megkülönböztető jelzőül az eddigi megalkotott primitív, kezdetleges nevek közül valamelyik, például *Balog*. Ez a második tag, mint a keresztnév jelzője, a magyarban a keresztnév elé került, vezetéknevének, mert nyelvünkben a jelző megelőzi a jelzett szót: *Balog Gergely*. Így jöttek létre, természetesen nem egyszerre, hanem lassú, fokozatos fejlődéssel, a magyar személynevek ma is használatos alakjai.⁷

Mikor még élénken élt az egytagú névvel való nevezés szokása is, egy újabb, érdekes folyamat indult meg a nevek birodalmában: keresztnevékből vezetéknevek alkotása. Gondoljuk el azt a már említett s állandóan előfordult eshetőséget, hogy egy kis közösség egymást még túlnyomóan egytagú néven, mégpedig a keresztnév leírt hódítása következtében keresztnéven nevező tagjai egyszercsak több

⁷ Vö. *Kertész M.*: A magyar vezetéknevek eredetéhez. MNy. V, 81.

egyforma nevű gyermekeket vettek észre maguk között. Mondjuk *András*-nak is volt egy *István* nevű fia, meg *Pál*-nak is. Hogy a két *Istvánt* egymástól megkülönböztessék, valamilyen második, különbözőségi jegyet kellett ragasztaniok az *István* névhez. Mivel ilyenül sem mitikus eredetű nevet nem választottak, sem az elnevezendők testéről, vagy lelkéről szembeötölő tulajdonság nem kínálkozott, az apjuk (néha esetleg az anyjuk, mondjuk: *Ágota*) nevét használták megkülönböztető jegyül a gyerek neve mellett. Ily módon keletkeztek az *András István*, *Pál István* (vagy *Ágota István*) féle, tehát tulajdonkép két keresztnévből álló nevek, amelyenek a magyar névanyagban nagy mennyiségben találhatók.

Könnyű rájönnünk, hogy az effajta névadás egyszerre nagy nehézségbe ütközött, ha egy apának, mondjuk *István*-nak, hasonló, tehát ugyancsak *István* nevű fia lett, különösen, ha ugyanazon a helyen ez még egy másik *István* nevű apával is megtörtént. Hogy lehessen megkülönböztetni egymástól a sok *Istvánt*? – merült fel ez esetben a probléma. Ennek megoldására léptek funkcióba a kicsinyítőképzők (melyek már az eddig felsorolt nevek közül is nem egyhez hozzátapadtak) és a megkülönböztető kicsinyítések egyéb módjai. Az apa *István* mellett a gyerek *Istvánkó István* lett, vagy *Istvánfi*, vagy *Kisistván István*. A másik *István* nevű apa kicsi *István* fia meg – hiszen rengeteg játékos, variációs lehetőség lappang a kicsinyítésekben – *Istók István*. Ily módon, a kicsinyítő módozatok közbeiktatásával, a gyerekek nemcsak apjuktól voltak megkülönböztetve, hanem egymástól is. Aki csak körülbelől is tudja, hogy hány keresztnév és főleg hány kicsinyítő, becéző mód van a magyar nyelvben, az hamar látja, hogy a fenti módon több ezer variációt lehet alkotni. Ez az ezrekremenő névvariáció a magyar vezetéknév-anyagból összegyűjthető volna. Hogy csak az eddig gyűjtöttet is felsoroljuk, ahhoz is egy egész folyóiratszám kellene s nemcsak néhány lapja. Csupán mutatóba sorolunk fel egy-kettőt: *András* s néhány variációja: *Andri*, *Andrik*, *Andró*, *Andros*, *Andrus*, *Andruska*, *Andor*, *Andorka*, *Andorkó*, *Andi*, *Andacs*, *Andics*, *Andocs*, *Bandi*, *Bandiak* stb. *Bertalan* változatai: *Barta*, *Bartók*, *Bartos*, *Bartik*, *Berta*, *Bertók*, *Bertus*, *Berci*, *Bercse*, *Bercsi*, *Birta*, *Birtok* stb. *Miklós* variációi: *Mikla*, *Mikli*, *Mikle*, *Mikcs*, *Mike*, *Mikecs*, *Mikes*, *Mikó*, *Mikos*, stb. *Tamásból*: *Tamó*, *Tamók*, *Tamóka*, *Tankó*, stb. Ha nem fejből irtuk volna, hanem forrásból idéztük volna e neveket, sokkal nagyobb számban sorakoznának egymás mellé. Vezetékneveink között unos-untalan rájuk találunk. A készség, mely őket megalkotta, ma is elevenen él bennünk. Ha gyermekünket becézzük, rajongással nevezgetjük el ennek-annak, e készségünket gyakoroljuk, mely a keresztnevéből magyar vezetékek számtalan variációját teremtette meg.⁸

AHOGY AZ ŐSI, EGYSZERŰ TÁRSADALOM mind bonyolultabbá fejlődött, rendszeres, sőt speciális munkát vállaltak az emberek, kialakultak az állattenyésztés és földművelés különböző válfajai, megindult az ipar és kereskedelem, a mozgás, a költözködés, anyagilag és szellemileg mind élesebbé váltak a különbségek, egyesek lesüllyed-

⁸ A fent elmondottak egyik magyar néprészünk névanyagával foglalkozó, rövidesen kiadásra kerülő dolgozatunk tanulságai. Ugyanezek nagyobb részben az alábbi forrásmegjelölés nélküli állításaink is; kisebb részben pedig szakkörökben általánosan ismert tények.

tek, mások felemelkedtek a társadalomban, – rengeteg új mozzanat kínálkozott az eddigiek mellé az emberek megjelölésére. S a régiek éltek is az alkalommal. Míg a nevek nem voltak kialakult, változatlan jelölések, több lehetőség is kínálkozott minden ember esetében nevének megalkotására: víg természete, hajának veres színe, valami erős állatra emlékeztető hős volta, apjának neve, majd foglalkozása, származása, gazdagsága. S az ember, folyton mozgó friss agyával, mindig a legújabb, a legszembetűnőbb mozzanatot látta meg s választotta ki névadásra. Ezzel magyarázható, hogy bár az eddig alkotott nevek is elegendőek lettek volna már minden ember megjelölésére (még ha azt is figyelembe vesszük, hogy e korban már általánossá vált a *kéttagú*, vezeték- és keresztnévből álló név), mégis óriási arányban vették a neveket a társadalmi fejlődés újabb mozzanataiból, kiszorítva velük a régi nevek jórészét.

Beláthatatlan ezeknek az újabb neveknek a száma s lehetetlen róluk még csak megközelítőleg is számot adnunk. Legeslegfőbb csoportjait azonban felsorolhatjuk: Állattenyésztésben, állattartásban váltak ki a következő név-típusúak: *Agaras, Darvas, Medvés*, (Állat) *Tartó, Pásztor, Csobán, Hajtó, Botos, Halász*, stb. Földművelő foglalkozásukat jelölték pl. a következő s hozzájuk hasonló nevéken: *Pór, Zsellér, Kapás, Kocsis, Vincellér*, stb. Iparos nevek eláradó bőséggel lettek iparos emberek nevei: *Bakó, Mészáros, Kerekes, Patkós, Kovács, Szijgyártó, Kádár, Molnár, Szócs, Szabó, Varga, Csizmadia, Ács, Tálás, Lakatos, Fazekas, Fűsűs, Borbély, Szakács, Korcsmáros* és így tovább. Kereskedő nevekkkel is találkozunk itt-ott: *Áros, Haláros, Gombáros*, stb. Egyes tisztségek nevei nem egyszer ráragadtak a tisztségek viselőire: *Bíró, Kántor, Pap, Bán, Tárnok, Soltész*, stb. Katonaviselt embereket sokszor neveztek el, ahogy ma mondanók, fegyvernemük szerint: *Katona, Gyalog(os), Darabant, Hajdú, Kardos, Kapitány, Puskás, Dobos, Sípos, Trombitás*, stb. Máshonnan származókat, gazdagokat, akiknek székhelyük, váruk, kastélyuk volt, származásuk, rezidenciájuk helyéből képzett *i* végű nevekkel jelölték meg, amint erről e fejezet elején szölvünk. A szomszédos népekből magyarságba olvadókat, elvetve idegen nevüket, rendszerint egykori népiségük nevével nevezték, innen közöttünk a sok *Német, Oláh, Tót, Rác, Orosz* stb. nevű.

Amint az előbbi nevek is bevonultak a magyar névanyagba, nagyjából le is zárult a magyar vezetéknevek alkotásának ideje. A 18. századtól az egyházi hatóságok, a mult század végétől a világiak is, rendszeresen anyakönyvezik az embereket. Ez magával hozta a vezetéknevek megállapodását minden társadalmi rétegben s egyúttal fontosságuk nagyarányú emelkedését, amit nyelvész szemmel abból láthatunk, hogy eredeti jelzős, keresztnévtől függő funkciójukból kiléptek, önállóvá, sőt a keresztnévnél fontosabbá lettek. Ezen túl új neveket nem alkottak, az utódok annak az ősnak a nevét kapták öröklődő tulajdonul, akinek a nevét valamilyen írás, nemeseknél oklevél, a magyar nép legnagyobb részénél anyakönyv, megrögzítette. A művelődéstörténet, de a társadalomvizsgáló számára is, olyan ez a megrögzítés, mint egy pergő film megállítása. Sajnálja,

hogy nem vizsgálhatja tovább a névalkotó készség fejlődését, kárpótlásul azonban a megrögzítés óta konzervált személynévanyagunk révén olyan éles bepillantást kaphat a megrögzítés előtti századok, tehát kb. a 16–18. századok szemléletébe, társadalmi viszonyaiba (melyeknek mintegy két százada megszilárdított neveink hű tükörképét adják), amilyent semmilyen más forrásunk révén nem. Társadalmunk újkori fejlettségének példázására mutogathatnak pl. a múzeumok iparművészeti tárgyakat, ábrázolhatnak a képek díszes ruhákat. A tétel akkor lesz bennünk meggyőződéssé, ha neveink között a száz és százezer *Szabó, Csizmadia, Szócs, Lakatos* féle neveket végigtekintjük s megelevenednek előttünk ezek iparos ősei, egy letűnt, de újra feléleszteni akart magyar anyagi műveltség hordozói. A példát persze csak taláalomra ragadtuk ki, számtalan eseten lehetne még bemutatni a nevek vizsgálatának hasznát fejlődésünk, társadalmunk tisztánlátása szempontjából.

A NEVEK MEGRÖGZÖDÉSÉT hamar megszokták az emberek, sőt, anakronisztikus szemlélettel, jórészt azt hitték, hogy régesrégii századokból erednek, pedig sokszor még a szemléletmód sem régebbi négy-öt századnál, mely a neveket megalkotta. Mindenesetre a nevek állandósulása révén a hozzájuk való ragaszkodás is kifejlődött s ez általában rendén is való. Az individuum, az egyén szabadságának, jogainak utóbbi századi megerősödése folytán ez a ragaszkodás csak tovább nőtt, az egyén féltett tulajdonának tartva a nevet. Sok magyar manapság is ezért őrzi még idegen eredetű nevét; ahhoz másnak semmi köze, az az ő legegységibb tulajdona.

Az ilyen nem gondolkodik helyesen s ezt nem érzésből, hanem továbbra is a nevek vizsgálata alapján állítjuk. A név ugyanis *sohasem csak az egyéné, hanem rajta kívül a közösségé is*, mely a nevet adja és használja. Az idegen nevű magyar idegen nevét csupán annak a véletlennek köszönheti, hogy kb. 200 év, tehát a nevek hivatalos megszilárdítása óta került be a magyarságba. Ha elébb oldódott fel benne, magyar közössége idegen nevét sokáig nem tűrte, mert nem értette s ezért, mint számtalan példa mutatja, vagy etnikuma nevével jelölte meg *Németek, Oláhok* stb., vagy mint a közösség egyéb tagjait, foglalkozása, vagy hajszíne, testrésze vagy egyéb más testi, vagy lelki tulajdonsága magyar nevével. A közösségnek e szerint a multban hatalma volt tagjainak a nevei fölött, sőt kizárólagos hatalma, mert az írásos, anyakönyves megrögzítésig csak az ő ajkán születtek s éltek azok. S az anyakönyvek megszűntették a közösség névteremtő működését, de nem az ízlését, vélekedését a nevekről. Ez pedig azt jelenti, hogy idegen nevű magyarnak az anyakönyvezés, tehát a név megszilárdítása korában is úgy kell cselekednie nevével, amint azzal a magyar közösség cselekedne, ha szabadon működhetne még benne a névteremtő készség: ízlése, modora szerint magyarrá változtatnia. Aki ezt nem teszi, szembeszegül a magyar közösség iratlan, de lényéből folyó törvényszerűségével. Azaz nem tud teljes egészében a magyar közösség tagja lenni. Különösen így van ez ma, amikor a minden tagjukat egybefogni akaró, lázasan szervezkedő közösségek gépie-

sen, kizárólag nevük alapján gyűjtik össze, gyűjtik idegen közösségekből is, a tagjaikat, amikor tehát a név lett a közösséghez való tartozás legfőbb kritériuma.

Amit a közösség az anyakönyvezés megindulása óta nem tehet, némileg pótolja azt a hivatalos beleegyezéssel történő névváltoztatás. Mint tudjuk, ennek révén lehetővé válik, hogy idegen eredetű magyarok nevük szerint is beleolvadjanak a magyar közösségbe. Névváltoztatás ebből a célból már a 16. századtól kezdve előfordult, általánossá a mult századtól kezdve lett.

Azok, akik a nacionalizmus minden izzó dühével, elfogultságával támadnak bennünket már egy jó százada, a szokásos módon világgá kürtölt vádjaik közé sorolják állandóan a magyar közösségnek ezt az öntisztító műveletét. Vádjuk azonban optikai csalódás. A magyarság sohasem kényszerített *idegeneket* magyar név felvételére, tudtommal egy német, szlovák, vagy román falu sincs, melynek lakói valamilyen hivatalos rendeletre máról-holnapra magyar nevet kényszerültek volna felvenni. Csupán olyan *magyaroknak* ajánlotta és ajánlja igen helyesen a magyarság a névváltoztatást, akiknek idegen a nevük. S a magyaroknak ebbe a dolgába, mely senki mást nem érint a magyarokon kívül, mire való a nem-magyarok beleszólása?

Az eddigi névváltoztatások jórésze ellen – akármilyen, furcsán hangzik is – csak a magyaroknak lehet kifogásuk. A legtöbben ugyanis nem a magyar névadás szellemének megfelelően változtatták idegen nevüket magyarrá. Nemcsak azért, mert a neveink kis töredékét kitevő *i*, illetve *y* végű nevek voltak – az érintett társadalmi előítéletből – az ideáljaik, hanem azért is, mert nem ismerték fel a névadás pszichológiáját. Mint elég példából láttuk, ez az emberhez: testéhez és lelkéhez, foglalkozásához, legfeljebb szűk környezetéhez, szüleihez kötött apró kis mozzanatok alapján alkotta meg a neveket. A névváltoztatók jórésze azonban hazafiúi, konstruktív, fenkölt gondolatok között formálta meg új nevét (ahelyett, hogy belenézett volna egy 17. századi névlajstromba), ezért kötötte például a hazához (*Hazay*) vagy a haza sokszor megénekelte nagy hegyeihez (*Kárpáty, Tátray, Mátray, Hargitay*) stb. Velük, sajnos egy új csoport alakult a magyar névanyagban, a levegőben lógó, csillogó, de súlytalan nevéké. Öntudatos társadalom kiheverné őket, a miénk behódol nekik. Említsük meg szomorú szimbólumként annak a magyarnak az esetét, aki kivételesen parasztfiúból lett magasrangú katonatiszt, s eredeti *Kis* nevét, hogy ezáltal is kiválják az altisztek és a parasztek közül, kiktől származott, *Kisshadyra* változtatta.

NEVEINK ÁTTEKINTÉSE azonban jó szolgálatot tehet névváltoztatóinknak, mert legalábbis körvonalakban megtudhatják, hogy milyen neveket alkotott a magyar névadó szellem s így ennek ellenére nem cselekedhetnek. De megnyugtató az áttekintés azok részére is, akik az elmúlt századokból örökölték nevüket, mert láthatják, milyen gondolkodás teremtette meg azokat. Társadalmunk

figyelőinek meg különösképpen hasznos a seregszemle. Említettük, hogy a mult században az *i* (*y*) végű neveinket ítélték igazi magyar neveknek asszimilánsaink, mert a nemeseknek – a magyarság vezetőinek s az asszimilánsok mintaképének – nagyobbára ilyen nevük volt. A vélekedés mind a mai napig tartja magát, amint ez a magyarosított nevekből megállapítható s ez, mint még sok más minden, társadalmunknak multszázadi állapotában való megrögződését jelzi. Ez a társadalmi megmerevedés természetesen modern magyaroknak s a modern Magyarországnak, hogy úgy mondjuk, korántsem ideálja. A mi vágyainkban az él, hogy származástól, vagyontól s minden más előítélettől függetlenül a magyar nép teljes egésze előtt megnyílják a szabad fejlődés, felemelkedés útja s ezáltal vezetőrétegünk közösségünk húsából, véréből, színe-virágából rekrutálódjék. Ha egyszer ez a vágy teljesezésbe megy, ezt onnan is meg lehet majd állapítanunk, hogy a magyarság vezetőségében nemcsak *Békássy*, *Thorday* s hozzájuk hasonulni akaró *Hadffy*, *Szerlemhegyi*, *Cserhalmly*, esetleg *Kisshady* nevűek lesznek, hanem jóval nagyobb számban *Farkas*, *Nagy*, *Veres*, *Csorba*, *András*, *Domokos*, *Barta*, *Tankó*, *Botos*, *Kapás*, *Kerekes*, *Szőcs*, *Aros*, *Puskás*, *Pataki*, *Német* stb. nevűek is. Képviselői régi okleveleinknek, jobbágyösszeírásainknak, névlajstromainknak, küldöttei ma élő magyar milliőknak.

KERESZTYÉN ÉS »ŐSMAGYAR« KERESZTNEVEINK

NEM LEHET ÉRDEKTELEN röviden kitérnünk keresztneveinkre sem, melyek eredetileg – mint már érintettük – a fontosabb neveink volnának, de a modern társadalomban, mely vezetékneven tartja számon tagjait, jelentősége csökkent, amihez az is hozzájárult, hogy legtöbbször nem örököljük őket, a keresztiségben frissen, újonnan kapjuk. Mindegyikük a keresztység egy-egy kimagasló, tisztelt személyének, szentjének a neve. Azaz az angyaloknak, a biblia fontosabb szereplőinek, a régi egyház vértanúinak, hitvallóinak, az újabb egyház rendalapítóinak, egy-egy életeszménye megtestesítőinek a neve. Az egyház, középkorunk elején, a 12. és 13. század folyamán, elterjesztette őket, teljes kizárólagossággal, úgy, hogy ettől az időtől kezdve csakis kereszttyén nevet találunk magyar keresztnevűl. Csupán a 18. század végétől, a romantikus nacionalizmus hatására jött divatba szőrványosan, hogy ú. n. »pogány« magyar neveket adjanak az újszülötteknek, különösen a fejedelmi családéit: *Árpádot*, *Zoltánt*, *Gézát*, *Gyulát*, stb., akik állandó szereplői voltak a kor romantikus nemzeti eposzainak is. Az egyház ebbe csak úgy ment bele, ha a pogány nevet valamilyen kereszttyén névvel azonosították (pl. Gyula=Julius) vagy párosították (Árpád+István).⁹

Ma, hogy társadalmunk egy része neoromantikus felbuzdulásában zsinóros ünneplőt öltött magára, a pogány magyar nevek

⁹ Erről *Tolnai V.*: Géza s egyéb pogány-magyar keresztnevek. MNy. XII, 331.

választásában is hajlamos százév előtti nemesi osztályunkat utánozni. Ezért kereszteli gyermekeit *Attila, Botond, Csaba, Csongor, Szabolcs, Ildikó, Gyöngyvér, Tünde* féle nevekre, nem tudva, hogy ezek nagyobb része korántsem ősmagyar, hanem csak százéves név, Vörösmarty, Pázmándi, Horváth és más költőink találták ki eposzai számára. A mozgalomnak – ha lehet így nevezni – a turanisták a fő propagálói, akik számtalan kiadványukban közlik a keresztelésre ajánlott magyar nevek jegyzékét, benne tudatlanul nem egy germán, szláv, zsidó, török stb. nevet is.

De nem siklunk el a szándék fölött azért, mert gyatra a tehetőség, mely szolgálatába szegődött. Ősmagyar neveket akarnak a turanisták s velük társadalmunk egy része, keresztnevekül, s ha megkérnék egy tudós nyelvészünket, az össze is tudná írni nekik néhány fentmaradt, hiteles ősmagyar nevünket. De vajjon válasszuk-e ezeket keresztnévül? Azaz helyesen jár-e el társadalmunk egy része, amikor ősmagyar neveket akar adni gyermekeinek?

Ha a nevek kutatásával foglalkozók ráakadnak egy-egy régi magyar névre (melynek olvasata, megfejtése nemegyszer nehéz fej-törést okoz), nem tekintik azt teljes értékűnek addig, amíg analóg párjait meg nem találják. Ez ugyan tudósi, kritikusi óvatosság, de talán annak az érzése is, hogy a neveknek nem természete, mint valami elkényeztetett dísnövénynek, egyedül díszelni. Mint tipikus kollektív alkotások, nagy tömegben érzik jól magukat, ha itt is, ott is ajkukra veszik őket az emberek, ha százak, ezrek megjelölésében élnek. Lehet, hogy az újonnan felkapott »ősmagyar« nevek valamikor sok embert jelöltek. Erről azonban sem hagyományunk, sem írásos emlékünks s így tudásunk sincsen. Ezért, ha ép az érzékünk a nevek természete iránt, lehetetlen nem éreznünk, hogy mily árvák, mennyire elhagyottak a *Csaba* féle nevek az élet-től dagadó *István, András, Pál* félék mellett, melyekről jól tudjuk, hogy multban s jelenben magyar közösségünk milliói hallgattak és hallgatnak rájuk.

De persze nem zavar ilyen megdölgölés, ha társadalom, turanizmus az ősmagyar nevek felé fordul: egyszerűen jó, derék magyarságát akarja ezzel kifejezni. Sajnos, nem tudja, hogy éppen ősdí, elavult, kultúrában elmaradt magyarságáról ad általa bizonytságot. Száz évvel ezelött ugyanis a *romanticizmus* fordult a nemzet őskora felé, azt hívének, hogy abban találja meg a legtisztábbban, legkifejezőbbben, a magunk esetében a legmagyarabban, nemzete, nébbe tulajdon-ságait, szokásait, – neveit. Azóta azonban számos jelenség vizsgálata alapján megtisztult e nézet s azokban a jelekben, adatokban, újabb korokban keresi egy nép sajáttságait, alkotásait, – neveit, melyeket konkrétan vizsgálni tudunk, tisztán, világosan látunk, s nem azokban, melyek között a fantázia s tetemes nemzeti sovinizmus volt a kalauz. Ma már pl. nem azt a ködbevesző homályos tömeget tartjuk népnek, melyről képzelgünk, hanem azt az aránylag újabb időkben összeforrott közösséget, mely életének, munkájának, alkotásainak ezer és ezer nyomát, jelét hagyta ránk s teremti ma is, – melyet tehát világosan látunk. Aki pedig tudomást vett az emberi szellem e modern, romanticizmust túlhaladó megállapításáról, az azt a nevekre is vonat-

koztatja. S így jól tudja, hogy nem akkor jó magyar, ha bizonytalan olvasatú és jelentésű, homályos „ősmagyar” keresztnévet választ (amint a romanticizmusban megragadt hiszi), hanem ha olyat, melyet a magyar közösség sokszázados látható, vizsgálható multja alatt sokszázezer tagjának adott. Ha miként a fa televény erdőben, elmerül a közösség néverdejében.

Bizonyos mértékig egyébként logikátlannak tartjuk, hogy éppen keresztnévül választják az ősmagyar neveket s nem vezetéknevül. Az ősmagyar nevek ugyan sem kereszt-, sem vezetéknevek nem voltak, e fogalmakat abban a korban még nem ismerték, a nevek egymagukban jelölték az embereket. De ha – mint némelyek vélik – ezek a legigazibb magyar nevek, akkor a vezetéknevek a modern társadalomban kivívott nagyobb, fontosabb szerepe miatt vezetéknevül volna méltó őket választaniok, nem rettenve meg az ezzel járó kérvényezéstől, hivataljárástól sem. Ezt azonban a hivatalokkal való bajlódáson kívül valószínűleg azért sem teszik, mert vezetékneveinket jóknak, magyaroknak tartják, keresztneveinket azonban nem, mert azok (mint felteszik) kiszorították egykor a (hibásan) hasonló funkciójúknak vélt ősmagyar pogány neveket. A fentebb elősoroltakból azonban megtudhattuk, hogy ez nem áll. A keresztyén nevek nagy tömege éppen segítségül jött abban a korban, amikor a növekvő szaporulat miatt szükségessé vált az emberek kéttagú névvel való megkülönböztetése. S ez a keresztyén névanyag, idegen eredete ellenére is, csodálatosan beleolvadt a magyar nyelvbe. Önkéntelenül is hasonlat kívánkozik a tollunk hegyére: képzeljük el a durva nyersanyagot, a vasércet, mely egy kohóban megolvad, kitisztul, s olyan formába változik, amilyenbe a vasöntő kívánja. Hasonló dolog történt keresztneveinkkel is. Gondoljuk végig pl. a *Georgius* keresztnév útját, amíg a magyarban *György* lett belőle. Az átvétel után *Gyorgyus*-nak mondhatták ki, mint a kollégiumot is kollégiumnak mondták régen, vagy ahogy az elégiából is alagytát csináltak. Aztán elhagyták az *us*-t, mert kicsinyítőképzőnek érezték, mint a Márkus-féle régi nevekben, s kicsinyítőket hol felrak (*Márkus*), hol elhagy (*Márk*) a nyelv. Az így maradt *György* alakot már hosszabb ideig használták, mert emléke még ma is él *Gyorkó* (ebből: Gyorgy-kó) családnévünkben és az aradmegyei *Gyorkok* helynévben. A tőhangzó, később továbbmélyült *u*-vá, *Gyuri*, *Gyurka* neveink egy feltételezett *Gyurgy* alakból származhattak csak. A mély tőhangzóknak közben mint annyi esetben a magyarban (kavar: kever, dobban: döbben, stb.) magashangrendű párjaik támadtak: *Gjergy* (ebből valók a *Gjergyó* és a kalotaszegi *Gyerő*-összetételű helynevek), majd pedig *György*.¹⁰ Ime, egy idegen eredetű névnek milyen gazdag a magyar élete, hány formában örzi népünk, országunk. Így van ez a többivel is, a magyar ajak minden keresztnévet átformált s beigazított a magyar hangrendszerbe.

De a keresztneveknek nemcsak hangalakján mutatkozik régésrégis magyar élet. Változatosságukban kultúránknak rengeteg mozzanata kifejeződik. Meghonosodásuk s korai kizárólagos elterjedésük pl. biztosan felépített egyházi berendezkedésünkről szól, sőt talán arról is, hogy a magyarság komolyan, mélyen keresztyénné lett, mélyebben, mint szomszédaink közül pl. a románok, akiknek keresztnévanyagában mindig sok nem keresztyén eredetű név is

¹⁰ Horger A.: György. MNy. XX, 171.

volt. Hogy melyik keresztnévet használtuk sűrűbben s melyiket ritkábban, vagy egyáltalán nem, ez szintén jellemző ránk, életünkre. A keresztnéveknek ugyanis aránylag csak kis része kedvelt egyformán a keresztény világban: általában a biblia főszereplőinek a neve, vagyis azok, melyeket a világ legerjedtebb irata, a biblia népszerűsített. Az újabbkori szenteknek már nem jutott olyan hatalmas népszerűsítő mű, mint a biblia s ezért tiszteletük, és ami ezzel összefügg, nevük, csak szűkebb körökben terjedt el. Például hozzuk fel az Árpád-ház szent tagjainak, *Istvánnak, Imrének, Lászlónak, Erzsébetnek* a tiszteletét és nevét, mely a magyarok lakóhelyénél tágasabb területen alig ismeretes s így a felsoroltak nevei jellemző magyar keresztnévek. A kutatást hasonlóan, jellemző magyar keresztnévekre igen széles keretekben lehetne végezni. Minden keresztnév választásának volt ugyanis eredetileg valamilyen oka s nem csupán olyan egyszerű, véletlen, hogy a megkeresztelendő a szülője keresztnévét kapta, vagy a szentét, melynek napján született. Sok helyen pl. egy-egy szentnek különleges kultusza alakult, melynek elindítója vagy egy neki ajánlott régi templom, egyház vagy ereklyéjének egy helyben őrzött darabja, vagy a környéken letelepedett szerzetesrend propagandája, vagy más egyéb ok volt.¹¹ A szent-kultusz pedig mindenütt maga után vonta az illető szent nevének nagy mértékben való keresztnévül választását. Ha volna hozzá elég gyűjtő, az egész ország területén meg lehetne állapítani az egyes szentek kultuszának kiterjedését s ezzel kapcsolatosan egyes kedveltebb keresztnéveink táji elterjedtségét. Életünknek jelentős darabját sikerülne ezen a módon megvilágosítanunk. Nem maradhatna el ez esetben annak a vizsgálata sem, hogy a reformáció milyen hullámokat vert a keresztnévek anyagában. Első benyomásra úgy látszik, hogy módfelett megszaportotta az ótestamentomi neveket, mint pl. *Sámuel, Mózes, Aron, Eszter, Rebeka, Zsuzsánna*, stb., melyek egyébként egyszer már, a középkor elején, a keresztnévek meghonosodásának első századában, igen elterjedtek voltak.

A fentiekből kivilágosul tehát, hogy keresztény neveink nagy mértékben összenőttek multunkkal s ha jó magyar keresztnéveket akarunk választani, minden amellettszól, hogy hozzájuk folyamodjunk. Jól tudjuk, hogy egyrésztük már unalmassá és közönségesse vált, annyiszor előfordul (talán ezért is szemeltek ki némelyek »ősmagyar keresztnéveket«). Hasonló tünetnek azonban többször is tanúi lehetünk a keresztnévek történetében. Ilyen esetekben új divat váltotta fel a régit, azaz valami új szerzetesrend, új templom, új búcsújáróhely propagálta szent neve terjedt el az emberek között. Ma már hasonló dolog nem igen adódik elő, a felfrissülésnek tehát némileg mesterkélni kell lennie. Ajánlatos elsősorban a család, a szülőfalu, a lakóhely jellegzetes keresztnéveihez, vagy ma kevésbé használatos, de régen elterjedtebb nevekhez fordulnunk, *Balázs, Bálint, Benedek, Bertalan, Dániel, Domokos, Gergely, Fülöp, Imre,*

¹¹ L. erről: *Schwartz E.*: A patrocínium a helynévfejtés és településtörténet szolgálatában. Századok, 1933, 185.

Márton, Simon, Tamás és Ágota, Ágnes, Dorottya, Krisztina, Orsolya, Zsófia és még rengeteg társuk, igen kedvelt keresztnévei voltak a 16., 17. századi magyaroknak. Olyan sok van-e ma belőlük, hogy unalmas, vagy íztelen volna, ha fiainkat, lányainkat rájuk is keresztelnék?

A HELYNEVEK JELENTŐSÉGE

HA MÁR TÁRSADALMUNK VISELKEDÉSÉT figyelemmel kísérjük a személynevekkel kapcsolatban, a helynevekről is kell néhány szót szólanunk, hogy a velük szemben való magatartásunkra is kitérhessünk.

Megalkotásuk általában hasonló módon történik, mint a személyneveké. A névadó közösség valami egyszerű, de szembetűnő, lényeges sajátosságot ragad meg a helyből, melyet el akar nevezni. S mivel ilyen sajátosság a rendkívül változatos helyekről, tájakról, vidékekről sokkal több adódik az egyszerű szemléletű, természetet jól ismerő emberek számára, mint az embertársaikról (elvégre nem voltak modern pszichológusok a régi névalkotók), a helynevek általában változatosabbak, gazdagabbak, mint a személynevek. Sokszor, úgy tetszik, művészibbek is: tömörebbek, mert általában egytagúak s egyetlen szóval fejezik ki a lényegét. S a legtöbbször, különösen ami a nagyobb helyeket illeti, régebbiek is és kevésbé változóak. Az emberek mozognak, ellenség elhajthatja, kiirthatja őket; a helyek, különösen a természetalkotta helyek: folyók, hegyek mozdulatlanok, kiirthatatlanok.

Rendkívüli jelentőségükre a friss népiségtörténet terelte rá a figyelmet. Ha egy népi közösség fel akarja mérni erőit, át akarja tekinteni azt a földdarabot, melyet a történet folyamán megszállt, mindennapos munkájával a kultúrába emelt, melyen sorsa örömben s bánatban lezajlott, akkor a helyneveire kell figyelnie: a folyók, a hegyek, a patakok, a dombok, a völgyek, az erdők, a szántóföldek, a dülők, a mezők, a rétek, a falvak, a városok, az utak, az utcák neveire. Egyszóval *szállásterületére*, a feljegyzett személynevekben megörökített milliók, holtak és élők életének területére. Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy milyen kimondhatatlan jelentőségű, öntudatosító a szállásterület helynevekkel történő felmérése egy olyan közösség számára, melytől kegyetlen vértáldozatot követelt a történelem, mint a magyarságtól. Vagyis az olyan közösség számára, mely megfogyatkozott népi erővel került ki az elmúlt századokból, de helynevei a jelenleginél nagyobb szállásterületről, s amit ez jelent, nagyobb (s mivel megismert, újból megszerezni akart) népi energiáról tanuskodnak. Ezzel szemben meg kell említenünk azt, hogy mily kellemetlen s öntudatromboló a helynevek feltárása olyan közösség számára, mint pl. a román, mely a történelem folyamán szerencsésen szaporodhatott s számtalan olyan területre is rászivárgott, melyet nem az ő szorgalma tett kultúrталajjá, melyen csak másodlagos jövevény, mert helyneveit nem ő maga alkotta, hanem elődeitől, a hely építőitől, művelőitől

vette át. Vagyis az olyan közösség számára, melynek fejében – a szerencséje s nem a munkája következtében kiterjedt szállásterületén gondolkozva – megfordulhat a könnyenszerzés s ezért talán a könnyen-elvesztés gondolata.

Márcsak az utóbb mondottakból is következik, hogy nekünk, magyaroknak féltőn kell vigyáznunk helyneveinkre. Ugyancsak ez a konklúziónk, ha arra gondolunk, hogy falvaink ezreinek régebbi történetére – írásos, vagy szóbeli hagyományok hiányában – csupáncsak helyneveinkből következtethetünk. Például felhozzuk egy érmelléki falu, *Diószeg* néhány helynevét, melyet jól ismerünk. Maga a falu az Ér egy szegletében alakult ki, sok *diófa* közt. A helynév e tanuskodása rögtön értékes: megtudható belőle, hogy a falu magja a tövében elfolyó Ér hajlatában keresendő, s a ma is gyakori, sőt a táj, a szőlőhegyek s fehérfalú szőlőstanyák képét hatalmas lombjaikkal festőien díszítő diófák régi időkből, az ide-telepedő magyaroktól származnak. Mert hogy a falu régi, s magyarok építették, mutatja, hogy neve még csak románul van: *Diosig*, de ez a magyar átvétele. Érthető is, hiszen az *Oláhfalu* nevű külső falurész csak a 17. században települt valami földesúr hívására. A késői románok mellett jutott Diószegre korábban más idegen töredéknépesség is, de a magyarság a régi idegeneket mind felszívta. *Besenyér* nevű tója szerint a besenyőkkel kezdődött ez a felszívás (s mivel ez csak a 11. században történhetett, a falu a 11. századból kell, hogy származzék, tehát a legrégebb magyar települések közé tartozik). Folytatódott a beolvasztás a *Tóccer* (Tót-szer) tanuskodása szerint a tótokkal, akiken a középkorban délszlávokat, rácokat értettünk leginkább. Megerősíti ezt a *Tóccer* szomszédságában lévő *Horvátucca*, mely beolvasztott horvátokról, tehát ugyancsak délszlávokról szóló nyom. De nemcsak idegenekkel, hanem magyarokkal is folyt a falu felduzzadása. *Egyveducca* a faluban s *Egyved* nevű határrész, meg *Egyvedi erdő* a falu határában pl. első hallásra arról szól, hogy egy *Egyved* nevű egykori település lakói Diószegre költöztek be, – erről egyébként okleveles adatunk is van. Nemcsak a népesség gyarapodása állapítható meg azonban a helynevekből, hanem a táj alakulása, változása is. *Asszonysziget*, *Bornyusziget*, *Vársziget* ma a faluhatár összefüggő szántóföldjei. A lápot, a [mocsarat tehát, melyet még ma is éltet az Ér, s mely szigetekkel volt megszabdalva, helyenként legyőzte, visszaszorította az ember. *Asszonysziget*, *Vársziget* azonkívül valamikor ott dült harcok emlékeztető nevei; választhatunk törökben, tatárban, jártak arra eleget. A *Nyúzóvögy* már újabb harcok emléke, a nép Bocskai hajdúival hozza kapcsolatba. A falu újabbkori történetére ilyen érdekes nevek vetnek fényt: *Kandia*, melyet török rabságból, Kandia szigetéről szabadult magyarok adtak fogságuk emlékére egy falurésznek, Diószegen kívül sok más helyen még.¹² *Velence*, a falu legmélyebben fekvő pontja, tavaszi árvizek örökös áldozata,

¹² Szabó T. A. összegyűjtötte az ország egyelőre elérhető *Kandia* helyneveit, török rabságba hurcolt régi magyarok szomorú emlékeztető jeleit. MNy.

valamilyen külföldet, Velencét járt diószegitől kapta a nevét. *Nagyucca, Kisucca, Újucca* a falu felépüléséről, fejlődéséről tájékoztatnak.

De nem fogyaszthatjuk olyan sokat a papírt. A felsorolt példák is meggyőzhetnek arról, hogy életünknek, multunknak milyen egyedülálló, értékes forrásai országunk több milliót kitevő helynevei. Összekötnék bennünket az őseinkkel s azok sokszázados, munkás, harcos életével s így a magyar élet folytonosságának legkézenfekvőbb bizonyítékai. Nem is csodáljuk, ha a román megszállás eltüntette őket, így Diószegen is, s a Nagyuccát elkeresztelte – vaktában rávághatjuk – *Calea Regelui Ferdinándnak*, a Tóccert *Strada Principesei Ileanának*, s a falu közepébe a *Piața Unireit* rakta. Mit szóljunk azonban ahhoz, hogy a visszatért Magyarország is *Honvéd-utcát* csinált a Tóccerből, *Kölcsey-utcát* – ne vegye nagy költőnk rossz néven – a Velencéből, *Felszabadulás útját* az egyikből, *vitéz jákfai Gömbös Gyula útját* a másiktól? S a községházán négy polgárin átsegített buta és gögös irodáskisasszonyok – felemelkedni akaró, de nem tudó parasztságunk torzszülöttei – ráripakodnak a »parasztokra«, büntetéssel fenyegetőzve, ha Tóccert merészelnék mondani Honvéd-utca helyett? Valljuk be, ez ugyanaz, mint a román eljárás, csak – pirosfehérvörösben.

Visszaszorítva maró indulatainkat, a szomorú, a magyarság multját pusztító tünet mögött a ferde fejlődés okát akarjuk megkeresni. Hogy mi történt, jól látható: erőszakosan beleavatkoztak a közösség egyszerű, helyfestő, helyleíró elnevezéseibe s helytől idegen, helyhez nem illő neveket raktak helyükbe. Elvetették a kipróbált elvet, hogy *Sáros-uccának* kell nevezni egy utcát, ha sáros, *Csizmadia-céhnek* egy céhet, ha csizmadiákból áll.

Úgyhiszük, hogy lényegére tapintunk a dolognak, ha ennek okát részben az egyén kritikátlan becsvágyában, a körülötte kialakult beteges, önző hajbókolásban, részben pedig valami visszajárasült nacionalista felbuzdulásban látjuk. Az előbbi ok miatt kap egy vágóhidat építő ú. n. városatya előbb szobrot, mint mondjuk Misztótfalusi Kis Miklós. Ezért szorul ki egy-egy régi eredetű, történeti becsú magyar helynév a városokból, valahányszor egy ú. n. érdemekben dús közéleti férfiú elköltözik az élők sorából s testamentomul meghagyja, hogy utca hirdesse nevét. Ez az oka annak, hogy pl. Ferenc Józsefről, amint hirtelen eszembejut, egyetemem, keserűvizet s hidat neveztek el, pedig az öreg uralkodó sem az egyetemhez, sem a hidépítéshez nem értett, sem a keserűvízzel nem volt tudtommal kapcsolata. A fentemlített nacionalista felbuzdulás akarja a parasztokat jobb magyarokká tenni azáltal, hogy magyar kiválóságok neveivel (ahelyett, hogy megismertetné a mögöttük lévő embert) kiszorítja régi, örökölt, megbecsülhetetlen értékű helyneveit.

Jó volna mindig, lelkiismeretesen a helynevek (s egyéb pl. intézménynevek) eredeti értelmére gondolnunk. Nem azért találták ki a régiek, hogy mi, késői utódok, rajtuk keresztül egyeseknek hízelegjünk, vagy hálálkodjunk. Hanem azért, hogy általuk a közösségünk kifejezze egy helyről való megfigyelését, vélekedését, a

hozzá fűződő munkáját, emlékét. Azaz, hogy rámutassunk egy-egy hely lényegére, szerepére, melyet a közösség életében, mindennapos tevékenységében jelentenek. Csak ha az eredeti funkciójukat megőrzik, lehetnek a helynevek apró jelei, tanúi, bizonyítékai a közösség sokszázados multjának. Ezt minden közigazgatási embernek rá kellene írni nagy betűkkel a hivatala falára. Talán megszűnnék akkor helyneveink meggondolatlan hatósági pusztítása, abban az időben, amikor éppen az eredeti helynevek gyűjtése valóságos nemzeti tudományos program s eszköz arra, hogy a magyarságnak – öntudata emelésére – megmutassuk kiterjedése, életterülete egykori nagyságát. Értenek-e vajjon a szóból, akiket a szó illet? Az ember, egyedül állva, legfeljebb csak annyit tehet, hogy felbízattja parasztkonait: ne féljenek a községháza kisasszonyaitól, mondjanak csak továbbra is *Velencét* a *Kölcsey-utca* helyett. De vannak, jól tudjuk, férfiak, akiknek csak egy gombnyomásba kerül, hogy megállítsák az örült várvédőket, akik esztelenül lehengergetik a várfal köveit, a vár ezer és ezer apró támasztékát.

MIKECS LÁSZLÓ

BENEŠ KÜLPOLITIKÁJA

BENEŠ ELLENSÉGEI szatirikusan mondogatták prágai dicsőségei idején, hogy úgy csinálja a cseh-szlovák külpolitikát, mintha emigrációra készülne, hogy újból alkalma nyíljk nem-mindennapi propagandista képességei kifejtésére. Ez a megállapítás, ha nem is mindenben, de nagy vonalaiban mégis igaz. Mintha Beneš legnagyobb dicsősége idején sem érezte volna biztonságosnak lába alatt a Csehszlovák köztársaság talaját; nemcsak hogy fenntartotta első világháborús nemzetközi kapcsolatait, hanem újabbak, fontosabbak kiépítésére igyekezett. Külügyminisztersége, később elnöksége idején az angolszász diplomaták, újságírók, politikusok és tudósok valóságos »hadseregét« kötelezte le magának anyagilag. Bőkezű adakozással kereste fel az angol és amerikai egyetemek rektorait, kutatási alapokat létesített, diáklapok kiadását tette lehetővé és a tanárikar minden fontosabb tagját meghívta Prágába, Pöstyénbe és a világhírű szlovákiai fürdőkkbe. A csehszlovák köztársaság húsz éve alatt minden évben százával nyaraltak ingyen a »beteg nyugati politikusok«. Beneš mindig készségesen hajlandó volt a zavarba jutott újságok és újságírók kíségetésére. Hajlandó volt bárhol »Csehszlovák Intézetet« létesíteni és gazdagon megjutalmazni az alapítókat.

Ennek az előrelátásnak köszönhetete, hogy 1938-ban, amikor a Köztársaság összeomlott, s repülővel kellett elhagynia titokban azt az országot, ahová 1918-ban diadalmenettel vonult be, »készbe« ment. Hatmillió svájci frank várta a londoni pénzintézetekben, rezervált szobák a legelőkelőbb szállodákban, s hűséges angol barátok ajánlották fel szolgálataikat eddigi honorálásuk hálójaképpen. A nagyszerű angol és amerikai kapcsolatok lehetővé tették, hogy azonnal munkához láthatott, elkezdhetete célja megvalósítását: a müncheni döntés előtti Csehszlovákia visszaállítását. Nyilatkozatai sajtót kaptak, s eddig is fenntartott angol és cseh nyelvű lapjai rendelkezésre állottak a propaganda megindításához. Egy propaganda sem érte el azt, amit a cseh Beneš vezetése alatt. Emigrációja első napjaiban már öt világadóban szólhatott a cseh ügy »igazságosságárol« s egy francia és négy angol folyóirat hirdette politikai elveit Franciaországban, Angliában és Amerikában.

Az előre kiépített szervezet munkásait, vezetőit Beneš Prágából vitte ki. A lengyel emigrációt kivéve, egyetlen »menekült« kormánynak sincs olyan nagy és kiváló garnitúrája, mint neki. 1938–39-ben csaknem az egész szellemi Csehszlovákia kijutott az emigrációs alap segítségével, s a propagandisták az előre megállapított terv szerint indultak el Párizsba, Londonba, az Egyesült Államokba és Moszkvába. Mindenkinek megvolt a helye, megkapta az utasításokat, mit csináljon, kivel tárgyaljon és kit semmisítsen meg.

A többszáz propagandistát természetesen Beneš irányítja és rángatja. Ő dönt a pénzügyi kérdésekben, s őtöle függ, hogy valaki

szabadon maradhat-e, vagy pedig internáló táborba kerül. Több példa van rá, hogy az ellenszegülőket az államhatalommal záratja el (többeknek Moszkvában, Prídavok Péter autonomista érzelmű szlovák internáltatása Londonban stb.). Ez a diktátori hatalom azután nemcsak Beneš személyét biztosítja, hanem a propaganda egyöntetűségét is.

AMIKOR A »SZELLEMI CSEHSZLOVÁKIA« kiérkezett az angol-szász államokba, Beneš munkához látott, hogy megalkossa az elvi Csehszlovákiát, melynek elnöke lesz. Megkezdte az államépítő, honalapító alkotmányos munkát. A párt- és személyi ellentétek elnémitása után 1940 szeptemberében önkényesen visszahelyezte magát elnöki jogaiba és megkezdte a diplomáciai tárgyalásokat. 1940 október 25-én már alá is írhatták az angol-csehszlovák szerződést, mely az elvi Csehszlovákia első külföldi szereplése. Ezután még ugyanabban az évben (nov. 4.) megszervezi a csehszlovák államtanácsot, mely a törvényhozói testület szerepét tölti be mellette a Prágába való visszatérésig. A törvény lehetőséget nyújt neki 40 tag, képviselő kinevezésére.

A kinevezéseknél úgy járt el, hogy a londoni Csehszlovákia hű utódja legyen a régi, de valódi köztársaságnak, s benne minden nemzetisége helyet kapjon. Az államtanácsnak így vannak cseh, szlovák (az ismertebbek: Paulíny-Tóth, Macháček, Bečko, Lichner, Slávik stb.), magyar (Schulz Ignác, zsidó, volt szociáldemokrata kormánypárti képviselő) és ruszin (Cibere Pál, Petruščák Iván) tagjai. A »parlament« megszervezése után megalakulhatott a csehszlovák kormány is cseh (Srámek, miniszterelnök, Masaryk János, külügyminiszter, Feierabend, Ingr, Nemeč) és szlovák (Slávik, Bečko, Lichner, Viest) miniszterekből.

A »kész« államban az elnök legfontosabb feladatul a külpolitikát állapította meg. Ez a külpolitikai ténykedés eleinte sok nehézséggel járt, mert az angolok, akik résztvettek a müncheni döntés meghozatalában, elzárkóztak Beneš külpolitikájától. A lengyel háború gyors lefolyása és kimenetele azonban kedvező környezetet teremtett Benešnek, aki főleg arra törekedett, hogy a londoni államot mindenütt elismerjék és nemzetközi szervnek tekintsék. Hosszas tárgyalások után végre 1941-ben Anglia elismerte Csehszlovákiát, törvényszerűnek vette Beneš elnökségét és követet küldött kormányához. Az elismerésben megállapodtak arra nézve is, hogy a békekonferencián csak Benešnek van joga tárgyalni a csehek, a szlovákok és a volt Köztársaság többi népe nevében. Az elismeréshez hamarosan csatlakozott az angol gyarmatbirodalom Kanadával és Ausztráliával, továbbá a Szovjet, Kína, az Egyesült Államok és a Harcoló Franciaország (de Gaulle). A csehszlovák propaganda ezért, a külpolitikai eredményeket véve alapul, rendkívül szerencsés esztendőnek mondotta ki 1941-et, mivel az Csehszlovákiát ismét bekapcsolta a demokrata szövetségesek sorába.

Beneš nem elégedett meg a pusztá elismeréssel. Külpolitikájának második lépése a csehszlovák terület biztosítása volt. Ennek alapfeltétele a müncheni döntés megsemmisítése volt, mert annak

alapján 1938 őszén angol és francia beleegyezéssel hasították ki a szudéta-német, a lengyel és magyar területeket. Azóta bekövetkezett továbbá Szlovákia és a Ruthén-föld elszakadása is. A Beneš-kormány tehát jogilag csupán a Cseh-Morva Protektorátust képviselte. Ezért Beneš arra törekedett, hogy a müncheni döntést az érdekelt demokrata hatalmakkal megsemmisítse. Próbálkozásai sokáig nem jártak sikerrel, mert az angolok csak kétéves »meggyűrés« után voltak hajlandók dönteni ebben a kérdésben. Így 1942 augusztus 5-én történt meg a Beneš részéről régóta várt jegyzékváltás, melyben az angol kormány a maga részéről érvénytelennek mondja ki a müncheni értekezletet és annak következményeit. Az angolok azzal okolták meg lépésüket, hogy a németek szintén megszegték a szerződést akkor, amikor Csehszlovákia függetlenségét megszüntették.

Az angol jegyzékhez csatlakozott a Harcoló Franciaország is (1942. szept. 29.). Hasonlóan semmisnek mondta ki a müncheni döntés alapján véghez vitt területi változásokat a Szovjet és az Egyesült Államok. Beneš külpolitikájával két év alatt tehát »visszaállította« Csehszlovákiát 1938 előtti határaival. Természetesen csak elméletben.

ENNEK AZ INTEGER KÖZTÁRSASÁGNAK A NEVÉBEN kezdte meg azután »nagypolitikáját« és a világ helyes elrendezését célzó receptjeinek kidolgozását. Itt két síkon mozgott: egyrészt világpolitikát üzött s a nagyhatalmaknak gyártott tanácsokat, terveket, s közvetítőül ajánlkozott fel vitás kérdések megoldásához, másrészt Csehszlovákiát igyekezett biztosítani külpolitikai szerződésekkel.

A nagypolitikában Beneš mindig a demokrata államok divatját követte, s ahhoz járulgatott tanácsaival, melyek végeredményben nem a világmegoldás megjavítását, hanem Csehszlovákia szerepének kihangsúlyozását célozták. 1941–42-ben az angolszász közvélemény újjárendezési terveket gyártott és európai határokat rajzolt. Beneš követte a divatot és elkészítette Európa újjáépítésének tervét, mely három elven nyugodott: 1. Csehszlovákia visszaállításán, 2. Németország megbüntetésén és 3. egy német-ellenes biztonsági rendszer kiépítésén. A fenti elvek megvalósítására Beneš nyolc hatalmi csoportra osztotta Európát. A tervben különösen három szláv államnak, a Szovjetnek, Csehszlovákiának és Lengyelországnak juttatott a demokrata közvélemény szemében fontos szerepet: a német imperializmus föltartóztatását.

A nyolc hatalmi csoport:

1. Nyugateurópa szövetsége, mely magában foglalja Franciaországot, Nagybritanniát, Belgiumot és Hollandiát. Beneš külpolitikájának egyik tétele, hogy a háború utáni Franciaországnak vezetőszerepet kell juttatni az európai politikában. Ez a Franciaország természetesen barátságos politikát folytatna a Szovjettel szemben, mivel politikájában is a baloldali felfogás uralkodnék.

2. A háború utáni Németország. A német területeket tartományokra kell felosztani. A legelőnytelenebb határokat Beneš Porosz-

országnak szánja, mert azt több tartomány között akarja feldarabolni.

3. Olaszország a gyarmatok és Trieszt nélkül.

4. Az újjáalakított Középeurópa, melynek központjában a csehszlovák-lengyel konfederáció állna. Ehhez csatlakozik Ausztria, Magyarország, esetleg Románia. Az utóbbi választhat a Balkán-blokk és Középeurópa között. Magyarországgal kapcsolatban külön is megjegyzi, hogy nem tarthatja meg azokat a területeket, melyeket »1938 után szerzett Németország támogatásával«.

5. Balkán-blokk. Jugoszlávia, Görögország és Albánia foglalna helyet ebben az államszövetségben. Románia maga dönt, hogy ide akar-e tartozni. Bulgáriát azonban kényszeríteni kell, hogy az 1938 óta szerzett területei visszaadásával belépjen a Balkán-szövetségbe.

6. Oroszország–Keleteurópa. Oroszországnak részt kell vennie az európai rend megszervezésében, mert földrajzilag és politikailag éppúgy idetartozik, mint Nagybritannia.

7. Skandináv egység. Ide tartoznának az északi államok.

8. Délnyugati egység, Portugália és Spanyolország szövetkezésével.¹

Az európai határkijelöléseknél Beneš külpolitikájának két iránya figyelhető meg határozottan. Az egyik: a félő gondosság, hogy Oroszország ne rekesztődjék ki az európai politikából, hanem számbeli súlyának megfelelően szerepet kapjon. A másik: Magyarország háttérbeszorítása az angolszász hatalmak előtt. Ennek elérésére Beneš ismét elővette első világháborús propaganda-téziseit s Magyarország háborús szerepe mellett főleg társadalompolitikai kérdésekkel foglalkozik. »Magyarországon például – mondotta a Liberal Social Council ebédjén, 1942 május 12-én – egyetlen osztály feudális és arisztokratikus uralma az irányadó. Ennek át kell alakulnia valóságos demokratikus állammá, esetleg köztársasággá. Azt hiszem – bár nem az én feladatom ezeknek a kérdéseknek az eldöntése – ez a rendszer volna a legjobb, hogy új társadalmi építményt alakítson és képessé tegye a magyar népet arra, hogy új és szoros kapcsolatokat létesítsen három szomszédjával, a románokkal, jugoszlávokkal és csehszlovákokkal s véglegesen lezárja a szerencsétlen versengés és területi viták korszakát.« Beneš igyekszik igazolni a külföld előtt azt is, hogy a trianoni békeszerződés nem volt igazságtalan s a magyar állameszmével kapcsolatos külföldi optimizmus alaptalan.

Amikor az angolszász közvélemény felhagyott a határ-rajzolással, az államterületek darabolgatásával, s geopolitikai elvek alkalmazását sürgette a világrend kiépítésénél, Beneš új remédiumot talált fel. Részletes és hosszú tervet dolgozott ki a biztonság megszervezésére és a háború utáni nemzetközi politika felépítésére. Ezt a tervét 1942. nov. 12-én mutatta be a csehszlovák államtanácsban. Az újabb elgondolás három pontból áll, ezek: 1. az Atlanti Chartán alapuló Nagy Szövetség fenntartása a háború után is; 2. a brit-szovjet szerződés és 3. a délkeleteurópai federációk.

¹ Beneš: Towards a lasting peace, London, 1942.

A világbéke biztosításának munkáját azzal kell kezdeni – mondja –, hogy érvényben hagyják az Atlanti Chartát (1941. aug. 14.), melyet minden demokrata hadviselőfél ünnepélyesen aláírt (1942. január 1.) és magára nézve kötelezőnek fogadott el. Beneš nem kételkedik abban, hogy a Charta főbb elvei a háború után megvalósulnak, s biztosítják a demokratikus jogok érvényesülését és a kis nemzetek állampolitikai szabadságát. A Chartához való ragaszkodás fontos érdek s az utóbbi időben némileg angolelles. Az angolszász körökben ugyanis elfordultak a kis nemzetek függetlenségének elvétől, s helyette a nagyobb egységek kialakítását vették tervbe. Ez sérelmes a csehekre, mert a nagyobb szövetségben idegen elemek juthatnak túlsúlyra velük szemben. (Különösen a konzervatív, vagy katolikus elemek szövetségétől félnek, ezért hangsúlyozzák ki a Szovjet részvételét a federációkban, mert ez az előbbi rétegek összefogását lehetetlenné tenné.)

AZ ÚJJÁÉPÜLŐ VILÁGBAN igen fontos szerepet játszik a brit-szovjet (1942. május 26.) szerződés, mely biztosítja a szovjet részvételét az európai politikában. Ez különösen fontos a cseheknek, mivel elsősorban Moszkva támogatására számíthatnak a középeurópai kérdések rendezésénél. Beneš régi álmának megvalósulását látja a Szovjet európaizálásában. Mi 20 éve dolgozunk ezért a politikáért – mondotta – és sokak gyanúsításai és bírálata ellenére meg is valósítottuk. Végzetes lenne a háború utáni Európára az, ha a Szovjetet nem építené be az európai békére és egyensúlyra törekvő közös munkába. Hatalmas, nagy állam ez, mely szerves része az európai kontinensnek, s melyet éppen úgy nem lehet abból kizárni, amint nem lehet a perifériára sem szorítani. Aki régebben megpróbálkozott kirekesztésével, az tulajdonképpen a náci-Németország javára dolgozott, s aki ma tenné azt, az újabb európai katasztrófát készítené elő. Európa érdeke Kelet és Nyugat békés együttműködése, ha meg akarjuk teremteni az egyensúlyt és a tartós békét... Ez természetesen nagy hatással lesz a Szovjet politikájára is. A Szovjet ellenséges ténynek veszi azt a politikát, amely izolálta, vagy izolálni akarja Közép- és Nyugat-Európától, ahová pedig, mint nagyhatalomnak, beleszólási joga van. Az elszigetelés szerinte nemcsak nemzetközi érdekeit fenyegeti, hanem különleges politikai és társadalmi rendszere ellen is irányul. Biztos vagyok abban, hogy Európa együttműködése a Szovjettel megteremti a Szovjet együttműködését Európával, növeli a bizalmat és a barátságot, az erők egyensúlyához vezet és véglegesen ellenáll a német imperializmusnak és a Drang nach Osten, de a Drang nach Westen törekvésnek is.²

A csehszlovák külpolitika előfutára a Szovjet európaizálódásának. Az angolszász és emigráns hatalmak között rendszeresen foglalkozik a szovjet rendszer »konszolidált« és kulturált mivoltának népszerűsítésével. Így akarja eltüntetni a »Vörös Rém« felfogást, mely a Szovjet nemzetközi bekapcsolásának még mindig igen nagy akadálya. A Vörös Rém elhomályosítására felhozzák, hogy a vörös

² Cechoslovak, 1942. XI. 20.

hadsereg a »világ legkulturáltabb katonasága« s a Szovjet belpolitikájában biztosítja az emberi jogokat és szabadságot. Ma már egész világ-hullám érezhető, mely a szovjet »szerecsent« meg akarja mosdatni. Hirdetik, hogy a vörös rendszer polgáriasult, levetette proletár jellegét; a hadsereg visszatért a cári tradíciókhoz s telítve van nemes patriotizmussal; a vallásgyakorlat szabad, amit fényesen igazol az, hogy az orthodoxok gyűjtést rendezhettek, s az összegyűjtött pénzből Vorosilov-tankokat ajándékoztak Sztalinnak.

Beneš azonban nemcsak elvileg hirdeti a szovjet-barátságot, hanem cseh-szovjet vonalon meg is valósítja. Nyilván azért, hogy példát adjon a délkelet-európai népeknek. A csehszlovák külpolitikának, de egyben a csehszlovák államiságnak is alapja a Szovjet korlátok nélküli nemzetközi uralma. Ezért élvezi Beneš a Szovjet bizalmát, s ezért használja fel gyanú nélkül nemzetközi tanácsait. A csehszlovák köztársaság viszonyát ilyen alapon rendezte Moszkvával. Szerződést kötött vele (1941. június 18.), melyben a Szovjet elismerte a München-előtti köztársaságot, s kijelentette: érdeke, hogy Csehszlovákia szabad, független és erős állam legyen a mostani háború befejezése után. (Beneš ezt a szerződést használta fel az angoloknál arra, hogy a müncheni konferenciát érvénytelenítsék.) Ugyanezt Bogomolov, a londoni emigráns kormányokhoz kinevezett szovjet nagykövet 1942. június 4-én ismét kinyilatkoztatta Ripka államminiszternek, s pár nappal később (1942. június 9.) hasonlóan nyilatkozott Molotov is a Moszkvában tartózkodó Benešnek. Nem kétséges tehát az, hogy a szovjet-tervek jelentékeny magyar területtől fosztanak meg Magyarországot, s szabad érvényesülést engednének a magyar-ellenes csehszlovák politikának Közép-Európában.

A csehszlovák külpolitika nem tartja elítélendőnek azt, hogy támogatja a szovjet nemzetközi terjeszkedését. Azt hiszi, hogy a »szovjet nem bomlaszt, hanem közelebb hozza az emberiséget a szovjet eszmékhez«. Ezért a londoni kormány egyik legdícsérendőbb tetteinek tartja, hogy 1943. elején megszervezte az oroszországi csehszlovák hadsereget és azt harcba vetette a vörös hadsereg oldalán. Moszkva szerint bevált a cseh hadsereg, s hogy ezt példaként a többi közép-európai nemzet felé kihangsúlyozza, a kevés létszámú légióban többszáz kitüntetést osztott ki. Cseh katona viseli jelenleg egyedül az egész világon, mint nem-szovjet állampolgár, a legnagyobb vörös kitüntetést: »A szovjet hőse« címet a Lenin-renddel és arany csillaggal. A szövetséges táborban a cseh az egyetlen, melynek hadserege szovjet földön harcol.

Ez a szovjet célokat szolgáló felfogás érvényesül Beneš közép-európai, ú. n. federációs politikájában is. A federációban Európa meggyógyításának egyik legjobb orvosságát látja. Külpolitikájában ezért arra törekszik, hogy neki kedvező federációs feltételeket dolgozzon ki. Tudni akarja mindenekelőtt, mi lesz Ausztriával, Magyarországgal, Romániával és Bulgáriával. Erre nézve ugyanis – amint az az eseményekből kivehető – nem kapott határozott elgondolást az angolszászoktól, s így csupán a szovjet felfogást ismer-

heti. A federációs tárgyalások ezért szűk keretben folytak, Lengyelország és Csehszlovákia, Jugoszlávia és Görögország között.

A LENGYEL-CSEHSZLOVÁK FEDERÁCIÓS TÁRGYALÁSOK 1940. első felében kezdődtek meg. A szövetség tervét főleg az angolszász hatalmak ösztönözték, s ezt a politikai gyámkodást mindaddig megtartották, míg a német-szovjet háború ki nem tört. Az érdekelt felek közül egyik sem tanúsított nagyobb érdeklődést a szövetség iránt, mivel tudták, hogy a cseh-lengyel ellentétet nagyon nehéz megoldani áldozatok nélkül. Erre pedig egyikük sem hajlandó. A cseheknek azonban mégis fontos volt valamilyen megegyezési forma elérése, mert az angolok a lengyel-cseh viszonyt figyelembe vették a csak elvileg létező csehszlovák állam elismerésénél. Hosszú huzavona után 1940. november 11-én végre sor került egy lengyel-csehszlovák deklaráció megszövegezésére, melyben mindkét fél »felismerte a szövetkezés fontosságát« s bizottságot létesített a federációs elvek kidolgozására. 1942. január 12-én, tehát csaknem két év után, elkészült a terv és aláírhatták a jegyzőkönyvet, melyben ki-mondták, hogy a háború után federációra lépnek. Közös lesz had-és külügyük. A federációhoz az osztrákok és magyarok is csatlakozhatnak. Ha azonban a csehszlovákok szabad kezet kapnak ennek elintézésére, a magyar nemzetnek be kell lépnie ebbe a középeurópai szláv szövetségbe, ahol elsősorban demokratizálását hajtánák végre.

A lengyel-csehszlovák szövetség nem jutott túl ezen a jegyzőkönyvön. A szovjet hadseregnek a téli hadjáratban elért eredményei elbizakodottá tették a cseheket, akik most már nyíltan léptek fel igazi külpolitikai céljaikkal. A szövetséggel kapcsolatban kijelentették, hogy céljuk a Szovjet bekapcsolása a középeurópai ügyekbe, s általában a szovjet politika és társadalmi rendszer áttelepítése erre a tájra. A bolsevista rendszert nem engedik visszaszórítani, hanem ellenkezőleg, ki akarják; húzni Nyugat felé. A szláv népek középeurópai uralma ugyanis csak ezzel biztosítható. Ezért felszólították a lengyeleket, hogy változtassák meg Moszkvával szemben folytatott politikájukat, szüntessék meg a szovjet-rendszer bírálgatását lapjaikban, s a kommunista lengyeleknek is adjanak helyet a kormányban. Rá akarták kényszeríteni a lengyeleket arra is, hogy külpolitikájukban simuljanak a szovjet érdekekhez, s kapcsolják be Wasilewska Wanda csoportját a lengyel ügyek intézésébe. Wasilewska Wanda lengyel származású proletárnő, aki mindenben kiszolgálja a bolsevista uralmat, s lapjában (Slobodna Polska), titkos rádiójában (Koszciuszko) támadja a polgári irányzatú lengyel kormányt és külön vörös lengyel hadsereget szervezett Sikorszki polgári gondolkodású katonasága ellen.

A lengyelek megtagadták a cseh kívánásokat s mereven elzárkóztak az elől, hogy a Szovjet szerepet kapjon a Középeurópai Szövetségben. A lengyel felfogás az, hogy a Szovjet ellen époly gátakat emeljenek, mint a németység ellen. A Szovjettel szemben különben is rendezetlen kérdéseik vannak a lengyeleknek. E kérdések közül különösen kettő számottevő: a Szovjetbe hurcolt lengyel lakosság

sorsa és a keleti határ. Ez utóbbinál a lengyel kormány ragaszkodik 1939-es keleti határához (tehát Nyugat-Ukrajnához Lemberggel) s nem fogadja el a szovjet-német megegyezései határt.

A világnézeti ellentétek mellett területi ellentétek is felvetődtek a csehek és lengyelek között. A csehek ugyanis visszakövetelik a lengyelektől Tessent és Észak-Magyarország ama részeit, melyeket Beck csatolt Lengyelországhoz 1938-ban gazdasági és geopolitikai okokból. Amikor a katyni ügy kirobbantotta a lengyel-szovjet válságot, a cseh szolgák követték uruk parancsát és megszakították tárgyalásaikat a lengyelekkel. Okul azt hozták fel, hogy a lengyelek ellenséges magatartást tanúsítanak szovjet szövetségessel szemben. Ilyenformán pedig a szövetség elképzelhetetlen, mert az itteni népek szabadságát és függetlenségét csak a Szovjettel való szoros együttműködés biztosítja, mivel földrajzilag ez a legközelebbi világhatalom. Csehszlovákiának létérdeke a szovjet szövetség. »Ezért a csehek nem vesznek részt annak a lengyel tervnek a megvalósításában, amely polgári rétegződésű szövetkezéssel ki akarja szorítani a Szovjetet a kárpát-dunai térből.«³

Lényeges volt azonban az eltérés köztük más síkon is. A csehek agresszív magyar-ellenes politikájukban nem követik a lengyelek. Sőt a cseh sajtó szerint a lengyelek támogatják a »magyar imperialista politikát, s jogosnak mondják a magyar területszerzést«. A Freen Europa (lengyel és angol nyelvű lap) szerint Észak-Erdély visszaadása részben enyhítette a trianoni békediktátum sebeit. A lengyelek nem üzentek hadat Magyarországnak, sem mi Lengyelországnak, jöllehet a csehek hadiállapotban vannak velünk.

BENEŠ MAGYAR VONATKOZÁSÚ KÜLPOLITIKÁJÁBAN a régi kisantant-politika visszaállításán fáradozik. Ezért szerette volna, ha Közép-Európában megvalósul a szláv federáció, Dél-Kelet-Európában pedig a Balkán Szövetség, mert ebben az esetben Magyarországot bekerítette volna. A körülzárt ország tehetetlen lenne Benešsel szemben és képtelen lenne önálló külpolitikai akciókra. Magyarországot eddig csak felvidéki, északerdélyi és bácskai, most visszakapott területeitől »fosztotta meg«, nem kétséges azonban, hogy a csehszlovák léttér elmélete alapján az 1918-as párizsi határok megvalósításáért fog küzdeni. Ez a határvonal mélyen a trianoni alatt húzódott s bekebelezte volna a Mátrát, Bükköt és a Tokaji hegységet az értékes ipari centrumokkal.

A területi kívánságok mellett bele akar szólni Beneš Magyarország szociálpolitikai ügyeibe is. Propagandája szerint országunk »a fasiszta reakció bölcsője«, itt láttak napvilágot az első antiszemita törvények, s magyar államférfi támogatta legelőször Európában a hitlerista uralmat (Gömbös). Magyarországon radikális társadalmi és földbirtokpolitikai reformot kell megvalósítani, demokratizálni kell az egész országot, mert csak a demokratikus Magyarország lehet hű szövetségese a szláv nemzeteknek. A csehszlovák propaganda azt hirdeti, hogy »a magyar nép nem fél a bolsevista

³ Ripka nyilatkozata a tárgyalások megszakításakor.

rémről s nincsenek aggodalmai az állítólagos szovjet imperializmus miatt».⁴

A csehszlovák külpolitika szerint a háború után feltétlenül szükség lesz a demokratizált Ausztria és Magyarország bevonására a Szovjet irányítás alatt működő államszövetségbe, mert ellenkező esetben a két állam »az olasz vagy német politika eszköze lesz. Ha nem vonatnának be a középeurópai szervezetbe, a körülzárás veszélye fenyegetné állandóan Csehszlovákiát«.

A magyar-ellenes politika sugallja a kisantant visszaállításának tervét. Beneš e terv megvalósításához csak azért nem tud hozzálátni, mert a két partner: a szerb és a román nem tárgyaló fél. A szerb tábor szétesett és belső ellentétek akadályozzák tevékenységét. Mégis sikerült elérnie azt, hogy felújította a szerbek magyar-ellenes politikáját és rávette őket arra, hogy az utóbbi évek eseményeit használják ki propagandisztikus célra. Beneš barátai, angol újságírói (W. Steed) az utóbbi időben sokat foglalkoztak a jugoszlávokkal s különösen a magyar-szerb viszonytal. Romániával nem tudja felvenni a kapcsolatokat, mert »nem lehet eldönteni, hogy ki képviseli a román nemzetet«. Tileaval megszakadt együttműködése akkor, amikor Eden az angol alsóházban kijelentette, hogy a volt román követ magánember s nem áll mögötte a románság. Az ex-királlyal rosszak a kapcsolatai, s különben is a király személye nem kedvelt az angolszászoknál. A románokat Beneš így csupán elvileg támogatja s ígér területeket az eljövendő együttműködés jutalmául.

BENEŠ EDDIGI KÜLPOLITIKÁJÁBAN két korszakot figyelhetünk meg. Az elsőben Európa felosztására tett javaslatokat, a másodikban a világbéke megszervezésével foglalkozott. Szerződéseket kötött, s tanácsadóként lépett fel a nagyhatalmak mellett, hogy céljait keresztülvigye: a Szovjet európai érdekvédelmét és az integer Csehszlovákia visszaállítását. A harmadik korszakában, melyet szláv korszaknak nevezhetünk, ugyanezekért a célokért dolgozik.

A szláv politika lehetőségeit Moszkva fedezte fel 1940-ben külpolitikai szándékai leplezésére. Moszkvában megalakították a Szláv Kongresszust, mely a szláv komintern szerepét tölti be. A szláv komintern célja, hogy a szláv népeket a faji közösség jelszavával befogja a szovjet érdekek szolgálatába. Moszkva szláv alapon akar eljutni azokhoz a népekhez, melyek lelki és társadalmi struktúrájuk miatt (vallásosság, polgári rendszer) irtóznak tőle. A szláv komintern 1943. tavaszán látott hozzá igazában a szláv világ megszervezéséhez. A május 9-én tartott kongresszus már elvileg minden szláv legfontosabb fóruma volt s a szlávok politikai egységesítése mellett foglalt állást. Gundorov Sándor, szovjet vezérőrnagy kimondotta a szlávok nevében: »A moszkvai szláv választmányt a szláv nemzetek közvéleményének képviselői azért alkották meg, hogy résztvegyenek a hitlerizmus elleni kegyetlen harcban és a szláv nemzetek egységének kialakításában.« A szláv baloldali intellektuelek drámái

⁴ Cechoslovak, 1943. V. 28.

felszólítást írtak alá a hitlerizmus elleni harc ügyében: »Halljátok meg, szláv testvérek, csehek, szlovákok, kárpát-ukránok, lengyelek, szerbek, horvátok, szlovének, bulgárok és makedónok! Hozzátok fordulunk a drága fiaink, testvéreink véréből áztatott szláv földekről, a feldúlt városokból és falvakból, s a partizán erdőkből, a felfegyverzett harcoló szlávság nevében felszólítunk mindnyájatokat, kiknek kedves a szabadság, kik a nemzetek szabadsága, kultúrája és barátságáért dolgoztok: Fel a harcra a hitleri tyrannizmus ellen!«

A moszkvai utasítások értelmében Beneš most szláv jelszavakkal közeledik szláv nemzetek felé. Ez a külpolitikai vonal csak most indult el, nincsenek nagyobb eredményei, ezért még nem lehet vele kritikailag foglalkozni.

A fenti fejlődés alapján megállapítható, hogyan dolgozik Beneš, aki három évtized alatt két államot akar megalkotni. Mozog és szervez az egész világon, hatalmas szervezetet mozgat, s nemcsak irányít, hanem maga is dolgozik. Most, 1943. derekán nem tudni, milyen eredményt hoz ez a hallatlan energia-kifejtés: a londoni szálló diszkrét csöndjében alszik-e ki a gondolat, vagy pedig újra testet ölt?

VÁJLOK SÁNDOR

VÁLTOZÁSOK A MAGYAR NEMZETGAZDASÁG SZERKEZETÉBEN

A GAZDASÁGI ÉLETBEN bekövetkezett változások vizsgálata kényes feladat. Különösen akkor, amikor hiányzik a történelmi távlat, amikor az eseményeket még érzelmi szemszögből vizsgáljuk és bíráljuk, mert nem tudunk szabadulni a közelmúlt változásainak hatása alól. Az elmúlt néhány esztendő, mialatt a magyar nemzetgazdaság jelentős változásokon ment keresztül, a világgazdaságot is minden részében mélyen érintette. A magyar nemzetgazdaság nemcsak belső erők, hatalompolitikai változások hatását tükrözi, erős és gazdasági életünk valamennyi ágára kiható változásokat hoztak a külső erők, az elmúlt néhány esztendő külpolitikai és háborús eseményei is.

Valószínűnek látszik, hogy a magyar nemzetgazdaságban 1937. óta bekövetkezett változások csak bizonyos részben maradnak állandó jellegűek. Ezért nehéz is strukturális változásokról beszélnünk. A párizskörnyéki békeszerződésekkel leigázott és lerongyolt Magyarország egy célt ismert csupán: minden áron szabadulni a békeszerződés gazdasági béklyóitól és minden politikai erővel és eszközzel elérni azokat a célokat, amelyeket a nemzet minden tagja egyformán magáénak vallott. A békeszerződés aláírása után Magyarországnak alapvető gazdasági változásokon kellett keresztülmennie, de hasonló változásokat hozott az 1937. óta eltelt néhány esztendő is. A változások nagyrésze a területváltozásokkal kapcsolatos: ezek állandó jellegűek. Másik részük a háború következménye: ezeknek legnagyobb részét konjunkturális változásoknak kell tekintenünk. A területi gyarapodások gazdasági hatásai a magyar nemzetgazdaságot szerkezetében változtatták meg, a konjunkturális eltolódások, a háborús változások inkább átmeneti jellegű gazdasági következményekkel járnak.

Vizsgálódásunk kiindulópontjául az 1937. évet vettük. Az évtizedes gazdasági helyzetváltozásnak ugyanis 1937-ben következett el a csúcspontja. 1938-ban az átmeneti hanyatlás hagyományos tünetei kezdtek mutatkozni. Gyakorlati tapasztalatok alapján, de ugyanakkor érezve a háború előszelét is, erélyes eszközökhöz fordultunk: 1938. első felében bocsátottuk útjára az ötéves gazdasági tervet; az akkor merésznek látszó és öt évre tervezett milliárdos beruházási program keretei az öt év leforgása alatt megtöbbszöröződtek. Az ötéves terv gazdasági hatásai közt egyaránt megtaláljuk nemzetgazdaságunk strukturális és konjunkturális változásait. Éles határvonalat nem vonhatunk a két változás között, többé-kevésbé kapcsolódnak egymással a gazdasági életünkben bekövetkezett eltolódások. A két hatást inkább gyakorlati vonalon kell észlelnünk, a kétféle változás merev, elméleti szembeállítását nem volna helyes. Gyakorlati szempontból jobban megfelelne, ha tartósabb és átmeneti következmények szerint bírálnók el az ötéves terv, de ugyan-

akkor a gazdasági és politikai esemény által előidézett változásokat a magyar nemzetgazdaság szerkezetében. Az ötéves terv végrehajtása szervesen bekapcsolódott a magyar háborús gazdaságba: jelentékenyen siettetők az ötéves terv hadfelszerelési részét és ugyancsak nagyobb részesedés is jutott a tervnek a magyar hadsereg kiépítésében és felszerelésében. Ugyanekkor az előirányzatot túl jóval nagyobb összegek jutottak az ötéves tervben szereplő polgári célokra is.

Az eltolódások legnagyobb része összefügg a most folyó háborúval. Elsőnek a magyar hatalmpolitika útját vehetjük. Már a most folyó háború előtt szorosan kiépítettük kapcsolatainkat Németország és Olaszország felé, a balkáni háború kitörése óta aktív módon is résztvesszünk a háborúban. A balkáni háború rövid lefolyása után – a háromhatalmi szerződésből is folyó kötelezettségünknek megfelelően – résztvesszünk a Szovjet elleni háborúban. A bennünket Olaszországhoz s a Német Birodalomhoz fűző szoros gazdasági kapcsolatok nemzetgazdaságunk szerkezetében is mélyreható változásokat hoztak. Különösen nagy változások következtek be ezen a vonalon külkereskedelmi és devizapolitikánkban, de ugyanakkor termelési és belkereskedelmi politikánkban is. A háborúban való gazdasági részvételünk sokkal súlyosabb, mint a katonai. A háború a termelés és munkaerőgazdálkodás terén eltolódásokat és nehézségeket okoz, s ez természetesen gazdasági életünk szerkezetére is erősen kihat. Valószínűnek látszik, hogy a háborút követő átmeneti gazdálkodás idején még fenn fognak állani azok az eltolódások, amelyeket a háború magával hozott és hosszabb idő telik el addig, amíg az előre még nem látható békés gazdasági rend megvalósul. Minden nagyobb háború után a nemzetgazdaságban szerkezeti változásokat észlelhetünk, a mostani háború előreláthatóan mélyreható következményekkel fog járni az egyes nemzetgazdaságok szerkezetét illetően. Ma a világ minden részében államilag irányított tervgazdálkodás folyik, ennek hirtelen megváltoztatása súlyos megrázkódtatásokkal járna. A háború után a tervgazdálkodást még hosszú ideig fenn kell tartani, de ugyanakkor a legtöbb állam nemzetgazdasága külső segítségre is rászorul, mert a háború tökefogyasztása a világ minden részében erősen túlhaladja az előző világháború méreteit.

A TERÜLETGYARAPODÁS HATÁSAI

A TRIANONI MAGYARORSZÁG TERÜLETE kétszer békés, kétszer pedig fegyveres úton gyarapodott. Az első bécsi döntéssel a színmagyar lakosságú Felvidéket, a második bécsi döntéssel Kelet-Magyarországot és Észak-Erdélyt kaptuk vissza. Kárpátalját és a Délvidéket fegyveres erővel szereztük vissza. A trianoni Magyarország területe 92.963 km² volt, lakosainak száma 9.3 millió, a mai Magyarország területe 172.204, lakosainak száma 14.7 millió. Területi gyarapodásunk mellett népi gyarapodásunk is jelentős, de mint látjuk, termelésünknek emberi munkaerővel való ellátása nem áll

arányban a területi gyarapodással. A trianoni Magyarország népsűrűsége u. i. a legújabb népszámlálás adatai szerinti 100,2, a Felvidéké 87,4, Kárpátalja népsűrűsége 57,3, a visszacsatolt keletmagyarországi és északerdélyi terület népsűrűsége 59,2, a Délvidéké pedig 89,3. Az egész mai Magyarország népsűrűsége 85,2. A nemzetgazdaság rendelkezésére álló munkaerő mennyiségét helyesen ugyan csak a többi termelési tényezővel egybevetve mérlegelhetjük, és a termelési ágak egymásközi arányának síkján mérhetjük le, megállapíthatjuk azonban, hogy a megnagyobbodott ország munkapiacán a kínálat a háborús gazdaság idején ma már egyáltalában nem jelentkezik s a békegazdaságban is előreláthatóan csak csökkent mértékben fog mutatkozni.

A területi és népi erőgyarapodáson túl természetesen legfontosabbak azok a változások, amelyek, nemzetgazdaságunk jövőjét tekintve, szerkezetében állottak elő. Az egyes termelési ágak sorában első helyen a természeti erőkből való gyarapodás, a mezőgazdasági és bányászati nyersanyagokban jelentkező többlet áll. A visszatért területek lakosságának foglalkozási megoszlásából következtethetünk arra, hogy ezeken a területeken nagyobb volt a súlya az őstermelésnek a trianoni területtel szemben.

A mezőgazdasági nyersanyagok szempontjából a Felvidék ugyan javította mezőgazdasági nyersanyagmérlegünket, Kárpátalja, Keletmagyarország és Északerdély viszont lényegesen a mérleg teheroldalára billentette a Felvidék mezőgazdasági nyersanyag-többletét. Kárpátalja és a visszacsatolt erdélyi részek viszont fagydalkodásunkban hoztak jelentős erőgyarapodást. A mezőgazdasági nyersanyagmérleg jelentkező passzivitását, különösen kenyérmagvak és ipari növények tekintetében, a visszafoglalt Délvidék jelentős mértékben megjavította, de ennek hatásait külkereskedelmi kötelezettségeink miatt nem érezhetjük.

A trianoni békeszerződés Magyarország területét 19,0 millió hektártól (67,0%) fosztotta meg. 7,2 millió hektár (56,5%) szántóföldet, 6,2 millió hektár (85%) erdőterületet és 5,5 millió hektár (68,1%) egyéb kultúrterületet veszítettünk. Ez az óriási veszteség az ország gazdasági életét felforgatta; a csonka országnak teljesen át kellett szerveznie mezőgazdasági termelését. Az első világháború előtti adatokkal szemben u. i. jelentősen megnövekedett a szántóföldek területének aránya, még pedig 45,4%-ról 60%-ra, a szőlőterület 1,1%-ról 2,4%-ra, viszont az erdőterület 25,8%-ról 11,8%-ra csökkent.

Az 1938-tól 1941-ig visszatért területek szintén erős eltolódásokat hoztak a magyar mezőgazdaság szerkezetében. A visszatért területekkel a csonkaország 7,9 millió hektárral gyarapodott. Ebből a szántóföld 3,1, erdőterület 2,5, egyéb kultúrterület 2,3 millió hektár. Magyarország a területvisszacsatolásokkal az elszakított területeknek 41,5%-át szerezte vissza. Még távol áll az ország attól a kedvező területmegoszlási aránytól, amely 1915-ben jellemezte. A területvisszacsatolásokkal 60,7%-ról 50,6%-ra csökkent a szántóföldek aránya, az erdőterület aránya viszont 12,0%-ról 20,7%-ra emelkedett.

dett, azonban még nem közelítettük meg a világháború előtti 45.4%, illetve 25.8%-os arányt.

A területvisszacsatolások – amint látjuk – erős eltolódásokat okoztak *a mezőgazdaság kultúrterületének felépítésében*. Kettős feladatot kellett megoldania a magyar mezőgazdasági politikának. Egyrészt a visszatért területek termelését kellett összhangba hoznia a csonkaország termelési politikájával, másrészt be kellett vonni az új területeket a háborús mezőgazdasági termelésbe is. A nehézségek ezen a síkon jelentősek voltak. A Felvidék és Kárpátalja Csehszlovákiához, tehát ipari államhoz tartozott, a többi terület viszont az agrárjellegű Romániához és Jugoszláviához. Csehszlovákia igyekezett megteremteni a mezőgazdasági önellátást, amit a legutolsó években sikerült is elérnie, viszont a két agrár utódállam a magyarlakta területeken nem helyezett súlyt a mezőgazdaság fejlesztésére. A visszacsatolások után a magyar agrárpolitikának termeléspolitikai és földbirtokpolitikai vonalon kellett megteremtenie az ország-részek közötti egyensúlyt. Az egyensúly megteremtése termelési szempontból már megtörtént, földbirtokpolitikai vonalon pedig még folyik.

A területi megoszlás mellett eltolódást látunk *a vetésterületek arányának változásában* is. A visszatért területek a trianoni ország búzavetésterületét 21, a rozs vetésterületét 19, az árpáét 28, a zabét 48, a tengeriét 32, a burgonya vetésterületét pedig kereken 60%-kal emelték. A vetésterületek emelkedésének hatásait a háború, másrészt az ország közellátásából kieső Délvidék miatt nem tapasztalhatjuk, mert a keleti visszacsatolt területeknek (Kárpátalja, Keletmagyarország és Északerdély) passzív a mezőgazdasági nyersanyagmérlegük.

Jelentékenyen erősödött az ország *állatállománya* is. Szarvasmarha- és juhállományunkat különösen Északerdély és Kárpátalja gazdagította, sertés- és lóállományunkat pedig különösen a Délvidék és kisebb mértékben a Felvidék. A háború az általános európai takarmányhiány miatt ugyan csökkentette a magyar állatállományt is és a magyar háborús agrárpolitika épen ezért a tenyészállatállomány fenntartására és további fejlesztésére fekteti a súlyt, hogy a háború után az állatállomány regenerálása jó úton és gyorsan legyen keresztülvihető.

A trianoni békeszerződés különösen *bányászati és ipari* téren sujtotta a legkeményebben Magyarországot. A magyar ipartelepeknek majdnem a fele az ország peremrészein, a nyersanyagok közelében helyezkedett el. A Felvidék, Kárpátalja és különösen Északerdély visszacsatolása hozott számottevő erőt az ország iparának. A mai Magyarországon 1941. végén végrehajtott gyáripari termelési és üzemi statisztikai feldolgozás eredményei 5.379 gyári jellegű ipartelepről számolnak be. Ebből – hála az első világháborút követő magyar iparfejlesztésnek – a trianoni területre esik 4.107, a felvidéki területsávra 288, Kárpátaljára 84, a keletmagyarországi és északerdélyi területekre 579 s a visszafoglalt délvidéki területre 321 ipartelep. A gyársűrűség, vagyis a 100 km²-re átlag jutó gyárak száma a trianoni területen 1938. óta 4.30 és 4.42 között mozgott, a

felvidéki területsávon 2.21, Kárpátalján 0.39, az erdélyi részeken 1.14 és a Délvidéken 2.80 volt.

Az *energiagazdálkodás* terén még ma is a szén a legnagyobb energiahordozója a magyar ipari termelésnek. Szénellátásunk a területvisszacsatolások folytán nehezebbé vált, mert a visszatért területek szénben sokkal szegényebbek, mint a trianoni terület. A Felvidéken egy, Erdélyben pedig szintén csak egy jelentősebb szénbányánk került vissza és ezeknek a szénbányáknak is olyan kedvezőtlen a fekvésük, hogy viszonylag nagy kapacitásuk ezidőszert nem aknázható ki kellő mértékben. Másik fontos energiaforrásunk az ásványolaj. A harmincas évek közepén a trianoni területen az ásványolajbehozatal még kb. 20.000 vagon volt. Rövid néhány év alatt sikerült a magyar ásványolajtermelést annyira fokozni, hogy magunkat függetleníteni tudtuk a behozattalól és szükség esetén kivitelre is jut. Erdélyi földgázelfordulásaink is igen reményteltek. Energiagazdaságunk Kárpátalja és az erdélyi részek visszatérésével kedvezőtlennek mutatkozik, de felhasználatlan vízierőben nagy mértékben gyarapodtunk. A vízierő kihasználásának megszervezése folyamatban van. Itt elsősorban Kárpátalján a Tiszaluc és Kesznyéten községek határában épülő vízierőműre gondolunk, továbbá a székelyföldi és erdélyi erőtelepekre.

A magyar nemzetgazdaság szerkezetében lényeges változásokat találunk *az ipari nyersanyagellátást* tekintve is. Magyarország a világ egyik legnagyobb bauxit-előfordulási helye, vasércben a fokozott hadiipari tevékenység miatt nem túlságosan kedvező a helyzet, bár a Felvidék visszacsatolásával gazdag előfordulások kerültek vissza. Az erdélyi részek visszatéréssel a többi fém szempontjából is javult a helyzet, bár az itteni termelés (réz, ólom, ón, arany és ezüst) nem fedezi a belföldi szükségletet.

A megnagyobbodott Magyarország gazdasági szerkezetének változásánál helyet kell adnunk *a közlekedés és a külkereskedelem* terén beállott eltolódásoknak is. A vasútak hossza a trianoni ország vasúthálózatához viszonyítva 43.4%-kal, a közutak hossza pedig 41%-kal gyarapodott. Jelentős nagyobbodást értünk el a víziútnál is. A Duna hajózható hosszának egynegyed részében folyik át magyar területen, a Tisza pedig teljes hosszában magyar területre került vissza. A vasúti közlekedésben egyrészt a háborús szállítások, másrészt a visszacsatolt területeken – különösen Északerdélyben – a gördülőanyag hiánya okoz nehézségeket. A visszacsatolások több vasútvonalat megszakítottak. A felvidéki területsávon megszakadt vasútvonalon sikerült peage-forgalmat biztosítanunk, Erdélyben azonban nehéz terepen és a háborús nyersanyag-nehézségek ellenére új összekötő vasútvonalat kellett építenünk a Székelyföld felé, amely a vasútvonal megépítéséig csak egy keskenyvágányú vasút révén függött össze az ország vasúti hálózatával.

A területgyarapodás külkereskedelmi hatásainak vizsgálatánál meg kell jegyeznünk azt, hogy a trianoni ország és a visszacsatolt területek a szétszakítottság éveiben is gazdaságilag kiegészítették egymást, a kölcsönös árucseré – különösen az erdélyi területekkel

– a fennálló vámfalak ellenére is számottevő maradt. Az egységes magyar vámterületen a trianoni ország és a visszacsatolt területek közötti áruforgalom természetesen megsokszorozódott. A Felvidék ipari ellátását a trianoni területnek kellett teljesítenie, de hasonló a helyzet a többi visszacsatolt részen is. Az anyaország iparcikk-szállításai, melyeket a visszacsatolásig a cseh, román és szerb vám- és kontingenspolitika saját iparuk javára erősen megnehezített, a háborús termelés ellenére is emelkedést mutatott. De a visszacsatolt területek nyersanyagfőleslegeinek is csak kis töredéke jutott az anyaországba, ezen a téren is nagyobb eltolódásokat hozott a területnagyobbodás. Az árucseré azonban a visszacsatolt területeken folyamatban lévő vagy készülő beruházások alapján konjunkturálisán fokozódott, vagy fokozódni fog az eljövendő békegazdaságban (út- és vasútépítés, új ipartelemek, energiaforrások építése stb.). A nyersanyagbázisok közelében születő új ipartelemek várható felépítése is nagyjelentőségű árucseréváltozásokat hoz magával. A megnagyobbodott Magyarország az árucserének ezzel a fokozódásával fokozatosan realizálni fogja mindazokat a nemzetgazdasági előnyöket, melyeket a területgyarapodással de jure megszerzett. A háború alatt külkereskedelmi forgalmunk jelentősen növekedett ugyan, de normális gazdasági és politikai időkre értékelve statisztikai szempontból minden valószínűség szerint csökkenés várható külkereskedelmünk volumenében, mert az eddig külföldnek számított területekkel lebonyolított forgalom egy része belföldi forgalomná változott át, ezzel szemben – különösen nyersanyagellátás terén – jelentős csökkenés várható behozatalunkban. A visszatért területeknek a külfölddel lebonyolított áruforgalma viszont kisebb mértékben emeli a magyar külkereskedelmet kiviteli és behozatali oldalon egyaránt.

A területgyarapodásnak a magyar nemzetgazdaságra gyakorolt hatásai *kettős feladatot* róttak gazdaságpolitikánk irányítóira. Elsősorban el kellett végeznünk az *egybehangolás* nehéz munkáját, mert az erőket csak akkor lehet a további fejlődés szolgálatába állítani, ha az egyes területrészek gazdasági fejlődésének törései ki vannak egyenlítve. A kiegyenlítődé folyamatán másodsorban erős *tőkeszükséglet* is jelentkezett, amelyet nagyrészt a trianoni területnek kellett előteremtenie (erdélyi beruházási kölcsön, erdélyi nyeresémmé- kölcsön). A területvisszacsatolások általában nagyobb nemzeti és gazdasági önállóságra juttatták Magyarországot és nagyobb jelentőséget kölcsönöztek Magyarországnak a most folyó háborúban az európai országok között.

HÁBORÚS GAZDASÁG

A HADIGAZDÁLKODÁS a váltakozó katonai helyzet mindenkorai kényszerítő hatása alatt alakult ki. A nemzetgazdasági termelőerők kiválasztása nem a szabad verseny alapján történik, hanem az állam részéről külön e célra felállított szerv útján. A háborús gazdaságot nem is nevezhetjük »államilag irányított tervgazdaságnak«, mert a

termelés irányítása a nyersanyagellátáson, a munkaerőgazdálkodáson és tőkeellátáson kívül a háborúban való részvétel mérvétől is erősen függ.

A hadigazdálkodás előtt két nagy cél lebeg: az egyik, hogy a hadvezetés rendelkezésére bocsássa a nemzet termelőerőit, a másik pedig, hogy a lehetőséghez képest megőrizze a pénzürték és az áralakulás egyensúlyát. A háborús erő kifejtés hiábavaló, ha nem tudjuk a hadvezetés számára biztosítani a megkívánt termelőerőket, de hibás akkor is, ha utat enged az árszínvonal emelkedésének és annak arányában a pénzürték romlásának. Az árszínvonal emelkedése ugyan nem kerülhető el a háborús gazdaságban a járulékos vásárlóerő miatt, de a meghozott rendszabályok a legtöbb országban kézen tartják az árak alakulását.

Az első világháború tapasztalatai arra készítették a hadviselő, sőt a semleges országokat is, hogy háborús gazdaságukat fokozott figyelemmel szervezzék meg. Magyarország agrár-ipari állam, így mindkét szektorra egyformán figyelemmel kellett lennie a háborús gazdaság megszervezése közben.

A háborús magyar mezőgazdaságnak nehéz feladatokkal kell megküzdenie. Biztosítani kell az ország közellátását, de ugyanakkor fokozottabban kell termelnie ipari növényeket, hogy az ipart nyersanyaggal lássa el. Ez a fokozott termelés természetesen a takarmánytermelés rovására megy. De közrejátszott az utolsó évek kedvezőtlen időjárása is annyiban, hogy keresztülhúzta a háborús tervgazdálkodás várt eredményeit. A kedvezőtlen időjárás mellett a mezőgazdasági termelés nehézségeiben nagy szerepet játszik a munkaerők elégtelensége és a gépek hiánya is.

Magyarország minden háborús nehézség ellenére, a háború kelő közepén fogott hozzá a *mezőgazdaság fejlesztéséhez*, melyről törvényhozási úton, egymilliárd pengős keretben, tíz év alatt végrehajtandó terv alapján gondoskodott. A milliárdos mezőgazdaságfejlesztési törvény célja, hogy biztosítsa a magyar mezőgazdaság békés fejlődését a háború után. De ugyanakkor gondoskodik a törvény arról is, hogy a háború folyamán szűkségessé váló termeléspolitikai intézkedések anyagi alapjai is meglegyenek. Így a háború folyamán a mezőgazdaságfejlesztési törvény kettős feladatot old meg: biztosítja az úgynevezett sofort-programm keresztülvitelét, de ugyanakkor igyekszik átvezetni a magyar mezőgazdaságot a háborús gazdálkodás többtermelést célzó irányvonalából a békegazdaság minőségi termelésébe. A magyar agrárpolitika jól tudja, hogy az elkövetkezendő békegazdaságban megint csak a minőséggel éri el külföldön eddig is megbecsült és már megszerzett helyét. A háború alatt a programból a kormány azt a részt igyekszik megvalósítani, amelynek nem állja útját a háborús nyersanyag és munkaerőhiány.

Az *ipari és a bányászati termelés* kétségtelenül erősen fokozódott a háborús gazdaság révén. Nyersanyagellátási, energiaellátási nehézségekkel, mint már fentebb is említettük, a magyar ipar is küzd, de inkább az az aggasztó tünet, hogy vállalataink jelentős része a megnövekedett közterhek következtében pénzügyi szempont-

ból gyengül és ez a szempont nehezzé teszi majd azoknak a feladatoknak az elvégzését, amelyet a háború után, a békegazdaságra való átmenet idején az iparra hárulnának. Az első világháború befejezése után a beruházásra fordított tőkék nagyrésze önfinszírozás révén állott a magyar ipar rendelkezésére. Most, a háború folyamán, az árellenőrzés a vállalatok keresményét szigorú korlátok közt és nagy nyomás alatt tartja. Az ipar önfinszírozására a pengő bevezetése óta (1925) 1938-ig 700–800 millió pengő jutott (vitész Guotfalvy Dorner Zoltán számítása).

A háborús magyar ipar jelentős fejlődésére néhány érdekesebb adattal világítunk rá. 1943 március 13-án járt le az egymilliárdra előirányzott ötéves terv, amely az öt év alatt öt milliárdra bővült. A magánvállalatok férfi-tisztviselő létszáma 18%-kal, a női tisztviselőké 72%-kal, az ipari és kézműipari munkásság létszáma pedig 41%-kal emelkedett az ötéves terv keresztülvitele folyamán.

A *közellátás terén* Magyarországon nem lehetett bevezetni az általános érvényű jegyrendszert, amely mindenki számára egyenlő fejadagokat biztosít, mert aránytalanul megnövelte volna a háborús fogyasztást. Általánosan csak a kenyér, a liszt, a cukor és a zsír (utóbbi csak a városokban) került eddig adagolással a fogyasztóhoz. A hűselosztás, a burgonya és szappan adagolása ma sincs minden magyar városban jegyrendszerhez kötve.

A *kenyérgabona elszámolása* a háború első két évében az elszámoltatás rendszerén nyugodott. Ez az eljárás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a körülmények hatása alatt a rekvirálás eszközehez kellett nyúlni. Az egyéni elszámoltatás ugyan igazságosnak látszik, gyakorlatilag azonban nem lehet megnyugtató módon megállapítani, hogy mekkora a felesleg, ami igénybe vehető. Ezt a bizonytalanságot váltja fel a most bevezetett Jurcsek-terv *kivetései rendszere*. A kivetési rendszer a szükségletekből indul ki. Magyarország ezzel a rendszerrel a mezőgazdaságba is bevezeti azt a tervszerűséget, amely a totális háborúban álló nemzet hadigazdálkodásának nélkülözhetetlen alapja.

A magyar *árpolitika* a háborús gazdaság kezdetén a rögzített árakhoz ragaszkodott. A nyersanyagdrágulás és árúhiány később árpolitikánkat az előállítási árhoz mérten rugalmassá tette. Árszínvonalunk emelkedése kapcsolatban van a behozatali cikkek árának és a munkabérek általános emelkedésével is.

Az *állami kiadások* a háború kitörése óta a nagyobb szükségleteknek megfelelően emelkedtek. Az 1938–39. költségvetési év 1.33 milliárd pengővel zárult, 1941-ben 2.8 milliárd, 1942-ben 3.26 milliárd, az 1943-re előirányzott állami kiadások végösszege pedig 4.25 milliárd pengő. Természetesen 1938–39-ben még nem szerepeltek költségvetésünkben a visszatért területek. Az állami kiadások a nemzeti jövedelmek több mint 40%-át emésztik fel, ami világviszonylatban még igen kedvező arány.

Külkereskedelmünk a háború folyamán általában jelentős aktívumokkal zárul. Az elmúlt évben több mint 200 millió pengő aktívummal zártunk, ez az összeg Németországgal és Olaszországgal

fennálló kereskedelmi kapcsolatainkból adódott, fedezése a magyar hitelpiacot terheli.

Átmeneti jelenség a magyar háborús gazdaságban a *munkaerőhiány* is. A mezőgazdaság munkáshiánnyal küzd, a magyar iparnak legnagyobb gondja a szakmunkások utánpótlásának a kérdése. A katonai szolgálatra behívott munkaerők pótlását Magyarország nem tudja sem hadifoglyokkal, sem külföldi munkásokkal pótolni, így a belső munkaerő-piac megszervezése vált sürgősen szükségessé. A legnagyobb nehézséget az okozza, hogy nincs felfektetve megfelelő munkásnyilvántartás, enélkül magasabb értelemben vett munkaerőirányítás el sem képzelhető.

A háborús nemzetgazdaságban bekövetkezett eltolódásokat ismertettük főbb vonásaiban. Az eltolódások nemcsak a magyar nemzetgazdaságban állottak elő, hanem a hadviselő és nem hadviselő államokban egyaránt. A mostani háború az első totális háború a világtörténelemben, amely nemcsak a hadviselő államok anyagi erőit veszi teljesen igénybe, hanem csaknem az egész világ-gazdaságot.

A háború a nemzetgazdaság szerkezetének majd minden pontján változásokat idézett elő. Ám az, hogy e változások mennyiben maradnak fenn a háború lezajlása után is, főként attól függ, hogy mennyiben veszi még igénybe a háború a nemzetgazdaságok anyagi erejét, meddig tart az átmenetgazdaság, amíg a háborús gazdasági struktúra átadja helyét a békés gazdaság felépítésének. Mindkét oldalon készülnek tervek az eljövendő békegazdaságra, de ezeknek megvalósítása még számos előre nemlátott körülménytől függ.

A NÉHÁNY ESZTENDŐ ALATT BEKÖVETKEZETT gazdasági változások bírálata nem időszerű. A változásokban még benne élünk, a kritika a jövő feladata, de ugyanakkor a jövő feladata lesz az is, hogy a mostani változásokból olyan eredményeket szűrjön le, amelyek később okulásul szolgálnak. Csak vázlatszerűen mutattuk be nemzetgazdaságunk szerkezetének változásait, ezek részletes ismertetése katonai érdekből nem időszerű. A háború folyamán lezajlott változások részletes taglalása és bírálata azonban a közgazdaságtudomány egyik nagyfontosságú feladata lesz a háború végeztével.

HANTOS LÁSZLÓ

A ROMÁN PROPAGANDA HATÁSA NYUGATEURÓPA KÖZVÉLEMÉNYÉRE

A MULT SZÁZAD folyamán egészen a nyolcvanas évekig Nyugateurópa közvéleménye általában rokonszenvvel tekintett Magyarországra. Ennek a rokonszenvnek a gyökerei kétségtelenül részben még az 1848-as szabadságharcig nyúltak vissza, amikor az európai haladó közvélemény a császárral szövetkezett nemzetiségekkel szemben velünk rokonszenvezett. Európa liberális országai ekkor a szabadság ügyének legelső harcosai közé sorolták Magyarországot is és jóindulatú támogatásukról nem egyszer biztosították hazánkat. Kossuth és az emigráció még fokozta ezt a rokonszenvet, s így a század végéig, amíg a politikai érdekek mind jobban előtérbe kerülő szempontjai s a monarchia nemzetiségeinek egyre agresszívabbá váló propagandája nem zavarták meg hazánk és Nyugat közt fennálló barátságos légkört, az európai közvélemény előtt a Dunamedence egyik legrokonszenvesebb állama Magyarország volt.

E fentebb említett két körülménynek hatására azonban rövid tíz év alatt a külföldnek Magyarországról való eddig kedvező véleménye teljesen megváltozott. A század végén a liberális Magyarország már mint nemzetiségeinek elnyomója szerepelt a külföld közvéleményében s a nyugati demokráciák szemében a szabadság ügye lassan a nemzetiségek ügye kezdett lenni.¹

Ezúttal csupán a románság szerepét kíséreljük meg nagy vonásaiban bemutatni a monarchia nemzetiségeinek abban a nagyszabású propagandahadjáratában, amely Európa közvéleményének hazánkról alkotott felfogását rövid idő alatt ilyen gyökeresen átalakította. Az események tisztánlátásához a román propaganda ténykedéseinek vizsgálata előtt, szükségesnek tartjuk röviden vázolni azokat a háttérben működő mozgató erőket, amelyek legfőbb irányítói voltak minden ország politikai állásfoglalásának. A propaganda céljaira alkalmas talajt mindenütt ezek a nemzetiségi törekvésekkel összeegyeztethető közös politikai érdekek készítették elő.

A NYUGATI KÖZVÉLEMÉNY ELFORDULÁSA MAGYARORSZÁGTÓL

EURÓPA LIBERÁLIS ORSZÁGAI KÖZÜL Franciaország a XIX. század közepéig minden más politikai szemponttól mentesen csupán a szabadság-testvériség-egyenlőség eszméinek egyik diadalvivőjét látta hazánkban. Még a hetvenes években is nagy elismeréssel nyilatkozott Magyarországról, amely elsőnek valósította meg a

¹ Mikó Imre: Az erdélyi kérdés az európai közvélemény előtt. 1865–1920. Lugos, 1936. I. 1.

Dunamedencében a liberális alkotmányt. S bár a két országot eddig a rokonszenv egyre sűrűbb szálai kötötték össze,² mégis pár év elég volt ahhoz, hogy a külpolitikai események hatása alatt Franciaország elforduljon tőlünk és a nemzetiségek ügyének leglelkesebb pártfogójává váljék.

A frankfurti béke után a francia külpolitika még Magyarországon vélte megtalálni szövetségesét a jövőndő német-francia háború számára, bennünk látta az »antigermán koefficienst«, amely a »corpus Germanicum« egyre fenyegetőbbé váló hatalmas tömegét kelet felől leköti.³ Mme Adam 1884-ben személyesen jött evvégből Magyarországra, azonban az ország egész közvéleménye helyett csupán a függetlenségi pártot tudta meggyőzni a francia szövetség előnyeiről. Hiába léptek szoros összeköttetésbe a szabadkőműves és liberális gondolkozású magyar írókkal, hiába támogatták hálából jelentékeny összegekkel a szegedi árvízkarosultakat – mivel a 71-es vereség után a magyarok is segítették a német fogságban lévő franciákat – a két ország között közös politikai érdekkapcsolat nem jöhetett létre.⁴ A francia külpolitika irányelveivel még a függetlenségi párt elgondolásai sem voltak összeegyeztethetők, vagyis még annak az egy pártnak a törekvései sem, amely hajlandó volt a hagyományos német barátság helyett új utakra lépni. Franciaország előtt ugyanis csak a dualizmus keretében élő Magyarország látszott reális szövetségesnek Németország ellen, mert a független Magyarország jelentéktelen tényezőnek tűnt fel számításaikban. A magyarországi kísérletek sikertelensége következtében bebizonyosodott tehát Franciaország előtt, hogy a Németország keleti határán végighúzódó szláv népek érdeke a magyaroknál sokkal jobban összhangban van céljaival és hogy ezeknek a népeknek az összesége alkalmas olyan övezet alkotására, mely Németország mögött, »a Visztulától az Adriáig« húzódik.⁵ A francia gondolkodás rugalmas, »Allemagne«-fogalma ezután már Magyarországot is magában foglalta s a német politikai egység köré tervezett gát középső része ezáltal kijebb tolódott.⁶ Így került előtérbe a román nép is, amelynek a francia külpolitika számára való fontosságát most

² *Lelkes István*: A magyar-francia barátság aranykora. Budapest, 1933.

³ *E. Fournol*: De la succession d'Autriche. Paris-Nancy, 1918. 267. l.: Id. *Baráth Tibor*: A dunai táj a francianyelvű történetírás tükrében. (1871–1935). Századok, 1937. 1–3. sz. 56. l. Baráth Tibor megállapítása szerint egyébként ez a politikai koncepció mélyen bennegyökerezik a francia történetírásban. Már a XV–XVI. század fordulója óta Franciaország kontinentális külpolitikájának egyik vezetőeszméje mindig az volt, hogy a „corpus Germanicum” nagy tömegét több oldalról lekösse s így biztosíthassa az „európai egyensúlyt”. (Les bases de la politique extérieure de la France. Paris, 1933. 24. l.) A XIX–XX. század fordulója felé azután ez az érdeklődés a német Weltpolitik megerősödésével egyenes arányban bontakozott ki mind rohamosabban. Baráth i. m. 56. l.

⁴ Ezt a gondolatot *Szekfü Gyula* fejtette ki a budapesti Pázmány Péter-tudományegyetemen az 1935–36. tanév II. f. é.-ben tartott előadásában.

⁵ „seront la ceinture qui touchera directement au corps germanique de la Vistule à l'Adriatique.” *E. Fournol* i. m. 267. l.

⁶ Baráth T. i. m. 59. l.

vették csak észre. Érdeklődni kezdtek sorsa, helyzetéről s törekvései iránt, efelől addig meglehetősen tájékozatlanok voltak.⁷

A politikai érdekek megváltozása okozta tehát elsősorban a francia közvélemény irányunkban észlelt rokonszenvének leáldozását, másrészt viszont éppen ez volt az oka annak a kedvező fogadtatásnak, amellyel a franciák a nemzetiségek, jelesül a románok propagandáját már megindulásától kezdve részesítették.

Európa másik liberális országának, Olaszország közvéleményének érdeklődését a románság először a »közös eredet« és a »latin testvériség« frázisainak hangoztatásával ragadta meg. A román törekvések iránti rokonszenv és barátság kifejlődését azonban itt is azok a mélyebb politikai indítékok segítették elő, amelyek különösen a XIX. század végén Olaszországot szövetségeseitől, a Központi Hatalmaktól az ellenkező tábor oldalára hajtották. A monarchia balkáni terjeszkedése ugyanis mind jobban elidegenítette a Hármaszövetségtől Itáliát, amely Ausztria olasz lakosságának irredentizmusa miatt is szívesen fogadta a monarchia nemzetiségeinek hasonló célú törekvéseit. A románok egységre irányuló mozgalmai tehát bizonyos mértékben hasonlítottak az olaszokéhoz, ez volt a fő oka annak a ténynek, hogy a szabadságharc idejére visszanyúló lelkes magyar-olasz barátság utolsó foszlányai is lassanként eltűnédeztek.

Európa e két latinfajú nemzetével ellentétben az angol közvélemény a múlt század végéig is még meglehetősen közömbös magatartást tanúsított az erdélyi kérdés iránt. Ennek oka abban a körülményben rejlett, hogy Anglia komolyabb politikai érdekei nem kapcsolódtak össze a románság törekvéseivel. Egyes személyektől eltekintve, általában nem érdeklődtek iránta s határozott állást sem foglaltak egyik fél mellett sem.

Lassanként azonban éppen e tájékozatlanságot használta fel a románság a maga céljaira. Az egyoldalú román propaganda ugyanis bebizonyította az angol közvélemény előtt, hogy a románoknak a monarchia szétbontására irányuló törekvései a legnagyobb összhangban vannak Anglia hasonló elgondolásaival, miért is ezután szívesen pártolt Anglia minden román mozgalmát, mert úgy vélte, hogy ezzel egyúttal saját céljait közelíti meg.

A politikai érdekellentétek miatt a magyar államtól fokozatosan elhidegülő európai országokon kívül a velünk szoros kapcsolatban, sőt szövetségben lévő német és osztrák közvéleményben is

⁷ *Moroianu George* román politikus szerint is – aki Erdélyből Romániába menekült és ott, valamint a külföldön a legnagyobb propagandatevékenységet fejtette ki – nemcsak a francia közvélemény, de egész Nyugat-Európa előtt egészen 1881-ig ismeretlen volt az erdélyi románság és Magyarország kapcsolata. „Les Roumains de Transylvanie comme Organisation politique a part dans les cadres de l'État hongrois, comme parti d'opposition politiques et intellectuels de l'Europe occidentale que depuis une cinquantaine d'années”. *G. Moroianu: Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. (Épisodes et Souvenirs)* Paris, 1933. 17. l.: Moroianu id. műve először román nyelven jelent meg: *Luptele de emancipare ale Românilor din Ardeal în lumina europeană.* București, 1929. címen.

visszhangra találtak a Magyarország megbontására irányuló román irredenta törekvések.

Németországnak a magyar-román kérdéssel szemben tanúsított magatartásából azt lehet legjobban bebizonyítani, hogy a nemzeti-ségi kérdésre vonatkozó szépen hangzó elméleteket az illető népek mindig saját érdekeik szerint készítik el, de ha ezek megvalósítása már érdekkörükbe ütközik, végrehajtásából nem csinálnak lelkiismereti kérdést.⁸ Németország ugyanis a korszellemnek megfelelően, éppen úgy, mint Európa többi nagy és kis népe, a politikai határokon kívül élő fajtestvéreit is saját hatalma alá igyekezett vonni. Az így megszerzett vegyeslakosságú területeken a többi népek asszimilálását a magasabb kultúrájú nép által lehetségesnek, szükségesnek tartotta. Példa gyanánt maguk mellett a magyarokat is felhozták, midőn azonban a hazai németség szempontjából ítélték meg a helyzetet, akkor teóriájukat egyszerre megváltoztatták. A szász egyetemnek 1876-ban történt feloszlata óta, a magyarországi nemzetiségek állítólagos elnyomásának legendája Németországban is terjedni kezdett. Természetes tehát, hogy ebben a hangulatban a román propaganda termékeny talajra talált.

A bécsi udvarban a rendkívül befolyással bíró s a monarchia sorsát szinte teljhatalmúlag kormányzó cseh feudális arisztokraták érdekszövetségének a dualizmus szétbontására irányuló tervei kapcsolódtak össze a románság törekvéseivel.⁹ Az osztrák keresztény-socialista párt, melyet ez a valósággal kamarillaszerű egyesülés céljai terjesztése és népszerűsítése érdekében kerített hatalmába, rendkívüli politikai rövidlátással a monarchia területén szoros szövetségbe igyekezett tömöríteni a dualizmus ellenségeit. A létesítendő összmonarchia céljait vélték elérni a nemzetiségek s így a románok törekvéseinek támogatása révén, s nem vették észre, hogy a nemzetiségek a kezükbe adott fegyverrel csak saját egyéni céljaikat fogják megvalósítani. A cseh feudálisoktól szervezett propaganda hatására a század végén már szinte az egész osztrák közvélemény ellenséges szemmel tekint Magyarország felé s az ekkor meginduló román propaganda szölamait a legnagyobb megértéssel fogadja.

A különböző európai országok előbb vázolt politikai érdekei és céljai világosan megokolják azt a kedvező fogadtatást, amelyben a nyolcvanas években meginduló román propagandát mindenütt részesítették. A felszín alatt mélyen rejtőzködő szempontok feltárása azonban nem csökkenti a román propaganda érdemeit. Ugyanígy nem menti a háború előtti magyar nemzedék közömbösségét sem, amelylyel a nemzetiségek külföldi ténykedései iránt viseltetett. E szívós és kitartó hadjárat eredménye lett az a gyűlölködő magatartás, amellyel az európai országok közvéleménye az első világháború előtt hazánkra tekintett. Az »ezeréves magyar elnyomás« valótlan állítása minden egyéb politikai októl függetlenül, kizárólag a nemzetiségek propagandaműködésének eredményeképpen alakult ki.

⁸ Szekfű Gyula megállapítása idézett előadásában.

⁹ *Szekfű Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1938. 276. kk. 1.

A ROMÁN PROPAGANDAHADJÁRAT MEGINDULÁSA

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN a dáko-román kontinuitás elvén felépülő román irredentizmus célkitűzései az ókirályságbeliek-nél sokkal mélyebben áthatották az erdélyi románság lelkét. Erdélyi románok elgondolásaiban vetődött fel először az egész román faj egyetlen független államba való tömörítésének eszméje, s kezdeményezésükre lett az egyesülés gondolata az újonnan megalakult román fejedelemségnek történeti alapja.¹⁰ Az irredentizmus megalapításához azonban az európai nagyhatalmak jóakarató támogatása feltétlenül szükségesnek látszott, az első lépés tehát a román törekvések felől tájékoztatlan Európa felvilágosítása lett. Mindennek természetes következménye volt, hogy az erdélyi kérdés, vagyis Erdély történeti, társadalmi, kulturális és politikai viszonyainak ismertetése is az erdélyi románok gondolatában vetődött föl először. Az erdélyi kérdés nemcsak helyi, de általános érvényű európai kérdés – ez volt a románok véleménye, – meg kell tehát tenni minden lehetőt, hogy ismertté tegyék ezt európai körökben is. Erre a »felvilágosító« szerepre pedig az ókirályságbeliek több okból nem vállalkozhattak. Egyrészt a fiatal királyság a maga kialakulatlan, még forrásban lévő kül- és belpolitikai nehézségei miatt egyáltalában nem volt alkalmas arra, hogy egységes nemzetiségi politikát diktáljon erdélyi testvéreinek. Másrészt meg a 80-as években még olyan mély szakadék választotta el a Kárpátokon inneni és túli románságot egymástól, hogy emezek még érdeklődést sem mutattak az erdélyiek eszméi iránt.¹¹

Az erdélyi románság az 1881-ben, Nagyszebenben rendezett értekezleten határozta el a román törekvések külföldi ismertetését, azon a jelentős és korszakalkotó gyűlésen, amely az erdélyi románság érdekeit képviselő román nemzeti pártot is megalapította s a jövőben követendő új politikai program alapjait lerakta.¹²

Az 1883-ban Párisban megjelent francianyelvű Memorandum

¹⁰ A román irredentizmus gyökerei Papiu Ilarian erdélyi emigráns 1861-ben szerkesztett Memorandumára nyúlnak vissza. Bár Cuza fejedelem, akihez Papiu Emlékiratát intézte, a programot nem tudta megvalósítani, mégis Papiu gondolata a pozitív román politika axiómájává és a román értelmiség mindenkor ábrándja lett. *Papiu Ilarian: Idealul national al Românilor, továbbá: Independența constituțională a Transilvaniei. 1861.* Ez a felfogás mindmáig megmaradt a román tudományos közvéleményben. Ld. Polónyi Nóra: *A Liga Culturală és az erdélyi román nemzetiségi törekvések.* Bp., 1939. 36. l., 59. j.

¹¹ Az erdélyi és Kárpátokon túli románság ellentétére vonatkozóan ld. Polónyi N. i. m. 6. k. l. Az európai közvélemény felvilágosításán kívül tehát még a Kárpátokon inneni és túli románok közti ellentétek elsimitása is feladatává lett a 80-as években meginduló román propagandának. Az 1891-ben megalakult Liga Culturală valóban e kettős célt iktatta programjába.

¹² *Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története.* Bp. 1920. 92. kk. l.; *N. Jorga: Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria.* Buc., 1915. 274. kk. l.; *Enciclopedia Românei.* H. n. 1936. I. 786. kk. l.; *T. V. Păcățian: Cartea de Aur. Sibiu, 1913.* VII. kt.

elsőízbenkiáltotta ki nyugat felé a románok panaszait és ismertette politikai és nemzetiségi törekvéseit¹³ A modern román nemzeti politika megalapítójától, Slavicitól irányított s a nyugati és a romániai körökkel élénk összeköttetésbe kerülő radikális fiatal román nemzedék ugyan már 1884-ben nem találta megfelelőnek ennek a Memorandumnak hangját, mégis ebben az Emlékiratban fellelhetjük mindazokat a szólásokat, amelyeket ezután a románság többkevesebb változtatással a külföldi közvélemény elé tárt. A »latin testvériség« únos-úntalan hangoztatott frázisa, az erdélyi románság szenvedéseinek egyoldalú s rosszindulattal beállított felsorolása, a »magyar zsarnokság rémtetteinek« napfényrehozása épen úgy megvan már ebben a legelső Memorandumban, mint az erdélyi románság igazi törekvéseinek álcázása, óvatos elhallgatása. A román propaganda titkos, de igazi programját, a hazát és kenyeret adó magyar államtest szétbontására irányuló törekvéseket, érthető okokból igyekezett a románság a rokonszenvet s céljainak népszerűsítését váró külföld előtt eltitkolni. Az utólagosan tett beismerések és megcáfolhatatlan tények birtokában most már túlhaladott álláspont lenne bebizonyítani, hogy a román propaganda már megindulásától kezdve csak egyik oldalát, természetesen az ő szempontjukból legelőnyösebb és legcélravezetőbb oldalát mutatta a külföld felé.¹⁴

A román propagandahadjárat e céltudatos, kettős programja azonban csak az 1891-ben megalakult »Liga Culturală« kereteiben bontakozott ki a maga teljességében. A magyar-román kérdés, egyoldalú román szempontból való ismertetése a bukaresti kultúrliga megalapításával a külföldi sajtóban és a nemzetközi konferenciákon állandóan napirenden volt. E széleskörű s nagyszabású propagandahadjárat sikereinek elérésében az ezt megelőző kísérletekkel ellentétben az erdélyi és ókirályságbeli románság együttesen vett részt. A kezdeményezés ugyan ezúttal is az erdélyi románság köréből indult ki, az egész Nyugatot behálózó propagandahadjárat nagyvonalúságát azonban már az Ókirályságban különösen kulturális téren erősen érvényesülő francia hatás eredményezte. A Liga Culturală tehát a külföldi propaganda új alapokra való helyezésén kívül még azért is nagyfontosságú az egyetemes románság szem-

¹³ G. Moroianu id. románnyelvű műve 13. l.: E. Pascu: Mémoires et protestations des roumains de Transylvanie. Revue de Transylvanie, 1939 (V) 346. l.: A románság propagandája kialakításánál minden valószínűség szerint a csehek példáját tartotta szem előtt. Benes Eduard, a cseh propaganda egyik főirányítója emlékiratában kifejti, hogy ők is először törekvéseik mibenlétét ismertették meg a közvéleménnyel és a hivatalos körökkel. A propaganda második fázisában lett inkább diplomáciai, illetőleg katonai természetűvé. E. Benes: Nemzetek forradalma. Bratislava (Pozsony). 1936. I. kt. 118. kk. l.: A cseh propagandának ilyen felépítése teljesen megegyezik a román hírverés menetével.

¹⁴ A román propaganda e kettős, v. i. nyílt és titkos programjára vonatkozóan a Liga Culturalával kapcsolatban ld. Polónyi N. i. m. 35. kk. l.: Moroianu, a román propaganda egyik leghivatottabb képviselője és ismerője művében nyíltan bevallja, hogy a román propaganda eleitől kezdve csak a politikai egység gondolatának szolgálatában állt. I. m. 50. l.

pontjából, mert ennek kapcsán érte el az erdélyi és anyaországi románság a szolidaritásnak azt a fokát, amelytől kezdve már mindig együttesen, egymást támogatva igyekeztek a közös cél, Nagy-Románia megvalósítása felé.

A Liga pedig az Ókirályság hivatalos tényezőitől erkölcsileg és anyagilag egyaránt támogatva már megalakulásától kezdve elismerésreméltó buzgalommal és ügyességgel tett eleget kitűzött programjának. A bukaresti központi szerv körül alakult belső tagozatai, amelyek az összes románok nemzeti öntudatát és az összetartozás érzését ápolták, épen olyan eredménnyel végezték feladatukat, mint a propagandatevékenységgel megbízott külföldön létesített fiókok. A párizsi, berlini, antwerpeni és liègei szekciók szívós kitartással és fáradhatatlan buzgalommal igyekeztek a külföldi közvélemény rokonszenvét megnyerni. Munkatársaik, akik elsősorban a külföldön tanuló román egyetemi hallgatók soraiból kerültek ki, vitaülések kereteiben tárgyalták meg a propaganda legcélravezetőbb módozatait. Megbeszéléseik eredményeképpen valóban sikerült mozgalmuknak olyan színezetet adni, amellyel azután az összes külföldi nemzetek rokonszenvét megszerezték. Egyéni céloktól távol, a románok »csak méltányos és igazságos harcot harcolnak, amikor az ármányos és hazugsággal dolgozó magyarság ellen fellépnek. Kötelessége tehát a románoknak, akik a nyugaton uralkodó elvek, a nemzeti eszme és kultúra nevében cselekszenek, hogy a magyar hazugságoktól félrevezetett külföldet saját érdekükben felvilágosítsák...«¹⁵ A Liga legfőbb ügyessége azonban abban rejlett, hogy minden nemzettel szemben megtalálta azt a hangot és szempontot, amely által sikerült együttérzésüket számukra biztosítani. Felismerték az egyes nemzetek »rokonszenvét« irányító mélyebb politikai érdekeket s ezeket minden országban a saját törekvéseikkel azonosnak tüntették fel. Németországban például a román propaganda a magyarságról, mint a hazai németiség elnyomóiról beszélt, Franciaországban pedig a magyarokat, mint a poroszok hűségese szövetségesét mutatták be.

Méreteit és elért sikereit tekintve a külföldi fiókok közül a párizsi tagozat volt a legjelentősebb, amelynek eredményei elsősorban Moroianu György, a román propaganda egyik leghivatottabb irányítója munkásságának tulajdoníthatók. Moroianu a belgiumi közvélemény rokonszenvének megnyerése után rövid idő alatt Franciaország barátságát és támogatását is megszerezte a román törekvések számára. Tapasztalt és ügyes módszerrel az általa irányított Liga először a közvéleményt befolyásoló újságírókhoz és politikusokhoz szerzett összeköttetéseket, majd a legelterjedtebb napilapokat árasztotta el ismeretterjesztő cikkek tömegével, ösztönszerű megérzéssel ezeket az ismertetéseket később már kizárólag a románság számára megnyert külföldi újságírókkal iratták, ők csak a saját szempontjaik szerint átdolgozott és beállított anyagot szolgál-

¹⁵ *Ion Lupulescu*: Raportul general despre activitatea comitetului central al Ligei pentru Unitatea Culturală a Românilor. București, 1892. 17. l.

tatták ezek számára.¹⁶ Minden lehető alkalmat felhasználtak arra, hogy felkeltsék és ébrentartsák irányukban a külföldi nemzetek érdeklődését és barátságát. A román nemzet ünnepeit zajosan ülték meg, a francia nemzeti ünnepek és az államférfiak ünneplése alkalmával viszont sohasem mulasztották el üdvözlő táviratokat küldeni s jóindulatú támogatást kérni nemzetük és ügyük számára. Előadássorozatot tartottak a vidéki városokban s ha úgy vélték, hogy az erdélyi románságot a magyarság részéről valami sérelem éri, kaptak az alkalmon, hogy újabb méltatlankodó cikkek tömegével árasztathatják el a nyugati sajtót. Propagandájuk eredményeképpen maguk a franciák is Ligát alakítottak a román ügy érdekében, mely nemcsak az erdélyi kérdés napirenden tartását tűzte ki célul, hanem a román információkat megszívlevélve, egyúttal azt is, hogy ennek az egész európai politika szempontjából való fontosságát is kimutassák.

A franciaországi eredmények után az olasz közvélemény rokonszenvét szerezték meg legnagyobb mértékben a román törekvések számára. Olaszországban, Franciaországhoz hasonlóképpen, a román propagandának sikerült lerombolni »Magyarország liberalizmusának és szabadságérzetének hamis nimbuszát«¹⁷ s a román ügyet az olasz közvélemény a demokrácia s a liberális szellem küzdelmének ítélte a feudális Magyarország ellen. Garibaldi Menotti, a magyarbarát Garibaldi tábornok fia, a román felvilágosítás hatására azt mondotta Pulszky magyar képviselőnek, hogy a magyarok nem méltók Itália rokonszenvére, mert a legbarbárabb módon elnyomják az olaszok három millió testvérét.¹⁸ De Gubernatis gróf is hasonlóan vélekedett a magyarságról, Imbriani szenátor pedig, a római újságokban a magyarországi románok panaszait együtt közölte az ausztriai olaszokéval, elárulva ezzel a rokonszenv igazi okát: a két nemzet azonos irredenta törekvéseit. A Ligával teljesen megegyező Dante Alighieri egyesület, valamint a római, nápolyi, turini és páрмаi egyetemi hallgatók szimpátia-tüntetések rendeztek a románok mellett s tevékenyen munkálkodtak honfitársaik között a román kérdés ismertetésén. Az egyetemi ifjúság szellemének megfelelően azután sok olasz újság is barátságos hangon írt a román törekvésekről.

Az angol közvélemény megnyerése, a politikai érdekek előbb kifejtett helyzete miatt, már sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött. Ebből a szempontból is Moroianunak vannak felbecsülhetetlen érdemei, aki a román kérdés iránt eleinte közömbösen viselkedő angol közvélemény legnagyobb részét vezetői megnyerésével a románság pártjára vonta. Felvilágosításai alapján elsőnek emelte fel hangját a románság mellett lord Edmond Fitzmaurice, majd lord

¹⁶ Benes is arra a megállapításra jutott, hogy a különböző országok közvéleménye mindig szívesebben adott hitelt egy saját nemzetéből való tudósításainak. „Megfelelő helyen diszkrétnek és szerénynek lenni: szerintem ez jelent hatalmat és erőt.” Benes i. m. 125. l.

¹⁷ Păcățian i. m. VII. kt. 512. l.

¹⁸ G. Moroianu i. m. 16. l.

James Bryce, akik előkelő származásuk s közéleti tekintélyük által nagy mértékben elősegítették a román kérdés népszerűsítését az angol közvéleményben.¹⁹ Az oxfordi egyetemi tanárok és tanulók például nagyszabású meetingen nyilvánították ki románbarát érzelmeiket. E meetingen, s általában az angol közvélemény megnyerésében az említettekén kívül nagy szerepe volt még Jeanne Del’homme kisasszonynak és W. R. Morfillnak, akik Moroianu szerint kitartó igyekezettel, áldozatkészséggel és meleg érdeklődéssel segítették a románokat céljaik elérésében.²⁰

Németországban a Deutsche Schulvereine-ok karolták fel nagy megértéssel a Liga céljait.²¹ Wattenbach professzor és Helen Engel tanárnő támogatták a román törekvéseket s előadásokkal igyekeztek új barátokat szerezni a németiség köréből a román ügy számára. A nagynémet és antiszemita irányú hírlapok, élükön a berlini Kreuzzeitung-gal, a legnagyobb szolidaritást fejezték ki a román törekvésekkel szemben.

Ausztriában az osztrák keresztényszocialista párt vezére, Lueger bécsi polgármester, a bécsi városházán és a román parlamentben is hevesen harcolt a magyarság ellen s tüntetően kifejezésre juttatta románbarát érzelmeit és szoros román kapcsolatait. A keresztényszocialista párton és újságokon kívül itt főleg a klerikális és antiszemita színezetű lapok és politikai pártok rokonszenvét sikerült megnyerni, akik az erdélyi román újságok, főleg a Tribunából átvett cikkeikben hevesen keltek ki az állítólagos magyar nemzetiségi elnyomás ellen.

A ROMÁN IRREDENTA ESZKÖZEI

A LIGA CULTURALĂ által megkezdett, irredenta jellegű rendszeres izgatásnak legfőbb eszközei azok az emlékiratok voltak, amelyeket a románság a 90-es évektől kezdve terjesztett a megfelelően előkészített nyugateurópai közvélemény elé. Ezek közül az első memorandumot az 1891. évben a Liga ösztönzésére a bukaresti ifjúság adta ki román, olasz, francia és német nyelven s a »jövő embe-reit«, az egyetemek ifjúságát igyekezett megnyerni a román nemzeti törekvések megértésére és támogatására.²²

A román törekvéseket e Memorandum valóban nagy lépésekkel vitte előre. Az egyoldalú román felvilágosítások állításait minden

¹⁹ Az angol politikusok csupán román szempontú tájékozódására jellemző példa lord Fitzmaurice állásfoglalása az erdélyi viszonyokkal kapcsolatban. A londoni Pall Mall Gazette hasábjain közölt cikksorozatában kifejtette, hogy csak a magyar politikát okolja azért, amiért az erdélyi nemzetiségi viszonyok állandóan felborulással fenyegetik Európa békéjét. G. Moroianu i. m. 16. l.

²⁰ G. Moroianu i. m. 19. l.

²¹ I. Lupulescu i. m. 8, 11. l. *Henri Gaidoz: Les Roumains de Hongrie. Revue de Paris*, 1894. 22. l.

²² A Memorandum címe: Memoriul studenților universitari români privitoare la situațiunea românilor din Transylvania și Ungaria. București. Tip. Carol Göbl. 1891.

ország közvéleménye kételkedés nélkül elfogadta s nyomában a Magyarország iránti rokonszenv nagy mértékben megcsappant. Jó hírnevünk helyreállítását a magyar egyetemi hallgatók e Memorandumra kiadott Válasziratukkal már nem tudták elérni. Az ellenséges tábor már ekkorra mindenütt elhintette a magyargyűlölet magvát és így a sokkal kitartóbb s legfőképpen anyagi eszközökkel bőven ellátott román propagandahadjárral ez a tisztán egyetemi hallgatók köréből kiinduló magyar felbuzdulás nem vehette fel a versenyt. Jó alkalmat szolgáltatott viszont a románságnak arra, hogy a bécsi, gráci, budapesti és kolozsvári román egyetemi hallgatók Ellenválaszával, Replicá-*val* a román ügy iránt megindított érdeklődést továbbra is fenntartsák.²³ A Replicának az egyetemi hallgatók Memorandumánál sokkal szenvedélyesebb, szélsőségesebb hangja, mindenekelőtt a magyar kormányzatot kívánta megrágalmazni a külföldi közvélemény előtt.

A Liga Culturală által megindított szélsőséges áramlatnak a magyarországi románság sem tudott többé ellentállni. A Bukarestből kapott utasításoknak megfelelően az uralomra jutó radikális párt 1892. májusában a magyarországi és erdélyi románság panaszait összefoglaló Emlékiratot szerkesztett, melyet tüntető jellegű céllal személyesen kísérelt meg átnyújtani az uralkodónak. Közvetlen célját a Bécsbe való zarándoklattal ugyan nem érte el, mert az uralkodó nem fogadta a küldöttséget. Következményei által e Memorandum mégis a román nemzeti törekvések egyik igen fontos állomását képezi. A román nemzeti komité a Liga Culturalăval egyetértve ugyanis azt a politikai kudarcot, amelyet a Memorandum Bécsbe vitele alkalmából szenvedett, úgy akarta palástolni, hogy ezt a Memorandumot a további és sikeresebb izgatás céljaira használta fel. Tartalmát közölték az erdélyi román újságokban és nyomtatvány útján terjesztették, mert meg voltak győződve arról, hogy ez esetben a királyi ügyészség a Memorandum szerzőit vád alá fogja helyezni. Számításuk be is vált s a románság ezeketán már csak arra törekedett, hogy a Memorandum pöre által a romániai és európai közvéleményt egyaránt foglalkoztató nagyszabású politikai harcot idézzon elő.

Ugyanez a cél vezette őket az ú. n. Replica-pörrel kapcsolatosan is, amelynek szerkesztőit a magyar ügyészség 1893. augusztusában vonta felelősségre nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás vétsége miatt.

A Replica, de még inkább a méreteiben sokkal jelentősebb Memorandum-pör valóban a múlt század egyik legnagyobb politikai pere volt. Nem jelentősége tette azonban ezzé, hanem elindítóit, akik szándékosan provokálták ki, s akik ezt a két egyszerű és mindennapi sajtópört a románság nagyvonalú nemzeti küzdelmévé akarták formálni. Jól tudták ugyanis azt, hogy bármilyen kimenetele is legyen, csak használni fog a románságnak azzal a ténnyel, hogy az

²³ T. V. Păcățian. i. m. 552. l.

egész világ figyelmét felhívja a pör tárgyára: a magyarországi románságnak nemzeti és politikai törekvéseire.²⁴

A Replica- és Memorandum-per által nyújtott kiváló és páratlan alkalom kihasználása, vagyis a tárgyalások során kifejtendő európai propaganda megszervezése és lebonyolítása a Liga feladatává lett, s a Liga valóban a szokottnál is erőteljesebb energiával vezette akcióit. Egyrészt a magyarországi románságot szervezte meg azzal a gondolattal, hogy a tárgyalásokon megjelenő, összetoborzott román tömegek az egész románság együttérzését bizonyítják a külföld előtt. Másrészt az egész külföldet elárasztó hírszolgálati szervezetet létesített a Liga, mely azután a francia, olasz és német hírlapokban a magyarellenes cikkek sorozatát jelentette meg. A román felvilágosításokkal felingerelt európai sajtó mintegy 30 képviselőjét személyesen is elküldte Kolozsvárra. Ezek azután, akik közül Roberto Fava az olasz, Rudolf Eigel az osztrák, Safir Rubin pedig a francia sajtót képviselte, a romániai és a magyarországi román hírlapok tudósítóival együtt sajtó- és távirati irodát rendeztek be és cikkeikkel az összes nyugati újságokat elárasztották.²⁵

Ezek az egyoldalú hírlapi tudósításokon kívül gyűlölködő röpiratok tömegét is terjesztették, amelyekből elszörnyedve értesültek a jóhiszemű külföldiek, hogyan akarják a magyarok a kolozsvári fajtörvényszéken 25 ártatlan román ember életét kioltani(?).

A tudományos világ képviselői is hitelt adtak ezeknek a román vádaknak s még a politikai élet vezetői közül is sokan támogatói lettek a román ügynek. Clémenceau magyar-gyűlölete a Memorandum-pör idejébe nyúlik vissza, Seaton Watson (Scotus Viator) és Wickham Steed is ekkor kezdték meg akciójukat a monarchia ellen.

Azok az anyagi és erkölcsi áldozatok, amelyeket a Liga Culturală a propagandahadjárat eredményeiért hozott, várakozást felülmúló sikerrel jártak. Egész Európa közvéleménye elfordult tőlünk s bent az országban a »jogtalan üldözés« még az eddiginél egységesebbé kovácsolta össze a románságot. Azt a tényt, hogy Őfelsége egy év múlva az összes elítélteknek kegyelmet adott, továbbá, hogy a nemzetiségi izgatások miatt betiltott román nemzeti párt valójában e rendelkezés után is folytatta működését, természetesen már nem siettek a külföld tudomására hozni. A Memorandum-pör után egész Európa nemzetiség-elynyomással vádolt minket és a magyarság semmit sem tett, meg sem próbálkozott a közvélemény felvilágosításával. Államügyész és államfogház útján reagált továbbra is az izgatók támadásaira, ahelyett, hogy egész társadalmi és politikai életét e cél szolgálatába állította volna. »Valójában, amikor egész Európa a Nemzeti Erőszakot alkal-

²⁴ Jancsó Benedek i. m. 151. l.; Román források szerint: „A román nép nem veszhet, hanem csak nyerhet e pör által.” Tribuna, 1894. április 1/13.

²⁵ Enciclopedia României. I. 787. l.

mazta, mi erre gyöngék voltunk, mi csak az erőszak látszatát kellettük fel.«²⁶

A nagy sajtóperek által felvert hullámok azonban lezajlásuk után még korántsem csendesedtek el. A monarchia nemzetiségeinek 1893. évi bécsi s 1895. évi budapesti gyűlései alkalmával újból és újból foglalkoztatták a külföldet az erdélyi kérdés problémáival s még a magyarság 1896. millenáris ünnepségeit is a maguk javára használták fel. Külföldön, Bécsben és Párisban nagyszabású meetingeket rendeztek ez alkalomból, amelyeken tiltakoztak a szerintük sajtóosan magyar jellegű évfordulós ünnepségek ellen.²⁷

A Liga Culturală 1896-os akciói egyszersmind lezárták a román propaganda első korszakát. A romániai zavaros belpolitikai viszályok aláásták ugyanis a Liga belső egységét is és külföldi tagozatainál fellépő korrupció lerombolta a tekintélyét. 1904-ig a »haldoklás« állapotában volt s újjászületése és második fénykora csak az ekkor megválasztott új főtitkár, Iorga Miklós személyének tulajdonítható, aki egyúttal »dinamikus erővel« formálta át a románság egész nemzeti történetét is.²⁸ A nemzeti szellemnek ebben az időben újonnan s minden eddiginél nagyobb erővel felébredt korszakában Iorga kulturális és nemzeti propagandájával a határokat igyekezett eltörölni s »kategorikus imperativusként« tűzte ki a nagy célt: az összes románok politikai egyesítését.²⁹ Egyrészt az idegen uralom alatt élő románok nemzeti öntudatát igyekezett elevenebbé tenni, másrészt viszont a román kérdés külföldi ismertetését helyezte új alapokra. Első célkitűzésének megfelelően a magyarországi románok ekkor fellépő, fiatal radikális nemzedéke valóban főleg e romániai új szellem hatására a szászvárosi »Libertatea« és Gogaék budapesti »Luceafărul«-ja lapjain teljesen átalakította a Kárpátokon inneni románok politikai, szociális és kulturális felfogását.³⁰ A megújhodott Liga Culturală külföldi propagandájának működése pedig 1904-től kezdve egyenes vonalban vezetett a végső kifejlődés felé.

²⁶ *Hóman-Szekfü*: Magyar történet. VII. 376. kk. 1.

²⁷ A bécsi tiltakozó meetingen, amelyet az osztrák keresztény-szocialista párttal egyetértésben tartottak meg, az utóbbiak felfogásához alkalmazkodva a millenáris ünnepségeket a románok zsidó-magyar jellegűnek tüntették fel. „Le millénaire... est une fete qu'on ne peut pas dire spécifiquement magyare, mais bien judeo-magyare.” *Pascu Etienne*: Un meeting de protestation a Vienne contre les fêtes au millénaire hongrois (1896). *Revue de Transylvanie*, 1939. V. No. 3. 366. l. A párizsi gyűlésre vonatkozóan ld. *Pascu*: Un meeting roumaine, serbe, et slovaque en 1896. *Revue de Transylvanie*, 1939. V. No. 2. 232. kk. 1.

²⁸ *Al. Olteanu*: Liga Culturală și Unirea. „Familia”, 1939. jan. 24. 83. l.

²⁹ *Patria*, 1929. I. 30.

³⁰ Szem előtt kell tartanunk azonban ennél a megállapításnál azt a kétségbevonhatatlan tényt, hogy ez a fiatal és szélsőséges irányokat követő román nemzedék szoros romániai összeköttetései ellenére a harcához szükséges szellemi fegyvereket elsősorban a magyar művelődésből, az őket körülvevő magyar kultúrlétkörből merítette. Kultúrtörténeti vonatkozásaiban ezeket a megfigyeléseket *Gáldi László* fejti ki: Goga pesti évei és a Luceafărul, Bp., 1941. c. tanulmányában. A kérdés politikai történeti részét pedig *Polónyi Nóra*. A hazai románság politikai, szociális és kulturális felfogása a XX. század elején c. sajtó alatt lévő tanulmánya dolgozza ki.

A MEGÚJULÓ MOZGALOM

A ROMÁN PROPAGANDA 1904-től 1914-ig terjedő szakaszában Iorgáé a vezető szerep, aki felismerte a Liga Culturalában elfoglalt állásának gazdag lehetőségeit és fel is használt minden eszközt azok gyümölcsöztetésére. Eredményt annál könnyebben sikerült elérnie, mivel 1907-ben a román szenátus erkölcsi testületnek és jogi személynek ismerte el a Ligát s ez a tény egyúttal az állam legmesszebbmenő anyagi és erkölcsi támogatását is biztosította számára. Az információs jellegű propaganda-művek tömegével árasztották most el a külföldet s újult erővel használták fel ismét minden lehetőséget a román mozgalom ébrentartására. Az 1906-os bukaresti kiállítás jó alkalmul szolgált e szempontból, valamint az idegen országokban tartózkodó románok lelkes buzgólkodása is. A külföldi propaganda irányítóhelye ebben az időben Bécs volt. A kereskedelmi attasé minőségében ott tartózkodó Moroianu, a román hírverés e kipróbált mestere, a Bécsben időző külföldi újságírók körében eredményes és jelentős propaganda-tevékenységet fejtett ki.³¹ Az angol és olasz újságírók képviselőivel szoros összeköttetéseket épített ki, s azokat később gondosan ápolta egészen a világháború kitöréséig. Scotus Viator és Wickham Steed most már szívvel-lélekkel a román ügy harcosaivá lettek s az olaszok közül Franco Caburi, Doda, Ernesto Vercesi és Gayda tartották napirenden lapjaikban az erdélyi román kérdést. A Bécsben tartózkodó románok francia és angol barátságot szorgalmazó csoportján kívül a század elején jelentős befolyással bírt a Popovici által irányított osztrák-barát románok tábora, akiknek tekintélyét a trónörökös Ferenc Ferdinánddal való kapcsolataik növelték. A föderális Ausztria terveit azonban idővel mind kevesebb román tette magáévá, az egyensúly az antant-barátság felé lassan aránytalanul eltolódott.³² Iorga és Moroianu munkálkodásán kívül a romániaiak közül Filipescu, Take Ionescu, Cantacuzino, az erdélyieknél pedig Goga Oktavián és Lukács László munkálkodott a román törekvések érdekében s együttes működésük eredményezte, hogy »a világháború kitörésekor az erdélyi kérdés az európai külügyi hivatalokban ismeretes volt.«³³

A román propaganda 1914–1920 között már jól megalapozva folytatta működését, méretei azonban ekkor minden eddigi tevékenységet messze felülmúló hatalmas arányokban bontakoztak ki. A háború és békekötés éveiben a románok érveiknek egész fegyvertárát felvonultatták a külföld előtt. Ezzel mind azt akarták bebizonyítani, hogy az összes románok egyesítése a történeti jog,

³¹ G. Moroianu i. m. 54 l.

³² *Eöttevényi Olivér*: Ferenc Ferdinánd. Bp., 1943. 167. kk. I.: *Const. Grauer*: Cu privire la Franz Ferdinand. H. n. 1935.

³³ G. Moroianu i. m. 179. l. „Au moment ou la grande guerre a éclaté la Question Transylvaine était une question connue des chancelleries européennes.”

népi demokrácia, a nemzetiségi elv érvényesülésének és a kelet-európai egyensúlynak egyaránt elengedhetetlen feltétele.³⁴

A külpolitikai antant orientáció erősödésével párhuzamosan a románság külföldi gyülekezőhelye Bécs helyett mindinkább Párizs lett, ahol az antant hangadó elemein kívül a monarchia többi nemzetiségeinek vezetőivel is kapcsolatba kerültek. Itt alakították a románok is a csehek példájára a rendszeres propaganda fenntartására egy állandó szervet, a »Consiliul Unității Române«-t, mely sajtóorganumával, a népszerű »La Roumanie«-val együtt nagy lépésekkel vitte előre az erdélyi kérdés franciaországi népszerűsítésének ügyét. A Consiliul vezetői Take Ionescu, Lukács László és Goga barátságos kapcsolatokat létesítettek azután a befolyásos politikusokhoz, így Clémenceauhoz s Poincaréhoz és a cseh nemzetiség nagy harcosával, Benessel az együttműködés szálait itt kezdték fenni.

Az antant másik központja, az angol főváros is fontos működési területe volt a román háborús propagandának. Itt Moroianu irányította az akciókat, ő fűzte még az eddiginél is szorosabbra az angol közéleti vezetőkkel való kapcsolatokat s keresett újabb támogatókat a román törekvések számára. A románság nagy pártfogója, Wickham Steed házában barátságos megbeszélések keretében találkoztak a románok a legjelesebb francia, olasz, angol, sőt japán és amerikai politikusokkal is, akikkel megvitatták közös ügyeiket. Seton Watson még folyóiratot is szerkesztett „The New Europa” címen a monarchia nemzetiségi érdekeiben, Allan Leeper, Lloyd George miniszterelnök titkára, pedig egyenesen felszólította a románokat, hogy Memorandumban fejtsék ki az angol külügy-minisztérium előtt a jövő Nagy-Románia nemzetiségi politikájának elgondolását.³⁵ Az angol közvélemény azonban ilyen erőfeszítések ellenére is a békekötés éveiben sem volt feltétlenül a román törekvések mellett, sőt 1920-ban határozottan a magyarok felé mutatott rokonszenvet. Vaida-Voivod Sándor miniszterelnök 1920-ban Londonban tett látogatásával tudta csak feloldani ezeket az ellentéteket. Eredményes »missziójával« sikerült a Románia iránt tanúsított bizalmatlanság utolsó foszlányait is eltüntetni.³⁶

Az angol közvéleményhez hasonlóan az Egyesült Államok sem állottak teljes mértékben a román törekvések pártján. Amerika még a háború utolsó éveiben is meg volt győződve az osztrák-magyar monarchia fenntartásának szükségéről s Kossuth és az emigráció emléke Magyarországot tette rokonszenvessé előttük.³⁷ Ilyen körülmények között a román kormány fontosnak találta egy bizottság Amerikába küldését, amelynek feladatául az Egyesült Államok vezetőinek és a közvélemény rokonszenvének megnyerését tűzte ki. A feladat annál is inkább szükségesnek látszott, mivel Amerika háborús készülődései, felszerelésének óriási arányai bebizonyították

³⁴ Mikó Imre i. m. 8. l.

³⁵ G. Moroianu i. m. 62. l.

³⁶ *Tilea V. V.: Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919–Mart. 1920. Sibiu, 1925. 38. l.*

³⁷ *Stoica Vasile: In America pentru cauza românească. București, 1926.*

az ottani románok előtt, hogy az Egyesült Államok képviselőinek a háború végső kifejlődésére és a béketárgyalások menetére döntő befolyásuk lesz. Lukács László, Moța és Stoica, a román küldöttség tagjai tehát minden energiájukat latbavetették a cél érdekében s a sajtó megnyerésével párhuzamosan a vezető politikusok meggyőzését is megkísérelték. A »Washington Post« és a »New-York Times« csakhamar a román ügy jóakaró támogatóivá lettek s az Egyesült Államok államférfiainál kieszközölt személyes kihallgatások útján pedig azok rokonszenvét is sikerült megszerezni. Th. Roosevelt, az Egyesült Államok volt elnöke például, aki eddig meg volt győződve a Habsburg-birodalom civilizatorikus szerepéről, a román küldöttséggel folytatott audiencia után már szívvel-lélekkel egyetértett a román törekvésekkel. A cseh propaganda példáját követték a románok – saját bevallásuk szerint – amerikai ténykedésük alkalmával is. Stefanik, majd Masaryk jóakarató tanácsai nagy lépésekkel vitték előre törekvéseiket. Útmutatásaikat felhasználták akkor is, midőn a kormány tagjainak megnyerése után elsősorban tudományos körökkel vették fel a kapcsolatokat s a politikai tényezők felvilágosítását, tájékoztatását is tudományos színezettel végezték.³⁸ A rendszeres propagandaszervet Amerikában a Stoica által alapított »Liga Națională Română din America« kereteiben építették ki, ahol »minden lehető eszközt« igénybevettek céljaik eléréséhez. Szívós kitartással folytatott működésüknek meg is lett az eredménye: az Egyesült Államok kormánya 1918. novemberében hivatalos formában is kijelentette, hogy »szimpátiával viseltetik az összes románok nemzeti egységének megvalósítása iránt és nem fogja elmulasztani, hogy a maga idejében befolyását a román nép politikai és területi jogai érdekében érvényesítse...«³⁹

Az Egyesült Államok legfőbb hivatalos fórumának fentebbi jelentése nem maradt üres formáság. Briand 1917. január 10-i jegyzéke, majd Lloyd George 1918. január 5-i nyilatkozata után Wilson elnök 14 pontja között is ott szerepelt a nemzetiségi elv és önrendelkezési jog az antant hadicéljai között. Bár az Egyesült Államok elnöke csak Ausztria-Magyarország népeinek »autonóm fejlődéséről« akart tudni, a győztes államoknak a románság törekvéseivel megegyező politikai érdekei miatt s a kitartó és ügyes propaganda-hadjárat hatására a románság reményei a legnagyobb mértékben beteljesedtek: megszületett Nagy-Románia. A háborúelőtti magyar nemzedék vétkesen jóhiszemű és közömbös magatartásával öntudatlanul hozzájárult a románság külföldi ténykedésének megkönnyítéséhez. A román propagandának így az európai országok közvéleményében teljes mértékben sikerült elosztatni »az Ausztria-Magyarországról virágzó legendák«⁴⁰ emlékét.

POLÓNYI NÓRA

³⁸ »Így az embereknek bizalmuk volt abban, amit mondtam.« Stoica, i. m. 39. l.

³⁹ Stoica i. m. 51. l.

⁴⁰ „Legendele înflorite despre Austro-Ungaria.” Stoica i. m. 12. l.

MAGYAR FIGYELŐ

AZ OLASZ VÁLTOZÁSOK

Felületesen gondolkodók, akiknek elképzeléseit nem a tárgyilagosság, hanem a világnézeti rokonszenv, vagy ellenszenv irányítja, igen kényelmesen azt hiszik, hogy 1943. július 25-én, az olasz fascista nagytanács drámai ülése után végleg megbukott a fascizmus és nem támad fel többé. Az ilyen elképzelés nélkülözi a történelem tanulságait és nem számol azzal, hogy egy önálló, eredeti államszervezési ideológia a történelem során még sohasem tűnt el nyomtalanul s ha a külső körülmények, vagy az emberiség helyzetének különböző alakulása időnkint lappangó életre kényszerítették is az autonóm ideológiákat, mindig előbukkant egy-egy korszak, amelyben létjogosultságukat újra megtalálták. Így kell megítélnünk a fascizmus mostani összeroppadását is. A külső formákat pillanatok alatt felszámolták, a jelvények eltűntek, a fascio, a szimbólum láthatatlanul elhomályosult, a lényeg, az eszme azonban változatlanul megmaradt.

Az átlagos újságolvasó általában a következőket tudja az olasz eseményekről: a fascizmus agonizálása, amely még 1941. június 10-én Olaszország hadbalépésének napján megindult, 1943. július 19-én, Róma bombázásakor, kríziséhez ért. Ugyancsak július 19-én, amikor az Örök Városra 700 tonna gyújtó és robbanó bomba hullott, egy kies fekvésű északolaszországi városkában, Feltreben Mussolini megbeszélést folytatott Hitlerrel. Róma bombázásának tragikus estéjén tért vissza Mussolini

a Termini pályaudvarra. Az érkezésére kirendelt újságírók feljegyzik, hogy Mussolini igen hallgatólag és rendkívül enigmatikus arccal szállott ki a termes kocsiából. Mialatt autójával behajtott a Palazzo Veneziaáig, láthatta a bombázás utáni izzó hangulatot. Sziciliából kedvezőtlen hírek érkeztek. Alighogy leült hivatalának íróasztalához, egymásután jelentették be látogatásukat a fascista nagytanács tagjai és arra kérték Mussolinit, hogy mielőbb hívja össze a nagytanácsot és ott félreérthetetlenül foglaljon állást Olaszország égető bel- és külpolitikai kérdéseiben. Mussolini engedett a rábeszélésnek és 1939 december 7-e óta először hívta ismét össze a fascista nagytanácsot 1943. július 24-én délután 5 órára. Az ülésről előzőleg hivatalos közleményt nem adtak ki. A hír mégis gyorsan terjedt el Rómában, úgy hogy szombaton, július 24-én délután már sűrű tömegek lepték el a Piazza Venezia terét. A Villa Torlonia, Mussolini magánlakása és a Palazzo Venezia között erős rendőri és katonai felkészültség biztosította az útvonalat. 5 óra előtt 5 perccel Bastianini külügyi államtitkár kíséretében megérkezett Mussolini. Nem tekintett sem jobbra, sem balra és a tőle megszokott ruganyos léptekkel fölszaladt a lépcsőkön. A tanácskozó teremben már teljes számban jelen voltak a fascista nagytanács tagjai. Mikor Mussolini belépett, jeges csönd fogadta. A Duce szűrős szemekkel végignézett a fascista nagytanács tagjain, majd belekezdett utolsó beszédébe.

Másfélórán keresztül magyarázott, érvelt, hevesen vádolta volt munkatársainak egyrészét, haragosan megróttta az árulókat s miközben egyre fokozódó hévvel teljesen átadta magát a szónoki lendületnek, dühösen csapkodta a történelmi nevezetességű íróasztalt. Hirtelen, egy rövid, lakonikus mondatral befejezte beszédét. Ugyanaz a jég hideg csönd fogadta a beszéd végét is. A többit már a hivatalos jelentéséből ismerjük. 10 órás drámai feszültségű tanácskozás után Mussolini meghajlott a többség akarata előtt és belenyugodott abba, hogy Grandi, a fascista nagytanács elnöke a királyhoz és a császárhoz forduljon a hatalom átvételének érdekében.

A fenti, napisajtóba való színezebb leírás hézagosan világítja meg azt a tényt, hogy a fascizmus hirtelen összeroppanása, a rendszer belső ziláltsága mellett főképp a külpolitikai és háborús körülmények miatt következett be. Mindaz, amit Mussolini és legközvetlenebb eszmei barátja a fascista ideológia felállításával alkottak, mindaz, ami érdem, vagy ami esetleg téves és eléggé át nem gondolt álláspont volt a rendszerben, a párt bukásakor szóba sem került, hanem a likvidálást még a legfigyelmesebb szemlélő is az olasz nép békeakarátának és a fascizmus által kezdetű háború rosszfordulásának tulajdonítja.

Évek távlatára van szükség ahhoz, hogy a fascizmus bukásáról elfogadható bírálatot mondhassunk. A huszadik század új állam- és nevelésfilozófiája július 25-én csak gyakorlatilag bukott el, s aki felfogja a történelem nagy tanulságait, tisztán látja, hogy az eszme, mint autonóm elgondolás nem bukott el. A francia forradalom ezelőtt 128 esztendővel omlott össze, s amit a bécsi kongresszus résztvevői 1815-ben mint soha fel nem támadót elparentáltak, 1848-ig lappangott a szívekben, hogy akkor ismét diadalra vigye a szabadság

és az emberi jogok eszméjét. Éppen úgy, mint a Revolution, a fascizmus is a szükségből és az emberi természet egy töredékének a kényszerűséggel való szerencsés találkozásából született. Fogamzása és embrionális fejlődése méltó volt egy igazi, az eklektikus álláspontot kizáró eszme elindulásához. Hogy ismét a francia forradalommal állítsuk szembe a mostani eseményeket, 1789 reakciót jelentett az önkény, a monarchikus zsarnokság és a szociális egyenlőtlenség ellen, a fascizmus pedig a túlzott liberalizmusban a felelősség kétértelműsége, a gerinctelen kifinomult polgárság ellen kezdte el előbb az eszmei alapok lerakását, majd a természetéhez hozzátartozó dinamikus megvalósítást. Ami a legszembeötlőbbben forradalmibb a fascizmusban, az az egyén totális átformálására való törekvés.

Ha Mussolini nem is vindikálhatja magának a fascizmus eszmei alapjainak megteremtését, senki sem tagadhatja, hogy politikai zsenije és egyéniségének varázsa mindennél jobban rányomta bélyegét a történelem egyik legnagyobb politikai kísérletére. Új embertípust akart teremteni, aki a hősi élet-szemléleten keresztül keresi az életnek viszonylagos célját. A fősúlyt ő is a nevelésre, tehát az ifjúságra fektette. A katonás fegyelem, a közösségi érzés kifejlesztése, az egyéniség felesleges csillogásainak lenyeseése, az önzetlenség, de egy időben a szabadságjogok korlátok közé szorítása tartoztak a Mussolini-féle nevelés legjellegzetesebb eszközeihez. Mussolini, mint minden új irányt adó államférfi, a lélek és az erő között választhatott. Ő az erőt részesítette előnyben és ez okozta egyéni bukását. Mert azok, akik látszólag megmaradtak a lélek mellett, erőben is hatalmasabbnak bizonyultak, mint az erő hivatalos képviselői.

Ha pontokba akarjuk sorolni a fascizmus előnyeit és hibáit, a tévedések száma annyival több,

amennyi pontosan elég volt a mosztani letörés bekövetkezéséhez.

Előnynek mondhatjuk a következőket:

1. A fascista Olaszország külpolitikája 1922-től az európai hadjárat megindulásáig a hagyományos olasz külpolitika útján járt. Szem előtt tartotta Itália változhatatlan geopolitikai helyzetét, amely a Földközi tenger térségében csak kölcsönös engedékenység keretében tarthatja fenn az olasz érdekek védelmét. Egészen az abessziniai expedícióig az olasz külpolitika számolt azzal, hogy a brit világbirodalommal konfliktusba nem szabad keverednie, mert tengerparti állam lévén, a brit politika legvégső atoutja, a flotta mindig biztosítani tudja Nagybritannia számára az utolsó szó erejét. Ez a külpolitika Olaszország számára az utóbbi évszázadban szinte axiómává változott.

2. A páriszkörnyéki békeszerződések a győztes Olaszországban is keserű visszhangra találtak. Az olasz nép meggyőződése szerint Versaillesben nem elégitették ki Olaszország vitális igényeit, ezért Olaszország a világháború utáni külpolitikai kapcsolatait nem hatotta át a győztes hatalmak elszigetelődési álláspontja, hanem kereste a kapcsolatokat a Trianonban, Versaillesben és Neuillyben megcsonkított országokkal. Ez a megbékélés szellemének jegyében felállított olasz külpolitikai elgondolás később általános rokonszenvvel találkozott az egész világon.

3. Az olasz külpolitika előnyére írhatjuk azt is, különösen az abessziniai hadjárat előtti időre értve, hogy a megbékélésre irányuló kísérleteket és javaslatokat mindig a legőszintebben támogatta.

4. Belső vonatkozásban különösen a fascizmus építkezései emelkednek ki. Ha a szellemi újjászületés jelei nem is mutatkoztak, az alkotó szellem külsőleg egész sor impozáns alkotásban megnyilvánult.

Vasútak, villamos művek, duzzasztó gátak, kikötők, hajók, bérpaloták, egyetemek, kórházak, különböző szociális intézmények mindig magukon viselik a fascizmus anyagi alkotó szellemét.

5. Érdekes kísérletet hajtott végre a fascizmus az alsóbb társadalmi rétegek szociális viszonyainak megoldására is. Az elesettek, a munkaképtelének és a munkanélküliek felkarolását az állam vette kézbe. Ez az első átfogó kísérlet, amely a történelemben elvből gyakorlatra is áttevődött.

6. A fascista nevelési rendszer meg tudta változtatni sok esetben az olasz lélek olyan sajátosságát, amelyet nagy általánosságban nem szoktak az egyén javára írni.

7. A totalitarizmusok vallásellenességét nem vette át. Egyezményt kötött a Vatikánnal és a katolikus egyház számára teljes szabadságot biztosított.

Hibái, amelyek mostani bukását okozták, sokkal számosabbak és nagyobb jelentőségűek, mint erényei voltak.

1. Mussolini kijelentése szerint, annak, aki embereket akar kormányozni, ismernie kell az embert. Ezen az egy ponton Mussolini végzetesen tévedett. Azt hitte, hogy az ember egy a priori tétel alapján gyúrható, formálható, és elfelejtette, hogy az egyéniség letörése és megnyirbálása kiöli az emberekből az életkedvet és az alkotás utáni vágyat.

2. A szellem kárára mindig az erő és a közvetlen eredmény javára döntött. Ennek a megállapításnak a helyességét legjobban az bizonyítja, hogy az abessziniai hadjárat előtt megindult angol-olasz egyezkedő tárgyalások eredményét nem tudta türelemmel bevárni, hanem az erőszak alkalmazásával igyekezett Olaszország érdekeit szolgálni, azontúl pedig egy militarista nagyhatalom demonstrációját akarta komoly formában megvalósítani.

3. Hibája a fascizmusnak, hogy nem látta be a monarchikus államforma olasz vonatkozású előnyeit és nem méltányolta a savoyai ház hervadhatatlan érdemeit.

4. Nem volt eléggé hajlékony és alkalmazkodó a hasznavehetetlennek bizonyult elvek megváltoztatásánál. Így Mussolini, bár maga személyesen híve volt az egyén szabadságának, egyetlen egy intézkedést sem hozott, amely az egyénre nyomasztólag ható korlátokat megkönnyebbitette volna, ezért Olaszország az utóbbi húsz évben szellemi téren nem produkált élvonalbeli egyéniségeket, akik pedig feltétlen szellemi tekintélyek voltak az olaszok közül, mint Benedetto Croce, Guido de Ruggiero, Toscanini, stb., nem tartoztak a fascisták közé.

5. A fascista külpolitika 1936 óta feladta realista elgondolásait és a nemzeti érdekeket világméretű érdekekkel kombinálta. Elfordult az angol barátság keresésétől s mivel a fascista Olaszország is kisméretűnek érezte magát, a vesztes államok felé orientálódott. A Népusnak megüzent háború elhatározó lépés volt Olaszország külpolitikájának szempontjából. Félreértéhetetlenül szembe került az angol-szászok érdekeivel és ezzel egyidőben Anglia és az USA hatalmi fölényével. A magárahagyatottság kijelölte az olasz külpolitika további útját: külföldi kapcsolatait és hatalmi aspirációinak megvalósítását csakis Németország oldalán kereshette.

Hézagos és hiányos kép ez az olasz változások felméréséhez. Ami három hét távlatából megállapítható, az az, hogy a fascizmus az ideológiák harcában az első menetben kiütéses vereséget szenvedett, mert az örök emberi törvények legjelentősebbikét, a szabadságot, nem részesítette abban a kegyben, amely nélkül tömegeket nem lehet egy új rendszer mögé állítani.

Nagy József

DÉL-ERDÉLY IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI ÉLETE

A magyar történelemben szinte törvényszerűen ismétlődnek azok az újrakezdések, amelyekre az egész nemzet, vagy egy-egy jelentős része kényszerült a századok során egészen napjainkig. A tatárjárás, Buda várának eleste, a török elnyomatás alól való felszabadulás, a negyvennyolcas szabadságharcot követő elnyomatás és a Trianonban történt országcsontkítás után mindig újra és újra vissza kellett térnünk nemzeti létünk megmaradt alapjaihoz, hogy a romok és csonkaságok helyén megint felépüljön a nemzethez méltó emberi és magyar élet. Különösen gazdag azonban az újrakezdésekben történelmünknek az a korszaka, amelyben benne élünk. Trianon után egyidőben kellett elvégeznünk a magyar föld szétszakított részein az újrakezdések egész sorát a csonka országban éppen úgy, mint Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken és az őrségben. S az újrakezdések száma még megsokszorozódott a megszállt területek bizonyos részeinek felszabadítása után nemcsak általában a megnagyobbodó országban, hanem magukban a vizsztatért országrészekben is, és még inkább az idegen megszállás alatt maradt s az előbbinél súlyosabb kisebbségi sorsba süllyedt magyar területeken. Mekkora biztatás azonban a mai magyar nemzedékek számára az, hogy ezekhez az örökös újrakezdésekhez még eddig mindig eléggé erősnek bizonyult a nemzet s minden rétege, és a magyar életet hordozó föld minden része! Olyan bizonyosága ez mai történelmi sorsunknak, hogy ezt szívünkbe vésve, csak bizakodással nézhetünk a vajdú jelenből az ismeretlen jövő felé.

Ezekkel a gondolatokkal olvastuk végig a magyar újrakezdés egyik beszédes bizonyosságát, a dél-erdélyi magyarság »Szépirodalmi

és ker. Közművelődési Szemláját», az Aradon megjelenő *Havi Szemlét*. Annak a viszonyosságnak az alapján, amely evileg megszabja a magyar államnak az északerdélyi románsággal és a román államnak a délerdélyi magyarsággal szembeni magatartását, már nagyon régóta vártuk, hogy a Kolozsvárt megjelenő *Viața Ilustrată* (Az Élet Képekben) című román folyóiratnak megfelelően odaát is napvilágot lásson egy magyar irodalmi és keresztyén közművelődési folyóirat.

A *Havi Szemlének* hozzánk eljuttott első száma még nem jogosít fel a bírálatra, hanem egyszerűen mély és őszinte örömrre készlet. Az első pillanatban meglep, hogy a folyóirat éppen Aradon jelenik meg, holott köztudomás szerint más város a délerdélyi magyarság szellemi központja. De végignézve a munkatársak során, megállapítható, hogy így is megvannak a kapcsolatai Dél-Erdély minden részével s a szemle, melyet a folyóirat havonként tart a délerdélyi irodalmi és ker. közművelődési élet felett, alkotó írókról, művészekről, nemzetnevelőkről, és irodalmához, ker. közművelődéséhez ragaszkodó népi közösségről nyújt biztató képet.

A szerkesztő bizottságban az aradi Fischer Aladár minorita gimnáziumi igazgató, a költő Olosz Lajoson és a szerkesztő Molnár Árpádon kívül ott van a tanulmányíró Vita Zsigmond nagyenyedi református kollégiumi tanár is. Az első szám vezércikkírója Gyárfás Elemér, aki írásának alap gondolatát az Evangéliumból meríti: »A búzaszem, ha, el nem vetetik a földbe, egymaga marad; de ha elvetik, ott csodálatosan átalakul és sokszoros termést hoz...« Fischer Aladár, szép írásában az Alföld futóhomokját megkötő akác-fáról ír, magyar jelképül állítja elénk, s szeretné, ha a folyóirat »egy kicsikét hasonlítani tudna a mi akácunkhoz!...« Argay György evangélikus esperes a magyar pa-

rasztságért folytatott önzetlen és jószándékú munkára inti a vezetőket, mert csak így nyerhető meg az egység és a közös munka számára a ma még bizalmatlan falusi nép. Vita Zsigmond Szombati Szabó Istvánról ír tanulmányt, megrajzolva a költő sikereiben és ünneplésekben gazdag éveit s az utánuk következő keserű elhallgatás lelki és művészi okait. Tanulmánnyal szerepel még Abafáy Gusztáv (Móricz Zsigmond nyugaton) és dr. Berthe Nándor (Garay János »Ob-sitos«-a). Dr. Schweitzer József a fenyőerdő szépségeit és természet-tudományi érdekességeit ismerteti népszerűsítő jellegű cikkében. Terjedelmével és üdeségével, mély értelmű humorával és felemelően bizakodó hangulatával valósággal elbűvöl Kacsó Sándor »új népme-séje« a táltos malacról.

A folyóirat első számában ver-sekkel szerepel Olosz Lajos, Szem-lér Ferenc, Nagyfalusi Mihály, egy képpel Acél Ferenc, hárommal pe-dig Vas Albert.

A *Havi Szemlével* kétségtelenül komoly kezdeményezés történt ab-ban az irányban, hogy a kisebbségi erdélyi irodalomnak egy újabb hős-kora induljon meg. A kezdet biz-tató, mert az első szám munkatár-sai között jónéhányan vannak olyanok, akik feltétlenül kezességet jelentenek a kezdeti nehézségek leküzdésére s a számukra immár több, mint két évtizedes kisebbségi erdélyi irodalom hagyomá-nyait folytatva, a magyar szellemi, lelki helytállásnak nemcsak hirde-tésére, hanem hősies megvalósítá-sára is.

A *Havi Szemle* nemcsak Dél-erdélyben, hanem a határokon in-nen is a minden nehézségeken győ-zedelmeskedő magyar szellem újabb bizonyítéka, s éppen ezért, akár-csak Dél-Erdélyben, innen is féltő szeretettel és nem lankadó figye-lemmel kísérjük további sorsát.

*

Az erdélyi képzőművészeknek a kisebbségi sorsban töltött évek

alatt kialakult s ma már szép hagyományokkal rendelkező szervező és szervezkedő készsége újabb jelentős eredménnyel gazdagította az erdélyi magyar képzőművészet történetét. Ez alkalommal azonban nem északerdélyi, hanem délerdélyi képzőművészeti eseményről van szó. A délerdélyi magyar képzőművészek valóságos vándorkiállítást hoztak létre, s ezzel egy év leforgása alatt már háromszor léptek a délerdélyi műpártoló közönség elé. A kezdeményezés Arad és Temesvár festőitől indult el, akik előbb Aradon, majd Temesvárt rendeztek gyűjteményes kiállítást. Mindkét helyt szokatlanul meleg érdeklődést keltettek, és nem várt sikerrel zárták kiállításukat. Így merült fel az a terv, hogy a kiállító képzőművészek számát teljesebbé tesszik a tulajdonképpeni Dél-Erdély képzőművészeivel s az előreláthatólag hatalmas tárlatot Brassóban rendezik meg. A kiállítás június 13-án nyílt meg, s az összesen százötven művel szereplő tizennégy képzőművész valóban Dél-Erdély minden vidékét szóhoz juttatta. A kiállítók névsora a következő: Beleznay István, Gallasz Nándor, Gruzda János, Hajós Imre, Kollár Gusztáv, Lukász Irén, Muhos Kornél, Paál Albert, Pataki Sándor, Soós István, Tsuzó-Leiter Arthur, V. Székely Piroska, Vass Albert és Wolf Károly. Mint minden gyűjteményes kiállítás, ez sem lehetett egységes sem felfogásban, sem színvonalban, a kiállított művek nagy száma nem mutatott a legszigorúbb önbírálatra és válogatásra, de a minden szellemi és nyilvános közösségi élettől elzárt brassói magyarság eltekintett a felfogásbeli és színvonalbeli különbségektől s hatalmas tömegekben kereste fel a kiállítást. A magyarság nagy érdeklődése figyelmet keltett a románság és szászág körében is, úgy hogy szászok és románok egyaránt szép számmal keresték fel a magyar művészek kiállítását. A kiállító művészek főleg olajjal és

vízfestékkel dolgoztak. Muhos Kornél és Kollár Gusztáv fölényes művészettel megalkotott akvarelljei, Pataki Sándor finoman ködös tónusú képei, Paál Albert merész fény- és árnyhatással megfestett tájképei, Gruzda János téli napfényben ragyogó, barátságos havasi tájai, az olajjal dolgozó, de a vízfestmény könnyedségére emlékeztető vásznaival nagy sikert elérő Hajós Imre, Tsuzó-Leiter Arthur látomásszerűen megjelenített tájai és állatkompozíciói, és Vass Albert üdeszínű pasztelljei vonták a leginkább magukra a közönség figyelmét. V. Székely Piroska egy, Gallasz Nándor pedig három szoborral szerepelt a tárlaton, mindkettőjük sikere megérdemelten nagy volt. A kiállítók közül tulajdonképpeni grafikus csupán Beleznay István, akinek rézkarcai képviselték a nagyműtű és ma is világhírű magyar grafikát.

A kiállító tizennégy magyar képzőművész sikere túlnő a képzőművészet határain. Műveikkel mindannyian arról tettek bizonyosságot, hogy lábukat szilárdan megvetették szülőföldjükön, vállalták és viselik a minden eddiginél súlyosabb kisebbségi sorsot, és a bénító viszonyok ellenére rendületlenül alkotnak önmaguk és népi közösségük számára. A magyar léleknek a magasabbrendű művelődési életre való igénye jelentkezett a kiállítás résztvevőiben, megszervezőiben és a látogató magyar közönségben. Meg vagyunk győződve arról, hogy délerdélyi képzőművészeink alkotó munkája nem szétszóródó népi közösség romjain kiviruló virág, hanem annak ez egyre tervszerűbben meginduló délerdélyi magyar irodalmi és közművelődési életnek a kezdetét jelenti, amelynek román megfelelője Észak-Erdély földjén, az önmagában bízó és nemzetiségeire gondotviselő magyar állam jóvoltából már régen túljutott a természetszerű kezdeti és átmeneti nehézségeken.

Nagy Géza

A BEVERIDGE-TERV

A Sir William Beveridge nevét viselő szociálpolitikai program a külföld sajtójában és tudományos köreiből élénk érdeklődést keltett. Magyar részről egy sereg hírlapi cikk és tudományos kommentár jelent meg, amelyek kellő részletességű tájékoztatást nyújtottak a terv elgondolásairól, előzményeiről és fogadtatásáról. Ez fölöslegessé, cikkem szűk keretei pedig lehetetlenné teszik a Beveridge-terv újból való kimentő ismertetését, emiatt az elkerülhetetlen ismétléseken kívül csak néhány elvi szempont tárgyalását vélem célszerűnek.

A fentemlített »szociálpolitikai program« elnevezést óvatosan kell értelmeznünk. Bár a Beveridge elnöklete alatt összeült, az érdekelt szakminisztériumok, állami és autonóm testületek képviselőiből álló bizottság eredeti megbízását tágabban értelmezve, nemcsak a jelenlegi szociális biztosítás újjárendezését dolgozta ki, hanem ezen túlmenően, a szociális biztonság megteremtésére vonatkozó memorandumot nyújtott be – magában a tervben hangsúlyozza, hogy ez számos szociális kérdés tekintetében nem tartalmaz megoldási javaslatokat. A terv tehát *több, mint pusztán a szociális biztosítás reformja, de kevesebb az átfogó szociálpolitikai programnál.*

A terv egyik szakaszának zárószavai szerint: »Az itt javasolt rendszer egyes pontokban forradalmat jelent, de épen a fontosabb pontokban csak fejlődést, amely természetesen következik a multból. Így tehát brit forradalom.«* Ez a patetikus fordulat kontinentális forradalomszemléletünk szerint kissé túlzottnak hat, viszont Nagybritanniában a forradalmak másként szoktak lejátszódni. A terv a szociális biztosítást a szó legtágabb

* Az idézetek Mihelics Vid „A Beveridge-terv” című tanulmányából valók (megj. Budapest, 1943.).

értelmében vett társadalombiztosítássá duzzasztja azzal, hogy a kényszerbiztosítást minden polgárra kiterjeszti, tekintet nélkül jövedelmének nagyságára, egyidejűleg és minden körülmények között meghatározott jövedelmet biztosítva mindenki részére: a gondos számítások alapján megállapítandó létminimumot. Három – a szociálpolitika más területére átnyúló, de a tervezet lényegével szorosan összefüggő – előfeltételt jelöl meg: a gyermeknevelési pótlékot, a preventív és a munkaképességet helyreállító egészségügyi szolgálat általános intézményesítését, végül a munkanélküliség lehető teljes vagy maximális kiküszöbölését. A terv szerint szükség van a szociális biztosítás gyökeres átszervezésére, amely ennek jelenlegi zűrzavaros és áttekinthetetlen rendszerét észszerűen vezetett, egységesített és az igazgatás tekintetében decentralizált biztosítási szervezettel váltsa fel. Ha a szociális biztosítás új rendszere tökéletessé válik, védelmet nyújt az egyik legveszélyesebb társadalmi jelenség: a nyomor ellen. Ezt a terv szerint hiteles és pártatlan – egyébként kézenfekvő – tudományos vélemények is igazolják, amelyek szerint a nyomor okai az esetek legnagyobb részében a keresőképesség átmeneti vagy végleges megszűnésére vezethetők vissza, a továbbiakban pedig arra, hogy a jövedelem nagysága nem áll arányban a család szükségleteivel. A nyomort a jövedelemelosztás újraszabályozásával kell orvosolni, amely a szociális biztosítás tökéletesítése útján és a gyermeknevelési pótlékok bevezetésével érhető el. Ugyancsak tudományos adatokra támaszkodva jelenti ki a terv, hogy az a jövedelem, amellyel Nagybritannia munkabérből élő társadalma már a mult világháború előtt rendelkezett, bőségesen elegendő lett volna a nyomor elhárítására e jövedelem pusztán átrétegzése folytán, amely a nyomor által nem sujtott osztályok

tagjait mindennemű szociális teher viselése alól fölmentette volna. Erre a terv csak annak igazolásáért mutat rá, hogy a nyomor megszüntethető annál is inkább, mert az első világháború az életszínvonal emelkedését és általában véve a haladást nem volt képes meggátolni; így a jelenlegi háború sem zárhatja le a társadalmi fejlődést. Igaz ugyan, hogy az életszínvonal emelkedése egymagában nem szüntette meg a nyomort, de épen ez teszi szükségessé Beveridgeék tervét.

A gyermeknevelési pótlékok sürgős bevezetését a terv nemcsak a brit családok szociális helyzetének javítása céljából javasolja, hanem azért is, mert – amint mondja – ha a születések száma továbbra is a jelenlegi szinten marad, a brit népesség száma rövid időn belül rohamosan csökkenni fog.

A terv a munkaképtelenségi támogatással egyidejűleg természetesen azoknak az okoknak és eseteknek a csökkentését is nélkülözhetetlennek tartja, amelyek a munkaképtelenséget előidézik. Ez egyfelől az átfogó országos egészségügyi szolgálattal érhető el, másfelől a biztosítottak olyanirányú felvilágosításával, hogy kötelességüknek érezzék saját egészségük megővését és a balesetek tőlük telhető elkerülését.

A munkanélküliség kérdését illetően Beveridge abból indul ki, hogy a munkanélküliség teljesen nem küszöbölhető ki, viszont a foglalkoztatottság bizonyos maximális mértéke már szerinte is lehetséges. A kidolgozott terv szempontjából feltétlenül ragaszkodik ehhez a mértékhez, mert – mint részletesen kifejti – tömeges munkanélküliség esetében elgondolásai nem vihetők keresztül. Beveridge becslései szerint a tervnek 8 és fél százalékos munkanélküliséggel kell számolnia, amelyhez majd szociálpolitikai teendőit szabnia kell.

Beveridge nem tekinti feladatának, hogy a munkanélküliség meg-

oldásáról javaslatokat terjesszen elő, viszont néhány szóban rámutat arra, hogy maga a szociális biztonság kiépítendő rendszere is hozzájárulhat majd a munkanélküliség csökkentéséhez, ha a munkanélküliek támogatását összhangba hozzák a munkapiac mozgékonyaságával, úgy, hogy ez munkakeresésre ösztökéli a munkásokat. Ezzel a dolgozó osztályok vásárlóereje megszilárdul és enyhül a gazdasági élet nyomottsága. Ez a vásárlóerő méginkább megszilárdul, ha a biztosítási juttatásokat nem az általános adóbevételekből, hanem a biztosítottak járulékaiból álló autonóm biztosítási alapból fizetik. Az alap ésszerű kezelése szintén fokozhatja a munka utáni keresletet azáltal, hogy a kedvező időkben felhalmozott tartalékokat kedvezőtlen viszonyok között fogyasztják el, egyidejűleg pedig mind a munkaadók, mind a munkavállalók járulékait leszállítják. Előbbi a munkapiac megélénkülését vonná maga után, utóbbi pedig a munkavállalók vásárlóerejét növelné.

Eközben többször hangsúlyozza a terv, hogy fontosnak tartja a mult bevált vívmányainak indokolt mértékben való felhasználását a jövőben is. Így jelentékenyen fokozódnék a szociális biztonság az Angliában magas fejlődési fokon álló önkéntes biztosításon, továbbá a közjótékonyasági alapon folyó szociális népgondozáson keresztül mindazokban az esetekben, amelyekben a »biztosítás kudarcot vall«...

A terv pénzügyi oldaláról kell még megemlékeznünk. A szociális biztonsági alap pénzügyi ellátását – az eddigiekhez hasonló módon – három forrás szolgáltatná: *a biztosítottak, ezek munkaadói és az állam, vagyis az adófizető polgárok összessége.* Az átmeneti nehézségeken pedig a jelenlegi biztosítási rendszer felgyülemlett tőkái és kamatai fognak segíteni. A terv különösen pénzügyi szempontból rak nagy terheket a polgárság vállára, mert a lakosság tetemes része

kettős minőségben vesz részt a biztosításban: mint biztosított, a biztosítási járulék lerovásával és mint adófizető, az állami adó megfizetésével, viszont – jegyzi meg Beveridge – a társadalombiztosítás egységesítése és az ügykezelés racionalizálása következtében ezek a hozzájárulások az eddigiekhez képest jelentősen meg fognak kisebbedni.

A tervezet láthatólag a jelenlegi brit gazdasági és társadalmi rendszer csorbitatlan megőrzésének figyelembevételével készült. A terv egyetlen javaslata, a *népéletbiztosítás államosítása* az, amely a brit gazdasági rendszerbe többé-kevésbé módosítólag nyúl bele. Különböző egészen helyesnek látszik Bruno Rauecker megjegyzése, amelyben megállapítja, hogy Beveridge mindenütt tekintettel volt a tőke érdekeire, mert a javasolt szociális reformokat igyekszik lehetőleg a tőke megterhelése nélkül keresztülvinni. Ennek az álláspontnak logikus következménye, hogy bár a terv szociálpolitikai intézkedései úgyszólván az egész angol társadalomra kiterjednek és a biztosítási előnyök élvezetében egyaránt részesítenek mindenkit – a hozzájárulások a biztosítottak vállaira nem egyformán súlyosodnak. A hozzájárulások összegszerűen egyenlők ugyan – talán csak a vállalkozó bérszámláját terhelik fokozottabban – nyilvánvaló, hogy a kisebbjövedelmű rétegeket jobban igénybeveszik, mint a tehetősebbeket, akik jövedelmük kisebb hányadát kénytelenek az ügy érdekében feláldozni.

A terv érdekessége, hogy a jövedelmek felső határára való tekintet nélkül készült. A terv a dolgok ilyen megoldását üdvösnek tartja az egymás iránti felelősségtudat kifejlesztésében, a szociális biztonság fokozásában, a jövedelmi felső határ figyelembevételének minden visszás következménye nélkül. A nemzeti minimum biztosítása a terv

szerint csak így válhatik lehetővé. Igen nagy figyelmet szentel Beveridge a létminimum kérdésének, viszont másutt alkalmazott szociálpolitikai programmoktól eltérően semmivel sem árulja el, hogy az egyes jövedelmek felső határának megszabására gondolna. Ebben lényegesen különbözik azoktól az elképzelésektől, amelyek az igazságosabb szociális rend megteremtése érdekében elkerülhetetlennek minősítik a jövedelmek bizonyos mérvű korlátozását. Beveridge szociális szemlélete viszont nem az egyenlőség, illetve az arányosság elvén épül fel. A szemlélet helyesége vitatható, az azonban kétségtelen, hogy *a létminimum és a jövedelmek korlátozása közül* – a gyakorlat igazolja, – *az előbbi tartani lehetett, az utóbbi komolyságát a legszigorúbb ellenőrzésnek sem sikerült eddig biztosítani.*

Hasonló szerénységet árul el Beveridge a munkanélküliség kérdésében is, amikor elhárítja magáról a megoldásra irányuló javaslattételt is. A terv körül keletkezett polémia eredményeként mindenesetre leszűrhetjük, hogy a terv kontinentális viszonylatban egyáltalán nem keltette a radikális társadalmi reformjavaslatok benyomását. Ezzel szemben a szociális állapotok korszerűsítését nyugodtan és szenvedélymentesen akarja keresztülvinni, talán inkább nyílik rá alkalma, hogy programjának pozitív előjelet adjon. Ezt mindenesetre a terv legfőbb értékeként kell elkönyvelnünk.

Az angol kormány egyelőre nem fogadta el a javaslatot, innen nézve pedig kissé későnjöttek és elavultnak látszik már. Nem tudhatjuk, hogy Beveridge tervének jövő sorsa mi lesz, az azonban bizonyos, hogy bármiféleképpen alakul majd a szigetországban a szociális reformok ügye, a javaslatban felvetett eszmék és ötletek nem maradhatnak hatástalanok.

Berényi Ádám

SZEMLE

KÖZÉPEURÓPA ÉS A PÁNSZLÁVIZMUS

A MAGYARORSZÁGI NÉMET NÉPCSOPORT Budapesten megjelenő havi folyóirata, a »Südostdeutsche Rundschau« II. évfolyamának 6. számában cikksorozatot közöl Középeurópa és a pánszláv eszme kapcsolatairól. Az egyes cikkeket Dr. Koppen Vilmos, a Völkischer Beobachter berlini munkatársa, Just W. Artur, a »Südost-Echo« budapesti szerkesztője, Brodi András, a magyar országgyűlés ungvári, ruszin képviselője, Dr. Gregorič Danilo belgrádi főszerkesztő, Lalev Ljuben szófiaí publicista és Dr. Kniezsa István, a budapesti egyetem tanára és a Magyar Tudományos Akadémia tagja írta. Érdekességet kölcsönöz a cikksorozatnak, hogy azoknak a nemzeteknek a szakírói szólnak hozzá a kérdéshez, amelyeket Középeurópában a legsúlyosabban érintenek a pánszláv törekvések. Viszont az egyik legkitűnőbb magyar tudós és a külföldi újságírók cikkeiket fajsúly szempontjából az különbözteti meg egymástól, hogy mennyiben indultak ki történelmi tényekből és tapasztalatokból s mennyiben a priori tételekből. Mi csak annyit engedünk meg magunknak, hogy Brodi András állításaival szemben jelezzük kétkedésünket, egyébként kommentár nélkül ismertetjük a Südostdeutsche Rundschau figyelemreméltó cikkeinek a lényegét.

DR. KOPPEN VILMOS megállapítja, hogy a plutokráciának és a bolsevizmusnak Európa ellen folytatott harcában a Sztálin által hirdetett pánszlávizmus alapjában véve pánbolsevizmus, mert a Szovjet-Unió – mint más hatalmi kérdésben is – a cári örökséget világforradalmasító célkitűzései szolgálatába állította. Feloszlatta a komintern szervezetét, amivel a cikkíró szerint csak az a célja, hogy eloszlassa Angliának és az Egyesült Államoknak, valamint a kis szláv népeknek a bolsevista törekvések mérlegeléséből fakadó bizalmatlanságát. Ezzel szemben Sztálin (kinek a végső célja változatlanul a nemzeteknek a »sarló és kalapács« alá tömörítése) fölelevenítette a *Danilewski* és társai által csaknem háromnegyed évszázaddal ezelőtt kidolgozott pánszláv föderáció gondolatát.

»Ha ez a nagy orosz gondolkodó (Danilewski) – írja Koppen doktor – a cári imperializmus sok körültekintést igénylő mozgalmát hasznosítani akarta és bármilyen föderáció megvalósulásától egy állítólagosan tervszerű európai kettéhasadás folyamatának megindulását remélte, úgy Sztálin számára is ezeknek a jelszavaknak a felelevenítése csupán eszközként szolgálhat célja elérésére. A Szovjet-Unió már többé nem »szláv-anyácska«. Többet törölt ki tudatosan a cári állameszme politikai lényegéből, minthogy még ma is a szláv kultúrélet hordozójának tartják, a Szovjet-Unió a proletár világgöztársaság központjának tekinti magát. A Kreaml számára ennél fogva a pánszlávizmus nem más, mint egyike azoknak a számos cselofogásoknak és kétszínű játékoknak, amelyek Moszkvát közelebb sodorják e távoli célokhoz. Számításai világosak: elérni azt, hogy a keleti és a déli szlávyságot pánszláv szólamokkal magához kösse, illetve csatlakozásukkal lezárja a bolsevista térfoglalás egyik szakaszát, mert ezáltal már be is hatolhatott a nyugati félteke bástyaiba. A Szovjet Berlin és Istambul, Prága és Belgrád ka-

pui előtt, valamint az Adria és az Égei tenger partján Európa bolsevizálódásának legesalhatatlanabb jele volna... Az a szovjet terv, amely a szláv államokon kívül Romániát, Görögországot, Finnországot és Magyarországot, valamint a balti államok mindegyikét a legnagyobb magától értetődöttséggel bekebelezi a bolsevizmus »biztonsági övezetébe«, bizonyítja, hogy a pánszlávizmus gondolatrendszere Sztálin számára a legelfogadhatóbb fedő-érv keleti és déli térhódítására. Ehhez Moszkva szövetségesel beleegyezését már megnyerte. Tehát most is ugyanazok a törekvések érvényesülnek, amelyeket Danilewski az akkori Oroszországnak írt elő.«

Az orosz pánszláv eszme Oroszországnak azt a fikcióból született elhivatottságát hirdette, hogy mint a szlávok első harcosa, köteles ellentállani a »keleti butaságnak« és a török elnyomatásnak. A kis szláv népek pedig oltalmazójukat keresték a cári Oroszországban. Az első világháború után bekövetkezett összeomlás megsemmisítette mindezeket a reménykedéseket, sőt az elbalkániasodás jelenségének lettünk a tanúi. Szláv testvériségről szó sem lehetett: a horvátok szerb iga alá kerültek, a szlovákokat a csehek, az ukránokat a Szovjet rohanta le és a régi orosz-lengyel ellentétek jelentékenyen kiéleződtek. Azok a szláv népek, amelyeket Sztálin ma pánszláv jelszavakkal tüzel – mintegy ugródeszktől készítvén a maga számára Európa belsejének meghódítására – az újjarendezett Európában egyéni súlyuknak és értéküknek megfelelő szerephez jutnának – írja cikke befejezésében Koppen doktor.

A SZOVJET-UNIÓ NEMZETISEGI POLITIKÁJÁRÓL ír Just W. Artur. Cikkében azokat a tanulságokat közli, amelyeket szovjetoroszországi utazásai során szűrt le. Hangsúlyozza azt a meggyőződését, hogy a Szovjet-Unió nagy olvasztó tégelyében megsemmisülnek a kis lélekszámú nemzetiségek. A lenin-sztalini elmélet ugyan a teljes nemzeti önrendelkezés jogát hirdeti, de a gyakorlatban a nemzetiségek tökéletes alárendeltségi viszonyban állanak Moszkvával.

»A Szovjet-Unió nemzetiségi politikájának sztálini megfogalmazása; külsőségeiben nemzeti – tartalmilag szociálista.

A kis népek irodalmi szükségleteiről egy moszkvai műintézet (Zentri-sdat) gondoskodik e népek anyanyelvén nyomtatott selejtes kiadványokkal. A vállalat szerkesztősége elképzelhetetlenül alacsony színvonalon mozgó, politikai tartalmú faliújságot és könyvsorozatot bocsát piacra, melyeket 20–30 különböző nyelvre fordítanak le. E politikai tömegirodalom népszerűsítésére kibocsátott falragaszok is azonos szöveggel, ábrákkal és azonos nyomdatechnikai eljárással készülnek. A bolsevizmus gyakran említi nemzetiségi politikája vívmányaként a kis népcsoportok számára készített betürend bevezetését és rendszeresítését. Maradék nélkül érvényesült ebben a törekvésben a latin betürend alapként való használatának rögzítése és egyöntetű bevezetése. Még olyan ősi kultúrnyelv számára is, mint a mongol, latinos betürendszert készítettek. A török elemek ellatinosítása bizonyos vonatkozásaiban hasonlóságot mutatott Kemál Attatürk újításaival, amelynek keresztülvételét azonban éppen török részről gáncsolták el. Mi sem természetesebb, hogy a bolsevisták ezt propagandacélból kihasználták. Ez az ellatinosítási folyamat végül a korlátlan Sztalin-diktatura idején, 1932-ben az első öt éves terv lezárásával alábbhagyott...

Nem tagadható azonban, hogy mindebből sok – a gyakorlati életre vonatkozó – egyszerűsítés adódott. Mert a kisebbségi kultúrák népi önállósága az elemi iskolák III. osztályos tankönyvének színvonalára, a felnőttek szellemi képességei pedig a silány tömeglapok olvasására korlátozódott. Ezen a nívón felül már mindenki menthetetlenül az orosz vérkeringésbe sodródik bele, akár a szakképzettség vagy a politika és a művelődés területét vegyük. A moszkvai és leningrádi állami Operaházak színpadán az

1934-es téli színi évad végén különleges népi játékokat bemutató együttesek léptek föl. Ámde míg az ukránok hivatkozhattak színművészeti hagyományaikra s gonddal készülhettek korszerű »szociálista« előadásukra, hiányzott mindez a georgiaiak, a szegényes fehéroroszok s főleg az usbekek és más középpázsiai néptörzsek részéről, amelyeknek népi művészei viseletükben, dalaikban és táncaikban ki is merül. Ilyen nemzeti rekvizitumokból volt kénytelen azután az élelmes revürendező a lelkiismeretlen zeneszerző segítségével »darabot csinálni« a moszkvai ünnepi játékokra, hogy a rikító színektől, a fényszórók sugárkévéitől és a zajos zenei kísérettől elkábult közönségnek bemutathassák a »nemzeti kisebbségek« művelődésének rohamos fejlődését.«

Cikkének befejezésében Just annak a véleményének ad hangot, hogy a pánszláv-elv a szovjet vezetők megszokott dialektikájának egyik játékszere, amelyet a pillanat adottságaihoz mérten használnak fel.

BRODI ANDRÁS »A pánszlávizmus és a kárpátaljai ruszinok« című cikkében hosszasan foglalkozik a pánszlávizmus és a szlávophilizmus fogalmi körülhatárolásával, mert – úgymond – a ruszin nyelvben a pánszlávizmusnak olyan jellege van, amelyek más érzések és törekvések megjelölésére szolgálnak. A ruszinok a pánszlávizmus helyett a szláv közösségi gondolat ápolására, egymás kölcsönös megismerésére és az irodalmi kapcsolatok fenntartására a szlávophilizmus fogalmát használják. A pánszlávizmus fogalmát már csak azért is elvetették, mert jelentése lényeges elváltozást szenvedett. Míg a keleti szlávok elismerték a ruszinokat a »nagy szlávtság« tagjaként, addig a déliek figyelme legfeljebb kíváncsiságból fordult feléjük s számos ígéretük feltételes és minden gyakorlati érték nélkül maradt. Végül alkalmuk nyílt számtalanszor arra is, hogy a pánszlávizmus negatív hatásait is megismerjék, amikor a cári Oroszország, sőt maga a cár – aki körül a keleti szlávok a szlávtság megmentőjének legendáját teremtették meg -- a ruszin kultúrtörékvések ellen lépett fel. A magyar-ruszin és egyéb történelmi kapcsolatok ismeretése után Bródi András a következő megállapításokkal fejezi be cikkét:

»Arról, hogy a szláv realizmus miképpen hatott a ruszinokra, beszámoltam a képviselőházban. Kétségbevonhatatlan, hogy amint lehetőségük nyílt a szláv népeknek önálló nemzeti élet vagy önkormányzat megteremtésére, szakítottak az illúziókkal és a reálpolitika síkjára léptek. Most már nemcsak a tehetetlen, multon nyugvó, legtöbbször elvont közösségeszméket kellett számításba venniük, hanem azokat az érdekelletéteket is (származás, táj, nemzetközi politika, vallás, mezőgazdaság és társadalom), melyek az utópisztikus szlávophilizmus korrekturáját célozták. A cári Oroszország összeomlása és a forradalmi Szovjetorszország ideológiai célkitűzésének homályos volta lényegesen hozzájárultak ahhoz, hogy a szlávophilizmus nyomdokaiba lépő szlávágközti kapcsolatok kifejlődésük kezdeti állapotában vannak. Ennek következménye, hogy sehol sem fejlődött ki olyan elkeseredett harc a nagyorosz és ukrán nyelvjárások között, mint éppen a Kárpátalján. E küzdelem közepette a nép felvilágosodott, megerősödött és érthető, ha a »szláv testvériesség« jelszavával való csaknem húsz éves hadakozás után rájött a báránynak a farkastól, az igazságnak pedig a vigasztaló ígéretektől való megkülömböztetésére. Az utóbbi húsz év céltalan harcaiban népünk a gyermekkorból férfiúvá érett. Értékes tapasztalatokat szerzett, önbizalma megerősödött, világnézete megnyugodott és ma már érdekeit nyíltan megvédi, mivel jogainak kiharcolását államjogi szempontból is természetesen tartja... A szláv népek számára a pánszlávizmus meghaladott álláspont. Valamennyi szláv nép a természet és a sors adottságainak keretein belül szándékszik jövőjét megalapozni és életét élni.«

»SZERBIA TEGNAP, MA, HOLNAP« címen Gregorič Daniló dr. a pánszláv eszmének a szerb történelem alakulására tett hatásával foglalkozik. Úgy véli, hogy Szerbiában a pánszlávizmus sohasem játszott túlságosan jelentős szerepet. Bár a monarchia ellen vívott szerb nemzeti harcok korszakában a pánszlávizmust függetlenségi mozgalmaik indokolására használták, mégis egészen más tényezők befolyásolták a szerb nép kialakulását és fejlődését. Kétségkívül voltak az évszázadok folyamán a szláv testvériesség fogalmából keletkezett eszmei megmozdulások, ezekre azonban mi sem jellemzőbb, mint az a szerb szólás-mondás: az ég magasán, a cár messze van. Lényeges szerepet játszott ennek a hangulatnak a kialakításában Oroszország csaknem szerbellenes magatartása Bulgária javára, ami különösen a Szt. Stefanói békében jutott kifejezésre.

Szerbia hol Bécsben, hol Moszkvában tapogatózott, míg a szerb államélet pánszláv kapcsolatai kimerültek a politikai (entente) szerződések megkötésében és ezek betartásában. Az utóbbi években Belgrád a tiszta realpolitika híve volt. Szerbia mai helyzete – ha lehet – még több realizmust követel.

»Az bizonyos – vallja be végül is Gregorič Danilo – hogy a szerb nép bizonyos rokonszenvvel viseltetik az oroszok iránt, s ez az esetleges pánszláv gondolatok meggyökerezését elősegíti. A bolsevizmus eredményei azonban ezt az érzést inkább plátói alapokra helyezték, ha teljesen ki nem ölték. A szerbiai kommunista lázadások idején (1941–1942 telén) a partizán csoportok terrorja messzemenően kijózanította és semlegesítette a különböző társadalmi osztályokat, de főleg a parasztságot. A kommunizmust ma legfeljebb külső erőszakkal lehetne a népre kényszeríteni, ami azonban a lakosság 80%-át alkotó parasztságnak, ifjűmunkásságnak és az értelmiségieknek egységes ellentállását vonná maga után. Kommunista mozgalom a fenti rétegek kezdeményezéséből sohasem fog kiindulni.

Mindezzel még a lehetősége is teljesen megszűnt annak, hogy a szerb nép a Moszkvából újjólag hallható »varázsfuvola« hangjára figyeljen. A kommunista agitáció évekként ezelőtt eljátszotta Szerbiában »kis játékaikat«, a félrevezetett csoportok hamarosan fölébredtek. Ilyen csábításoknak a jövőben nem lesz hatásuk.«

LJUBEN LALEV, a cikksorozat szófiai szereplője »Pánszlávizmus és a bulgárok« című cikkében a következőket írja:

»A közelmúltban megtartott moszkvai pánszláv kongresszus a pánszláv kérdést újra az érdeklődés előterébe helyezte. Aszerint, hogy a kérdést elméleti vagy gyakorlati vonatkozásaiban vizsgáljuk, egyformán silány eredményekre jutunk. Mint eszme a pánszlávizmus káros hatású, mert – mint valamennyi ilyen természetű népcsoportosulás – Európa felosztását feltételezi s megakadályozza a kölcsönös megegyezésen nyugvó Európa kialakulását. A gyakorlatban a pánszláv eszme tulajdonképpen nem is élt, amennyiben mégis volt, igen kevés haszonnal járt éppen a szlávokra nézve, mert az eszme az orosz imperialista politika eszköze volt csupán.«

Lalev mindezek bizonyítására Bulgária újabkori történelmi eseményeit hozza fel: a berlini kongresszus 1878-ban feldarabolja az ország területét, mert a bolgár nép önállóságában az orosz terjeszkedést látta. Szerbia bekebelezi Nis és Pirov vidékét, 1885-ben a Marica-völgyre pályázik, a második balkánháborúban a szerbek a bolgárok ellenségeivel szöveteztek és pánszlávizmusuk örve alatt a görögök segítségével lekapcsolják Macedoniát és a románok kezére juttassák Dobrudzsát, a világháború utáni élénk kultúrkapcsolatokra jellemző, hogy sem a bolgár újságok, sem a bolgár könyvek előtt nem nyílt meg a szerb határ...

Ilyen volt a pánszlávizmus megjelenési formája Bulgáriában – jegyzi meg Lalev. Mindenkoron csak arra szolgált, hogy Oroszország belenyúljon a kisebb államok belpolitikai életébe és megzavarja fejlődésük menetét.

KNIEZSA ISTVÁN »Pánszláv törekvések Magyarországon« cím alatt a szláv nyelvek, főként azonban a szláv kultúrák közös eredetével, fejlődésével, egymásrahatásával és eltéréseivel foglalkozik. Kollárnak a német romantizmus hatását mutató, naiv elgondolásai elsőízben akkor szenvedtek hajótörést, amikor a prágai kongresszuson a »testvér nemzetek« németül kénytelenek tanácskozni. Mégis a pesti és pozsonyi egyetemeken Kollár nyomán megszületik az »illyrizmus«. A középeurópai pánszlávizmus elgondolásai ártalmatlanoknak bizonyultak volna, ha Oroszország nem él elsőbbségi jogával és nem állítja gyakorlati politikájának szolgálatába, később pedig az eredményesség kedvéért még messiánisztikus vonásokkal is felruhazza. Bár a szlovákságot az orosz pánszláv törekvések kezdetben megrémítették, mégis politikai és anyagi támaszt reméltek s a világháború előtt teljesen orosz befolyás alatt állottak, ami viszont az államhatalom erélyesebb intézkedéseit vontta maga után. Időszerű megállapítani, hogy ezek az intézkedések nem a szlovák nemzetiség, hanem az orosz propaganda ellen irányultak.

»A pánszlávizmus önmagában veszélytelen volna, – írja befejezésül Kniezsa – ha eszmei célkitűzését az összes szláv népeket számokban meghaladó orosz tömeg imperiálista törekvéseire fel nem használja. De mivel ez a veszély fennáll, a pánszlávizmus bármely formája egyformán veszélyezteteti a nemszláv népeket. Végeredményében a szláv népek javát sem szolgálja. Mert amint tapasztalhattuk a lengyelek példáján, Oroszország szláv testvériessége csak érdekei határáig terjed. Egyébként a legkisebb megkülönböztetést sem teszi a »szláv testvérek« és az idegenek között.«

MAGYAR SORSUNK nyugati szemlélői mindenkor igen nyugtalanítóan szóltak Középeurópa szláv veszedelméről. Ezzel szemben a balkáni kis népek szószólói – úgy tünik – nyugodtabban ítélik meg a helyzetet. Miből származik ez a különbség? Talán abból, hogy a nyugati írók elméleti megfontolásokra, a balkániak pedig gyakorlati tapasztalatokra építik következtetéseiket? Mi úgy érezzük, a szláv kis népek szószólói kisebbítik a pánszláv komplexum jelentőségét, Brodi András fejtegetései egyenesen a mellébeszélés érzetét keltették bennünk. A szovjetorosz imperializmus minden kétséget kizáróan befolyásolja a többi szláv népet, összefogásuk azonban a világpolitikai konstellációktól függ. Nekünk, magyaroknak, semmiesetre sem szabad felednünk azt, amit Macartney ír Magyarországról szóló könyvében: »A magyar faj kicsiny és elszigetelt töredék, idegen és természetszerűleg ellenséges és számra is sokkal nagyobb nemzetekkel körülvéve. Nem lehet azt állítani, hogy még szűk határai közt is biztonságban van. Nem tekintve a német veszedelmet, a szláv harapófogó két vége Szobon és Szabadkán azzal fenyeget – amit egy ízben Bethlen gróf mondotta – hogy bármikor összeroppanthatja a kis nemzetet, mely oly hosszú időn át választotta el a szláv faj északi és déli ágát.«

Egy nemzet jövője mindig azon múlik, hogy mennyiben készült fel nagy feladataira. Bár nem vonjuk kétségbe, hogy a Südostdeutsche Rundschau szláv cikkírói helyi ismeretek alapján írták le megállapításaikat, nekünk azonban kötelességünk, hogy a pillanatnyi politikai megnyilvánulásokon túlmenően szembenézzünk a problémával, amelyet a szláv harapófogó jelent.

SZABÓ ENDRE

Felelős kiadó: Albrecht Dezső.

Minerva Rt. Kolozsvár. 2337. – Felelős vezető: Major József.